

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

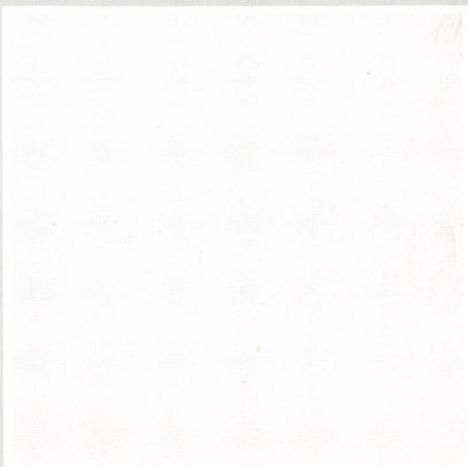
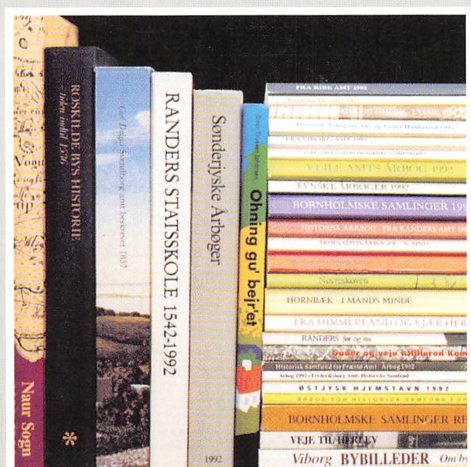
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fortid og Nutid

1997

3 □ Oktober

Side 153-235

Fortid og Nutid udgives af Dansk Historisk Fællesråd med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd og Kulturministeriets bevilling til almenkulturelle tidsskrifter.

Abonnement: **kr. 185** årligt for 4 numre
Abonnementstegning og bogsalg Fortid og Nutid v/Ingrid Christensen, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K, tlf. 33 14 34 14 (tirsdag kl. 14-16, fredag kl. 8-10). Gironummer 508-6264.
Redaktører: arkivar Inge Bundsgaard, tlf. 31 39 35 20
arkivar Michael H. Gelting, tlf. 31 16 62 28
Redaktionsudvalg: redaktør Tommy P. Christensen, tlf. 31 58 58 64; docent Karl-Erik Frandsen, tlf. 31 54 22 11; Tormod Hessel, tlf. 42 81 10 62; arkivar Peter Korsgaard, tlf. 35 87 50 50; arkivar Jørgen Thomsen, tlf. 66 13 13 72.

© 1997 *Fortid og Nutid* og forfatterne

Bøger fra Dansk Historisk Fællesråd:

Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk I-II

Opslagsværket er en uundværlig håndbog for alle, der interesserer sig for dansk kulturhistorie i videste forstand. De to bind består af 600 artikler med ajourførte litteraturhenvisninger og et register på 10.000 henvisningsord, som gør det muligt at belyse et emne fra mange synsvinkler. Værket dækker perioden ca. 1400-1914.
Pris: 750 kr. + forsendelse.

Historie og Lokalsamfund, red. Søren Ehlers

Bogen, der er skrevet af et bredt sammensat forfatterpanel, henvender sig til undervisere i folkeskolen, gymnasium og voksenuddannelse og til museers og arkivers medarbejdere. Blandt bogens artikler kan nævnes: Lokalhistorie i folkeskolen. Gymnasieelever og lokalhistorie. Kulturlandskabet i undervisningen. Familie og hushold. Fattigdom og sygdom. Foreningen og fritiden. Arbejde og lokalhistorie. Velkommen på arkiver og museer. Lokalhistorisk litteratursøgning.
Pris: 75 kr. + forsendelse.

Genoptryk: R.W. Bauer. Calender for årene 601 til 2200

Bauers Kalender er en »evighedskalender«, der omfatter årene 601-2200 e.Kr. For hvert år kan man her få oplyst de bevægelige helligdages placering og søndagenes betegnelse, angivet efter både den julianske og den gregorianske kalender. Bauers Kalender er et uundværligt værktøj for alle, der arbejder med historie. Det gælder ikke mindst for slægtsforskere og andre, der har brug for f.eks. at dechifrere kirkebøgernes kronologiske oplysninger.
Pris: 138 kr. + forsendelse

Fortid og Nutid

Oktober 1997 . hefte 3 . side 153-235

Tidsskrift for kulturhistorie og lokalhistorie
Udgivet af Dansk historisk Fællesråd

Dansk lokalhistorie i mands minde

En historiografisk skitse

Erik Helmer Pedersen

Fortid og Nutid oktober 1997, s. 155-217

Med udgangspunkt i en gennemgang først og fremmest af *Fortid og Nutid* og *Journalen* tegner Erik Helmer Pedersen en skitse af udviklingen i dansk lokalhistorie i de sidste 30 år, siden stiftelsen af Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger (SLF), nu Dansk lokalhistorisk Forening (DLF), som forfatteren er formand for. Fra slutningen af 1960'erne begyndte den folkelige opbakning til lokalhistorien for alvor at manifestere sig, og en halv snes år senere begyndte også faghistorikerne for alvor at interessere sig for lokalhistorien, både som forskningsfelt og som arbejdsfelt i form af ansættelser ved lokale museer og arkiver. Erik Helmer Pedersen følger denne professionalisering af lokalhistorien og det til tider nok så problemfyldte forhold mellem den professionelle og den folkelige lokalhistorie. Et forhold, der gennem årene har givet anledning til en lang række principielle og teoretiske diskussioner omkring lokalhistorien, en debat, som Helmer Pedersen påpeger er svundet ind gennem de seneste år, og som han slår til lyd for igen bliver taget op. Ikke mindst slår han til lyd for, at der fortsat er behov for principielt at beskæftige sig med samspillet mellem de professionelle og de folkelige kræfter. Han peger således på faren for, at professionaliseringen af lokalhistorien det være sig i de historiske tidsskrifter, som i lokale arkiver og museer, skal føre til, at den folkelige opslutning omkring det lokalhistoriske arbejde forsvinder, og dermed at arbejdet med lokalhistorien mister forbindelsen med dets egentlige udgangspunkt.

Erik Helmer Pedersen, f. 1932, lektor, dr.phil., Institut for Historie, Københavns Universitet

Flugten fra land til by: Følger historien med?

Det lokalhistoriske arbejde får sin egen fællesforening

I forbindelse med årsmødet 1967 i *Dansk Historisk Fællesforening* (D. H.F.) havde man med mere end et års forberedelse stiftet *Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger* (S. L.F.), hvis medlemskreds ikke alene skulle omfatte de amtshistoriske samfund, men også lokalhistoriske foreninger i almindelighed.

Sammenslutningens formål var at støtte og fremme det folkelige historiske arbejde, som udføres på lokalt grund-

lag, og at varetage de tilsluttede foreningers fælles interesser med årsmødet som øverste myndighed. Som formand valgtes landsarkivar P. Kr. Iversen, Aabenraa, med Søllerød Kommunes dynamiske og lokalhistorisk engagerede stadsbibliotekar Annalise Børresen som sekretær. Som S.L.F.s første store opgave udpegede P. Kr. Iversen en påkrævet forbedring af de helt urimelige forhold, indførelsen af moms havde skabt for det lokalhistoriske arbejde. Det ville fuldstændig kvæle publikationsvirksomheden, om den blev belagt med moms, mente han.¹

Det følgende år kunne formanden gøre status for det indledende arbejde. 35 foreninger havde besvaret et spørgeskema om virksomheden, og de teg-

nede sig for et medlemstal på godt 28.000, hvoraf de 24.000 hørte ind under S.L.F.s område. Størst tilslutning i forhold til befolkningstallet havde man i Jylland med næsten otte procents tilslutning mod 5,4% for Øerne og 3,5% for Storkøbenhavn. Ikke færre end 30 foreninger udgav en årbog, de 14 en ren jysk affære med Sønderjyske Årbøger i spidsen med et sidetal på 338. En del foreninger udsendte desuden selvstændige bøger, der afholdtes kurser og udstillinger, og der arrangeredes udflugter m.v. Alt i alt præstere-des et gedigent stykke folkeligt kulturarbejde, der landet over gjorde lokalhistorien til et lødigt aktivitetsområde og ikke kun et stykke tidsfordriv, pointeredes det.²

I sin beretning oplyste P. Kr. Iversen, at S.L.F. nu fra *Dansk Historisk Fællesforening* (D.H.F.) havde overtaget den virksomhed, som udøvedes af den særlige lokalhistoriske konsulent, p.t. overbibliotekar Aage Bonde, Viborg. Der herskede almindelig enighed om, at de gennemførte kurser for redaktører af lokalhistoriske årbøger i betydelig grad havde højnet publikationernes faglige standard. For at forbedre kontakten med foreningsunderlaget syslede man med planer om at udgive et kvartalsskrift *Lokalhistorisk Arkiv*, helst i samarbejde med *Sammenslutningen af Lokalarkiver* (S.L.A.), oprettet 1949.³

Tre årbogsredaktører besvarede ved samme lejlighed et ganske omfattende spørgsmål, stillet dem af redaktionen af *Fortid og Nutid*: »Hvad vil vi opnå med den amtshistoriske årbog, og hvilke midler benytter vi i det redaktionelle arbejde for at nærme os målet?«⁴ Det måtte siges at være et såvel historisk som aktuelt relevant spørgsmål, eftersom de fleste af de amtshistoriske samfund da havde passeret 50-året for deres oprettelse. I næsten uændret skikkelse tilsagde foreningernes formålsparagraf dem at *vække og nære*

den historiske sans ved at udgive årbøger og på anden måde skabe opmærksomhed omkring arbejdet.

De tre redaktører var Rudolph Bertouch, Lolland-Falsters stiftamt, H.K. Kristensen, Ribe amt og Ole Warthoe-Hansen, Randers amt. De karakteriserede alle arbejdet med årbogen som amtssamfundets vigtigste og mest resourcekrævende arbejde. At skaffe stof nok og det til tiden, var og blev problemet. Kun Rudolph Bertouch gik dog dybere ind på forfatterproblemet ved at understrege, at skulle en artikel baseres på arkivstudier, måtte der fagfolk til, historikere eller litterater. Det blev herved underforstået, at lægfolkenes naturlige arbejdsområde måtte være det folkekulturelle stof.

Ribe amts H.K. Kristensen betonedede for sin del, at man i sit stofvalg måtte søge at tilgodese de forskellige områder i amtet. Redaktøren måtte derfor ud fra sit lokal- og personkendskab søge at få fremlokket forfatterremner, som kunne behandle det lokale særpræg. En vigtig opgave var desuden at orientere læserkredsen om ny litteratur på området.

Ole Warthoe-Hansen opfattede årbogens vigtigste opgave som værende den at bringe ny viden for dagen eller i hvert fald anlægge en ny synsvinkel på et velkendt kildemateriale. Hensynet til sagligheden måtte efter hans opfattelse ubetinget gå forud for underholdningsværdien, og i givet fald måtte redaktøren ty til faglig bistand, hvis han ikke selv kunne vurdere emnet forsvarligt nok.

Af forskellige grunde trak det ovenfor nævnte initiativ omkring udgivelsen af publikationen *Lokalhistorisk Arkiv* imidlertid i langdrag, ligesom arbejdet i S.L.F.s ledelse hæmmedes ved formandens langvarige sygdom. På årsmødet 1970 valgtes Warthoe-Hansen da som hans efterfølger. I sin beretning på nævnte årsmøde betonedede han, at der efter alt at dømme stod

LOKALHISTORISK ARKIV

2. årg.

januar 1968

nr. 1

VORT MEDLEMSBLAD

Med dette første nummer af LOKALHISTORISK ARKIV præsenterer "Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver" (i det følgende forkortet: SLA) 2. årgang af sit meddelelsesblad under nyt navn, i et nyt format, udført i offset-tryk, med en større stofmængde og i et væsentligt større oplag.

Det har været redaktionens hensigt at skabe et mere præsentabelt blad som bindeled mellem de lokalhistoriske arkiver. Vi tror også, at det nye format er mere praktisk, ikke mindst for dem, der vil bevare det og lade det indbinde.

Til et godt blad hører også et læseværdigt stof; derfor må redaktionen - som tidligere - indtrængende appellere til alle, der beskæftiger sig med lokalhistorisk arkivarbejde, hvadenten det foregår i statsarkiverne eller i de mange større og mindre lokalhistoriske arkiver. Vi opfordrer til, at man kommer frem med problemerne og sætter dem under debat her i bladet, og vi venter, at beretninger om arbejdet i de enkelte arkiver indsendes til redaktionen, som nødtigt skulle være henvist til alene at "klippe" i dagbladene.

Der er meget, vi kan lære af hinanden, og LOKALHISTORISK ARKIV ser det som sin opgave at være det forum, hvor der kan hentes idéer og inspiration til fortsat fremgang for arbejdet med at sikre og bevare alle lokalhistoriske arvegodts.
LANDSARKIVET FOR SØLLEND
BIBLIOTEKET

A. Strange Nielsen

PS: Forlæg til illustrationer imødeses også gerne. De vil fremtidig kunne bringes - i begrænset omfang.

ca. 30 foreninger uden for S.L.F.s medlemskreds.⁵ Dem ville man meget gerne i nærmere kontakt med.

Den lokalhistoriske konsulentvirksomhed ville snart kunne intensiveres, meddelte han, eftersom man nu havde fundet frem til en afløser for Aage Bonde. Det drejede sig om arkivar Vigggo Petersen, Landsarkivet i Aabenraa. Et fyldigt referat fra forhandlingerne under et særligt kursus for årbogsredaktører i Odense april 1970 var tilgået medlemsforeningerne i flere eksemplarer og ville i øvrigt blive udsendt i et kommende nummer af sam-

menslutningens nye, lille tidsskrift *Lokalhistorisk Kontakt*, trykt i 600 eksemplarer.

Det første nummer af dette beskedent udstyrede medlemsblad er dateret august 1970, og det udkom derefter ca. én gang i kvartalet. Det redigeredes af S.L.F.s formand Ole Warthoe-Hansen og indeholdt dels interne foreningsmeddelelser, dels lokalhistorisk almenstof af interesse for en bredere kreds. I samarbejde med seminarielæktor Verner Bruhn, en af lokalhistoriens pionerskikkelser, søgte Warthoe-Hansen at få lokalhistorien indarbejdet

som et oplagt emne for historieundervisningen i folkeskolen. Desuden informeredes læserne fyldigt om kurser og andre former for aktiviteter inden for området. Lederen af *Lokalhistorisk Afdeling*, Knud Prange, orienterede løbende om instituttets virksomhed og om de specialeopgaver, han og andre lærere ved de historiske institutter i København havde fået fremkaldt blandt de historiestuderende.

Et varmt diskussionsemne i tidens lokalhistoriske debat var de gamle amtssamfundes placering i en ny tid, hvor lokalhistoriske foreninger og arkiver skød op alle vegne og derved truede med at borttage underlaget for amtsforeningernes virksomhed. Kommunalreformen af 1970 havde gennem sin drastiske forenkling af den amts- og primærkommunale struktur også været med til at aktualisere debatten. Enkelte luftede da den tanke, at amtsamfundene skulle sammenlægges med de lokale foreninger i området, atter andre som f.eks. Warthoe-Hansente, at de i stedet skulle påtage sig koordinerende virksomhed inden for amtet og desuden udfolde en vis form for konsulenttjeneste.⁶

I en anden sammenhæng debatteredes indgående, hvad en årbog ideelt set burde indeholde. Konklusionen herpå blev den, at årbøgerne altid burde bringe nyt stof, der ikke var trykt andetsteds. Problemet var bare at finde frem til egnede forfattere. Her erindrede den kendte lokalhistoriske skribent, lektor Gunnar Sandfeld, om den samvittighedskonflikt, en redaktør blev stedt i, når valget stod mellem at optage eller afvise et indlæg, som i realiteten ikke burde trykkes i dets foreliggende form. Man måtte nok i højere grad end tidligere opspore egnede forfattere. I tilslutning hertil understregede arkivar Finn H. Lauridsen, Erhvervsarkivet, at faghistorikere også kunne bidrage med artikler, som med garanti kunne læses af folk uden for faget.⁷

Vagn Dybdahl og borgerskabets købstadshistorie

I 1967-årgangen af *Fortid og Nutid* publicerede den daværende leder af Erhvervsarkivet i Århus, Vagn Dybdahl, det foredrag, han holdt på årsmødet i Dansk Historisk Fællesforening 9. september 1967 i Frederikshavn over temaet *Det lokalhistoriske arbejde i byerne*.⁸

Han viste her ud fra egne erfaringer som leder af Aarhus byhistoriske Udvalg, en arbejdskreds bestående af repræsentanter for byområdets kulturelle institutioner og foreninger, at det ville være muligt at skabe en bred lokalhistorisk interesse, først og fremmest gennem udgivelse af kulturhistoriske bøger og artikler. I Århus organiserede man salget gennem subscriptionsindbydelser, og oplaget kom derved op i flere tusind eksemplarer. Overskudet herfra dannede derefter den arbejdskapital, som betingede udvalgets fortsatte virksomhed. Denne omfattede endvidere medvirken til større udstillinger.

Med baggrund i disse erfaringer kritiserede Dybdahl de amtshistoriske samfund for at svinge bysamfundenes historie. Fortsat dyrkedes her landbohistorien, som om man ikke havde opdaget, at samfundsudviklingen på alle leder og kanter nu stod i byens tegn. *Vejen frem er udgivelsen af enkeltbøger med emner, der har bud til byernes folk*, hævdedes det. Og bøgerne skulle som andre varer sælges på kommerciel basis under brug af moderne reklame- og PR-midler. Man måtte i givet fald gå på tværs af de historiske amtsgrænser for i stedet at opdyrke de nye by- og handelssamfund.

Det kortfattede referat af debatten efter Vagn Dybdahls ret provokerende indlæg tyder ikke på, at hans budskab umiddelbart vandt større genklang. Vi må se at få fat på de unge, havde Dybdahl sagt. Nej, svarede det. Det er de

Ved DHF's årsmøde i 1967 kritiserede Vagn Dybdahl de amthistoriske samfund for at svigte bysamfundenes historie. Fremtiden lå i at udgive enkeltbøger med emner, der havde bud til byernes folk. Foto: Omslaget af Lokalhistorisk Journal nr. 2 1989. Tegning af Erik Bach Andersen.

unge, der har brug for os. Et salg i Aarhus-området på 7.000 eksemplarer var ikke noget at prale af, når man i en by som Aabenraa kunne sælge 11-1200 stk., pointerede P.Kr. Iversen.⁹

Vagn Dybdahl var imidlertid ikke blevet gjort tavs ved den lunkne modtagelse, hans forslag fra 1967 om en modernisering af de amthistoriske samfund og deres virksomhed havde fået. På S.L.F.s kursus i Odense april 1970 for årbogsredaktører skitserede han en plan, som dels skulle få indtægter og udgifter til at følges ad, dels skabe det overskud, som kunne give virksomheden et hårdt tiltrængt løft.¹⁰

Bysamfundet var i stadig vækst, betonede han, og det kunne årbøgerne vende til deres fordel ved at skildre denne proces indefra. Lokal samtidshistorie kunne man kalde det. Det skulle

nok få kommunalpolitikere til at spytte yderligere i bøssen.

Dernæst måtte man hverve nye medlemmer til afløsning af de gamle, der faldt: garnisonskommandanten, politimesteren, folk af den lokale elite m.fl. De gamle gjorde det som oftest af lutter honnør, erklærede Dybdahl, hvorimod de nye heldigvis var interesseret i historien for dens egen skyld. Flere nye medlemmer hvert år, det var sagen. Foreningerne måtte derfor gå i gang med et større hvervearbejde, ledsaget af en stadig strøm af pressemeddelelser om virksomheden.

Kontingentet skulle desuden hæves betragteligt, og udgifterne reduceres, eksempelvis ved at presse trykkeriudgifterne ned og ved at afskaffe forfatterhonorarerne. Som regel lå de på 10-12 kr. pr. side, og det var under alle

omstændigheder en grov underbetaling, præciseredes det. Den officielle pris var snarere 100 kr. Desuden måtte man alvorligt overveje at ansætte og lønne en professionel redaktør og forretningsfører.

På D.H.F.s årsmøde i Århus 1971 fik Vagn Dybdahl stærk kommunalpolitisk opbakning til sine tanker fra ingen ringere end byens borgmester, Bernhardt Jensen.¹¹ Når folk nu ængstelig spurgte sig selv, om de nye kommunegrænser ville slå det lokale forningsliv helt i stykker, ikke mindst på det lokalhistoriske område, kunne borgmesteren desværre ikke helt afvise muligheden herfor. Men allerede inden 1970 var de lokale grænser delvis udvisket, fortsatte han. På den anden side var der ikke mindst hos ungdommen vågnet en fornemmelse af, at man skulle søge at værne det lokale miljø – og dermed den lokalhistoriske arv – mod nutidens undertiden noget hårdhændede fremfærd.

Om den kommunalpolitiske opbakning til arbejdet i form af øget støtte af forskellig slags mente borgmesteren, at den i ret stor udstrækning var afhængig af en konkret viden om den bagvedliggende borgeropslutning. Helst skulle man nå ud til nye kredse og grupper. Hvilken plads burde lokalhistorien have i kulturbilledet og -politikken, måtte man spørge borgerne om gennem en interviewundersøgelse. Et nyt begreb, kulturøkonomien, havde som formål en nøgtern kortlægning af, hvad borgerne ønskede, og hvad man kunne få for de penge, der blev stillet til rådighed.

Som Dybdahl mente han, at de amtshistoriske årbøger ikke var fulgt med tiden. Snarere skulle man som i hans egen by publicere fritstående skildringer eller i hvert fald samle en given årbog om et fælles tema. I kommuner som Søllerød og Aalborg havde man draget den rette konsekvens af udviklingen ved at skildre nutidens

bysamfund. Bernhardt Jensen så som andre visse fordele ved at knytte det lokalhistoriske arbejde snævert til den kommunale bibliotekstjeneste, men pegede dog på den deraf følgende risiko for en afmatning af det frivillige arbejde. Om de nye storkommuners arkivmæssige problemer antydede Bernhardt Jensen forsigtigt, at det bedste nok ville være at skabe rent storkommunale arkiver.

Socialhistorie og lokalhistorie

På D.H.F.s sommerkursus samme år havde Vagn Dybdahl holdt et foredrag om, hvorledes man bedst kunne belyse de socialhistoriske forhold i de enkelte byer.¹² Det blev nu publiceret side om side med Bernhardt Jensens indlæg og havde som hovedlinje socialhistoriens totale udstrækning, dvs. gennem inddragelse af hele samfundspyramiden og gennem en skildring af den normale adfærd og i mindre grad den »unormale«. Socialhistorien var andet og mere end prostitutionens historie, ville han mene.

Det ligger uden for sigtet med denne skildring at gå dybere ind på de faghistoriske problemstillinger, Vagn Dybdahl ridsede op i sit indlæg, stærkt inspireret som det var af sociologernes metoder og teknikker. Uden et udviklet begrebs- og klassifikationsapparat ville man ikke kunne analysere lokalsamfundets stærkt trindelte hakeorden med dets normer, statusbegreber og adfærdsmønstre. Til alt held skimtedes ude i horisonten edb-teknikkens muligheder for at indsamle og analysere massedata i hidtil uhørt omfang, påpegedes det. Han sluttede sit indlæg med at opfordre alle lokalhistorisk interesserede til at få indsamlet og dermed reddet det store kildemateriale, som befandt sig i privat varetægt og som detaljeret vidnede om et samfundsmønster, der nu for alvor var på vej til at blive historie.

I en samtidig anmeldelse af Knud Pranges programskrift for det kommende arbejde ved nyskabelsen *Lokalhistorisk Afdeling*, sådan som det skal blive vist nedenfor,¹³ opholdt Dybdahl sig meget ved det faktum, at skriftet ikke indeholdt en egentlig definition på lokalhistorie som selvstændig disciplin. Det var der nu god grund til, mente han, eftersom de fleste undersøgelser af den slags vitterlig blot var mikrostudier af eksempelvis økonomisk og retshistorisk karakter. Et givet emne kunne alt efter perspektivet snart klassificeres som rigshistorisk, snart som lokalhistorisk. Efter anmelderens opfattelse kunne man ikke tale om lokalhistorie som en særlig disciplin uden at blive stillet over for kravet om at præsentere enten en speciel metode eller en særlig problemstilling i forhold til det valgte emne.

Det socialhistoriske aspekt ved det lokalhistoriske arbejde kom også frem ved S.L.F.s årsmøde i Århus den 3. september 1971, omend under en anden synsvinkel end den rent metodiske.¹⁴ Formanden, Ole Warthoe-Hansen, uddrog nemlig den konklusion af en undersøgelse af medlemsskarens sammensætning, at den havde social slagside. Der fandtes så godt som ingen arbejdere på medlemslisterne. Det skulle heller ikke indbyde til arbejder-tilslutning, at årbøgerne først og fremmest skildrede livet i de højere lag. Efter formandens opfattelse måtte svaret herpå blive en aktiv indsats fra foreningernes side for at medinddrage arbejderklassens historie som et væsentligt forskningsemne.

Disse tanker vandt gehør på årsmødet, selv om flere advarede mod at anføre stillingsbetegnelser på medlemslisterne. Det kunne nemt give bagslag. Den lokalhistoriske konsulent Viggo Petersen oplyste i anden forbindelse, at han havde ledet D.H.F.s sommerkursus i Vester Vedsted 29. juli – 1. august 1971 over temaet: *Købstaden*. Det

lokalhistoriske indsamlings- og registreringsarbejde i købstæderne. Formanden havde for sin part været lærer ved et lokalhistorisk kursus for seminarilærere på landsarkivet i Viborg januar 1971. Ud af ca. 60 mulige deltagere mødte de 24.

Knud Prange redegjorde derefter for det arbejde, der var udført ved den nye institution *Lokalhistorisk Afdeling*, Historisk Institut, Københavns Universitet, i de ti første måneder af dens levetid. Hovedindsatsen lå så afgjort på den litterære side, og udover de allerede publicerede bidrag var flere på vej, oplystes det. I øvrigt blev afdelingen officielt indviet den 21. april 1971.

I det følgende nummer af *Fortid og Nutid* tog Knud Prange som tidsskriftets redaktør siden 1966 nok et bogligt initiativ, idet han dels indførte en særlig diskussionsrubrik under overskriften »Debat«, dels leverede en fuldgyldig anmeldelse af tre norske indlæg i debatten om lokalhistoriens afgrænsning og metodik.¹⁵

Med udgangspunkt i den franske regionalgeografiske skole ville geografen Jens Christian Hansen erstatte den traditionelle beskrivelsesform med en analyse af centrale problemer og deres udviklingsmønster. Desuden kunne man gennem kort og grafiske illustrationer spare en del læsestof, som kunne tynde fremstillingen. Historikeren Rolf Danielsen ville derimod fastholde lokalitetens historiske særpræg betragtet som en helhed ved f. eks. at anlægge et overordnet socialhistorisk perspektiv, som derefter kunne udfyldes med økonomiske, politiske og kulturhistoriske delanalyser.

Rolf Fladby, leder af Norsk Lokalhistorisk Institut, ville på ingen måde afvise de to tilgangsvinkler, eftersom norske bygdehistorier som regel havde været stærkt emneopdelte efter kilde typer. Derved gik overblikket, sammenhængen ofte tabt. Mest var han dog tiltalt af Andreas Holmsens analy-

Ved indvielsen af Lokalhistorisk Afdeling den 21. april 1971 på Landsarkivet for Sjælland. Fra venstre: Agnete Olsen, Mogens Fog, Olaf Olsen, J.E. Skydsgård, Johan Hvidtfeldt og den nye afdelings leder, Knud Prange. Foto: Hakon Nielsen, Berlingske Tidende.

semodel, som var baseret på en kronologisk inddeling i tidsafsnit, især når den kombineredes med Lars Reintons interesse for en levende skildring af folket og folkelivet. Selv om Knud Prange ikke tog direkte stilling til de fremførte synspunkter, fremgik det dog af sammenhængen, at han delte Rolf Fladbys præferencer.

Lokalhistorien og dens serviceapparat

Den 12. maj 1943 oprettedes ved et møde i København *Instituttet for lokalhistorisk Forskning*. Det kunne formanden for D.H.F., den senere rigsantikvar Olaf Olsen, fastslå 27 år senere med desto større sikkerhed, som hans far, afdøde professor Albert Olsen, havde ført forsædet i den kreds af ældre og yngre historikere, som stod bag tanken om instituttets oprettelse.¹⁶

Problemet var bare, at beslutningen aldrig blev ført ud i livet. Krigsårenes omskiftelser, kombineret med den kroniske pengemangel i faget historie, var nok den mest sandsynlige forklaring, mente Olaf Olsen. Det stod i skærende kontrast til den eksplosionsagtige vækst, der ellers kendetegnede dansk historie gennem de sidste 25 år. Der var nu mere end nogensinde brug for et lokalhistorisk institut. En af de presserende opgaver for et sådant institut var efter Olaf Olsens opfattelse *at udarbejde projekter for landsomfattende lokalhistoriske undersøgelser*.

I samme retning pegede et tidligere indlæg i *Fortid og Nutid*, skrevet af Ole Warthoe-Hansen.¹⁷ Han udtrykte her ønsket om, at lokalhistorie, forstået som *hjemstavnslære*, blev taget op af folkeskolens historielærere. Desuden efterlyste han en hårdt tiltrængt

ansigtsløftning af de amtshistoriske årbøger. Forfatterkredsen burde her bestå af såvel amatører som fagfolk. Under alle omstændigheder trængte det lokalhistoriske arbejde hårdt til saglig hjælp og vejledning. Ud over den lokalhistoriske konsulent, dengang ansat under Dansk Historisk Fællesforening, måtte man efter Wart-hoe-Hansens opfattelse skabe et lokalhistorisk institut, som f.eks. kunne tage TV-mediet til hjælp, og som kunne påtage sig den vigtige opgave at skole vordende gymnasielærere og andre historikere i lokalhistorie. Dermed kunne der skabes *et levende, aktivt historisk forskningsarbejde på lokal basis, et gruppearbejde; i det daglige ledet af veluddannede folk, som man specielt må forvente at finde blandt lærere ved seminarier, gymnasier m.fl. og fra folkeskolen. Og et sådant team må have kontakt med et vejledende institut på højeste plan.*¹⁸

Tanken om et lokalhistorisk institut var oppe i tiden. D.H.F.s styrelse havde på sin side gjort flere forsøg på at få genoplivet instituttanken, efter at Landsarkivet for Sjælland havde erklæret sig villig til at huse det. Disse planer så nu ud til at blive realiseret, eftersom der som anført ovenfor var oprettet en afdeling for lokalhistorisk forskning under Historisk Institut ved Københavns Universitet med redaktøren af *Fortid og Nutid*, mag.art. Knud Prange som amanuensis.

I sin kommentar til denne meddelelse citerede Olaf Olsen 1943-institutets formålsparagraf.¹⁹ Udover at vejlede danske lokalhistorikere skulle det fremme den videnskabelige Udforskning af dansk Lokalhistorie for derigennem at underbygge og uddybe *Studiet af Rigshistorien*. Som Olaf Olsen så det, havde udviklingen gennem de sidste 25 år bekræftet Albert Olsens tro på lokalhistoriens fremtidsmuligheder. Det myldrede med arkiver og museer landet over, men virksomhe-

den kaldte på et initiativ i retning af at styre og koordinere arbejdet i et større rigshistorisk perspektiv, lod han skinne igennem i sine formuleringer.²⁰

Som det er allerede er vist ovenfor, var Lokalhistorisk Afdeling langt fra ene om at arbejde aktivt med lokal socialhistorie og slet ikke i en undervisningssammenhæng. På S.L.F.s årsmøde i Halmstad, Sverige, den 1. september 1972 havde formanden, Ole Wart-hoe-Hansen, i sin beretning bl.a. omtalt de mange aktiviteter, der var udfoldet i Holbæk amt sommeren 1972.²¹ I Anneberg-samlingerne ved Nykøbing Sj. havde man med pastor Ove Bruun-Jørgensen som initiativtager oprettet et feltfods-universitet i form af en bronzealderudstilling, arrangeret i tæt samarbejde mellem danske og svenske museumsfolk. Ud over en tusindtallig skare af voksne havde udstillingen været besøgt af 800 skolebørn, og det fik formanden til at stille det spørgsmål, om der ikke ved Danmarks Lærershøjskole kunne oprettes faste kurser i kulturhistorie og undervisning. Som han bedømte forholdet, gik der i pædagogisk forstand en direkte linje fra det nære og kendte til det fjerne og ukendte. *Det er menneskets sag, vi tjener, og ikke blot en anonym historisk videnskab*, lød hans manende ord i referenten, Annalise Børresens gengivelse.

I tilslutning hertil gjorde arkivar Hans H. Worsøe, Aabenraa, opmærksom på, at Danmarks Lærershøjskoles afdeling i Skive i samarbejde med Landsarkivet i Viborg havde oprettet årskurser i lokalhistorie under overskriften *Danmarkshistorien i lokalhistorisk perspektiv*. Knud Prange kunne hertil give den supplerende oplysning, at der ved Lokalhistorisk Afdeling foregik undervisning for hhv. etnologer (vejledning i brug af trykte kilder) og historikere (i form af et specialeseminar).

Desuden havde der i foråret 1972

været afholdt et 24-timers kursus, fordelt over fem dage, for folkemindestuderende. Der var her tale om et pædagogisk tilrettelagt kursus med 300 opgavesæt og en duplikeret grundbog, der frit stod til rådighed for andre interesserede. Udover igangværende skriveaktiviteter så Knud Prange for sin afdeling en række opgaver, der ventede på at blive løst, såsom håndbogen, lokalhistorie i skolen, genoptryk af topografiske værker m.v.

På Lolland-Falster havde der i samarbejde med Danmarks Radio ved Ole Brage og med museumsinspektør Else-Marie Boyhus som den drivende kraft været indsamlet gamle film og billeder. Som forbillede tjente et sønderjysk initiativ, ligeledes med Ole Brage som lydhistorisk interessant.

Samarbejde i teori og praksis

Ude omkring i de lokalhistoriske områder kunne det være svært for folk i almindelighed at skelne mellem et lokalarkiv og en lokalhistorisk forening. S.L.F.s formand Ole Warthoe-Hansen, som gennem sit daglige fritidsarbejde i Randers-området stod med ét ben i hver lejr, var dog af den formening, at man ikke skulle bruge for mange kræfter på at diskutere eventuelle forskelle i arbejdsgang og indre organisation, men i stedet vende blikket ud imod omgivelserne for at få et samarbejde i gang med organisationer og kredse uden for det lokalhistoriske arbejdsfelt i snævrere forstand. Han tænkte i første række på Kommunernes Landsforening og på Amtsrådsforeningen. En hvidbog på ca. 50 sider kunne da orientere en lokalhistorisk interesseret omverden om det lokalhistoriske arbejde landet over.

Selv om de mere traditionelt indstillede inden for S.L.F.s ledelse nok kunne se det fornuftige i at samarbejde med den slags organisationer, især når det drejede sig om bevillingsspørgs-

mål, vendte flere sig imod Warthoe-Hansens planer om at udarbejde en hvidbog over den lokalhistoriske verden og dens opbygning. Den ville koste for meget og ikke have den fornødne virkning, hævdedes det. På givne foranledning præciseredes det i øvrigt, at et lokalhistorisk arkiv ikke kunne blive medlem af S.L.F., medmindre indmeldelsen skete fra den forening, der var tilknyttet lokalarkivet.

I en kommentar, dateret oktober 1974, i næste nummer af *Fortid og Nutid*, ønskede Knud Prange Sammenlutningen af Lokalarkiver (S.L.A.) tillykke med fællesforeningens 25-års jubilæum og udtrykte i den anledning håbet om, at det professionelle og folkelige arbejde fortsat kunne trives side om side inden for det lokalhistoriske felt. Her var i øvrigt en glædelig udvikling på vej. I 1973 havde Søllerød Museum fået en faglig leder med professionel uddannelse, og året efter skete det samme for Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune.²² Klart nok gik udviklingen den vej i takt med, at lokalarkiverne skød op som paddehatte landet over.

I øvrigt havde S.L.A. gennem flere år søgt at skabe en tættere kontakt mellem de enkelte lokalarkiver landet over. Fra januar 1968 udgav man sit medlemsblad i en stærkt moderniseret udgave under navnet *Lokalhistorisk Arkiv*. Ud over interne meddelelser om oprettelse af nye lokalarkiver bragte man også lokalhistorisk stof af principiel interesse, eftersom mange »arkiver« i virkeligheden ikke var til at skelne fra »foreninger« eller i hvert fald grupper af lokalhistorisk engagerede personer, der med en lokalhistorisk samling som midtpunkt søgte at sprede interessen for dette arbejde. Desuden arrangeredes en mængde kurser på forskellige niveauer for at give medlemmerne en skoling i historisk arbejdsteknik.

Typisk var det en lokal »ildsjæl«,

som tog initiativet til at få oprettet et lokalhistorisk arkiv med en tilkøbet støtteforening eller medlemskreds. Et helt slægtled af pionerskikkelser passerer revy, når man læser om arbejdets vanskelige, men meget fascinerende gründerperiode i 1950'erne og 1960'erne. I alle mulige sammenhænge støder man på navne som provisor Hans Brandt, Fåborg, stifter af landets første lokalhistoriske byarkiv 1937, direktør A. Fang, Roskilde, fru Gerda Reppke, Solbjerg, overbibliotekar Aage Bonde, Viborg, skoleinspektør A. Strange Nielsen, Toksværd, og overlærer Ole Warthoe-Hansen, Randers. Og flere andre kunne nævnes.

En ting var imidlertid at overbevise folk om nytteværdien af at indsamle, registrere og bearbejde lokalhistorisk materiale, en anden at få kommunalpolitisk opbakning hertil i form af de nødvendige bevillinger, lokaler og teknisk udstyr. Her blev ens tålmodighed og udholdenhed ofte sat på en hård prøve. Bedre gik det som regel, når en eller flere medarbejdere ved det lokale folkebibliotek gik i spidsen for arbejdet, således at varetagelsen af den sogne- eller byhistoriske samling blev en del af bibliotekets normale virksomhed. Som det f.eks. skete i Søllerød kommune under stadsbibliotekar Annalise Børresens opildnende og engagerede ledelse.

Som det fremgår af ovenstående, havde S.L.A. og S.L.F. hver sit medlemsblad, hhv. *Lokalhistorisk Arkiv* og *Lokalhistorisk Kontakt*. For udenforstående kunne det se ud som ressourcespild at have hver sit organ, eftersom læserkredsen mange steder på det nærmeste var identisk. Det tog de to sammenslutninger ad notam ved et møde på landsarkivet i Odense den 23. september 1971, idet det her besluttedes at udgive et fælles kvartalsskrift *Lokalhistorisk Journal* med et oplag på 1.200 eksemplarer. Journalens redaktør blev overlærer Niels-Jørgen

Hans Brandt ved SLA's 25 års jubilæum på Landsarkivet for Sjælland den 25. oktober 1974. Foto: Niels-Jørgen Hansen.

Hansen, Ringsted, som indtil da havde redigeret *Lokalhistorisk Arkiv*. Det skulle indeholde faste rubrikker for »pligtstoffet«, og desuden kunne redaktionen trække på faste medarbejdere inden for de enkelte stofområder.²³

Med sin indbydende lay-out og sin kortfattede, rubrikordnede redigering gav *Lokalhistorisk Journal* en letlæst og alligevel meget informativ orientering om den voldsomme ekspansion, lokalhistorien undergik organisatorisk som emnemæssigt i begyndelsen af 1970'erne. Opmærksomt fulgte redaktionen de overvejelser, man gjorde sig i kulturministerielle kredse om en revision af biblioteksloven, især da det i betænkningen herom (nr. 607/197) blev foreslået, at lokalarkiverne burde integreres i bibliotekerne. Den fornødne kontakt til lokalhistorisk interesse-rede kredse skulle dog sikres gennem

nedsættelse af de fornødne kontaktudvalg.²⁴

Betydningen af en udadventt kontaktkraft blev stærkt understreget, da der viste sig mulighed for at indsamle og bearbejde arkivmateriale fra de folkelige bevægelser og da ikke mindst andelsbevægelsens virksomhed. Den senere redaktør af *Fortid og Nutid*, universitetslektor Claus Bjørn, var på dette tidspunkt i gang med et større arbejde over andelsmejeriernes historie, og det var da naturligt, at han gennem *Lokalhistorisk Journal* skitserede et landsomfattende indsamlingsarbejde, da den igangværende strukturrationalisering inden for denne del af landbrugsindustrien ellers truede med at ekspedere kassevis af værdifuldt arkivmateriale direkte på lossepladsen.²⁵

Også et andet større projekt, *Industrialismens bygninger og boliger i Danmark 1840-1940*, havde brug for lokalhistorien, når der skulle indsamles arkivmateriale og registreres bygninger og bygningsdele fra denne vigtige periode i Danmarkshistorien. På dette område foregik også en til tider noget hårdhændet rationalisering og modernisering. Nu gjaldt det om at få indsamlet kort, tegninger, fotografier, beskrivelser m.v., pointerede en af projekts ledende kræfter, professor Kristof Glamann i et foredrag på D.H.F.s årsmøde 31. august – 2. september 1973 i Maribo.²⁶

Desuden kørt store billedkampagner i Viborg amt og på Fyn, og der organiseredes indsamling af arkivmateriale om hjemmesygeplejens virksomhed, et problem, som i høj grad blev aktuelt, da Centralforeningen af Hjemmesygeplejevirkomheder i Danmark ophørte med udgangen af 1974 efter 96 års foreningsarbejde på dette specielle område. Og hver gang man gik i kast med et nyt arbejdsområde, var der behov for instruktion og specialundervisning.

Kurser og andre former for uddannelsesvirksomhed blev dermed et fast og stærkt voksende emneområde for de lokalhistoriske medlemsblade. Også de faguddannede historikere skulle på kursus for at kunne leve op til publikums forventninger på arkiver og museer. I den anledning holdt Arkivforeningen et seminar på Sostrup Slot på Djursland 12.-14. april 1973. Rapporten herfra gav Knud Prange anledning til at fremkomme med et lille hjertesuk over det stadigt udækkede behov for elementær arkivundervisning.²⁷ Det voldsomt stigende pres på arkiverne, de statslige såvel som de ca. 140 lokale arkiver, måtte efter Knud Pranges opfattelse tilsige arkivvæsenet dels at komme i gang med en sådan bred uddannelsesvirksomhed, dels at få (gen)udgivet selv forældede eller foreløbigt udformede arkivoversigter. Hellere en dårligt skrevet vejledning end slet ingen!

Registrering og genoptryk af historien

I 1970'ernes første femår gjorde som allerede antydte to ikke altid parallelt løbende tendenser sig gældende inden for det lokalhistoriske arbejde: det stærkt voksende folkelige engagement, udtrykt gennem foreningslivet, og den professionelle organisering af biblioteks- og museumsvirksomheden.

I den organisatoriske ende af virksomheden arbejdede S.L.F.s formand Ole Warthoe-Hansen ihærdigt på at fastholde en folkelig opslutning omkring det lokalhistoriske arbejde, først og fremmest ved at få folkeskolens lærere og deres uddannelsesinstitutioner til i udvidet omfang at optage lokalhistoriske emner som en del af undervisningen i historie. Desuden opfordrede han stærkt de lokale foreninger til at tage nye, nærmest Dybdahl'ske metoder i brug, når de tænkte på at forøge medlemstallet og dermed grundlaget for deres virksomhed. De skulle ud på

gaden for at *hverve* medlemmer, ikke blot vente på, at evt. interesserede tilfældigvis kom forbi og da fik lyst til at melde sig ind.

Desuden burde foreningerne skrive til de stedlige amtsrådsmedlemmer for på denne måde at få gjort dem interesseret i det lokalhistoriske arbejde. Men kun seks foreninger havde taget imod S.L.F.s tilbud om at få stillet det fornødne baggrundsmateriale til rådighed. *De historiske foreninger er individualister, der kører deres eget løb, som de selv mener er rigtigt, stædigt, flittigt og vedholdende i det spor, der er optrukket... Det er jo private foreninger, som kun har ansvar over for sig selv. Dette er grunden til, at de stadig eksisterer – og grunden til, at de stadig er for små, konstaterede han en kende ironisk i sin beretning på årsmødet i Holstebro 1974.*²⁸

I den efterfølgende diskussion kom det til en skarp ordveksling mellem Knud Prange som leder af Lokalhistorisk Afdeling og en anden mødedeltager, Aage Lauritsen, som ville vide, hvorfor de lokalhistoriske foreninger ikke var indbudt til at deltage i det nordiske lokalhistoriske seminar i 1973. Prange svarede hertil, at emnet på seminaret var den nyere historie, som lokalhistorikerne ikke hidtil havde gjort meget ud af, og at der i øvrigt kun deltog 25 eksperter fra de fire nordiske lande, jfr. referatet i *Lokalhistorisk Journal*.

Det svar tilfredsstillende aldeles ikke spørgeren, som frygtede en yderligere udvidelse af kløften mellem *fornemt tilbagetrukne faghistorikere og de folk, der udfører arbejdet i deres fritid for deres egne penge*, hedder det i Annalise Børresens referat. Han kunne her henviser til forholdene i Californien, hvor der ikke eksisterede et sådant skel.²⁹

Besøgte man læsesalen på et offentligt arkiv, ville det imidlertid være svært at påvise et sådant skel mellem faguddannede historikere og lægfolk

på historiens område. Sidstnævnte var overalt i stort overtal og gjorde derigennem flittigt brug af den servicevirksomhed, som arkivet med dets knappe ressourcer var i stand til at tilbyde. I det hele taget ydede offentlige som privatorganiserede arkiver lokalhistorien nu som før en virksom støtte, delvis formidlet gennem Lokalhistorisk Afdeling med adresse på Landsarkivet for Sjælland.

Indholdet af *Fortid og Nutid* afspejlede også denne tendens; uden at være partisk kan man nok mene, at det ældre kulturhistoriske stof med solid arkivalisk dokumentation indtog en central placering, også mærkbart i anmeldelserne. Fordelt på tre årgange bragte tidsskriftet 1974-76 arkivar Thelma Jexlevs detailmættede, men godt tilrettelagte gennemgang af de mange forskningsmuligheder, der lå gemt i det 16. og 17. århundredes lensregnskaber.

Det lå åbenbart redaktøren stærkt på sinde at vise vej til arkivernes mange og ubenyttede muligheder. I 1975 bragtes to særdeles nyttige brugerartikler om henholdsvis vejledning i historisk demografi og brugen af toldhistorisk materiale.³⁰ En ting var imidlertid det originale kildemateriale, en anden dets eventuelle offentliggørelse i form af selvstændige kildepublikationer, sådan som det mest vedholdende var blevet praktiseret gennem den udgiversammenslutning med navn af Selskabet til Udgivelse af Kilder til dansk Historie, i daglig tale *Kildeskriftselskabet*, som kildekritikkens nestor, Kr. Erslev havde fået oprettet i 1877.

De stadigt voksende papirdynger i de offentlige arkiver umuliggjorde dog på forhånd alle drømme om at gøre dette materiale umiddelbart tilgængeligt i form af kildepublikationer. Det fastslog Claus Bjørn i et debatindlæg i *Fortid og Nutid* 1974. Han gav det overskriften *Om spækhuggere og kil-*

SLF's bestyrelsesmøde i Nærum den 22. april 1976. Fra venstre: Finn H. Lauridsen, Annalise Børresen, Verner Hansen, Ingemann Pedersen og Ole Warthoe-Hansen. Foto: Irving Foto, Nærum.

deudgivelse og tog derved en debat op, som den nu afdøde museumsinspektør Peter Riismøller havde forsøgt at rejse et par år tidligere.³¹ Her havde Riismøller på sin meget engagerede, let udæskende facon ærtet historikerne med, at det nu endelig var lykkedes ham at bøde på 200 års historisk vanrøgt ved at udgive den såkaldte »rokkedrejebog«, skrevet af landsbyhåndværkeren Søren Christensen fra Øst-himmerland (1679-1765).³² Mange historikere havde gennem tiderne brugt Søren Drejers optegnelser til deres eget formål, hvorefter de, som udmalet i Riismøllers bloddryppende billedsprog, lig den kødædende tandhval, spækhuggeren, ubekymret havde ladet de sørgelige rester af byttet ligge og skvulpe i arkivets døsiges overfladevand.

Claus Bjørn kunne for sin del ikke alene medunderskrive Riismøllers karakteristik, men også meddele nye eksempler på lige så blodig spækhuggervirksomhed inden for sit eget fagområde. Efterhånden som interessen drejedes væk fra traditionel politisk historie til social- og kulturhistorien, ville der dog opstå det problem, at materialet var alt for righoldigt til at lade sig udgive. Det ville være et arbejde uden ende at forsøge herpå. I det hele taget mente Claus Bjørn at måtte stille et forsigtigt spørgsmålstejn ved den hidtil førte udgivelsespolitik. De knappe ressourcer talte snarere for at *bearbejde* et historisk stof end for at udgive det.

Et tidehverv for lokalhistorien

Ideologikritik og folkelig rørelse

Med udgivelsen februar 1976 af *Fortid og Nutid*, bd. 26, hefte 3, skete et markant skifte: Universitetslektor Claus Bjørn afløste Knud Prange på redaktørposten. I sin kommentar til det skete understregede D.H.F.s formand, Vagn Skovgaard-Petersen, at Knud Prange nu ville koncentrere sig om at udbygge sin lokalhistoriske afdeling. Den nye redaktør præsenteredes som den unge ildsjæl af en cykelbåret historiestuderende, som i hvert fald gamle mejerifolk kendte, når han hjulede landet rundt for at redde mejeriarkivalier fra den visse undergang. Bjerger af gamle forhandlingsprotokoller og andre vigtige papirer truedes ellers af en folkelig kassation, som kunne være nok så hårdhændet som den arkivalske. Da den færdiguddannede mag.art.s fagområde først og fremmest var landbohistorien, fandt D.H. F.s formand, at han måtte have virkelig gode forudsætninger for at forbinde fortid og nutid.

Hans debut som redaktør pegede både bagud og forud. Heftet rummede såvel 3. del af Thelma Jexlevs redegørelse for lensregnskaberne, der nu afsluttedes med Nørrejylland, som redaktørens eget bidrag, et foredrag om de folkelige bevægelser i Danmark, holdt på D.H.F.s årsmøde i Odense 1975. Hans sigte hermed var ikke kun at skildre bevægelserne indefra, men nok så meget at sætte dem i relation til det omgivende samfund. Udgangspunktet herfor var de store landboreformer, som han snarere anså som et stykke politisk kompromis end som folkefrihedens store og stolte fødselsøjeblik. I øvrigt måtte han erklære sig enig med seniorkollegaen H.P. Clausen, når denne ville udstrække det 19. århundredes kulturelle dominans helt frem til midten af næste århundrede.³³

Landboreformerne skabte med andre ord grundlaget for det landbosamfund, som først blev omdannet, da det store industrielle gennembrud satte ind i 1950'erne. Dermed var et hovedtema angivet: Folkelige bevægelser måtte forstås ud fra en *klarlægning af de grundlæggende produktionsvilkår og samfundets sociale struktur*.³⁴

Uden at betegne sig selv som overbevist tilhænger af den marxistiske historieopfattelse, unge historikeres vigtigste våben i det traditionelle generationsopgør, havde den nye redaktør ikke desto mindre åbnet tidsskriftets spalter for bidrag fra unge, fremadstræbende kræfter inden for faget historie. I sit debuthefte kunne han præsentere et enkelt bidrag, som uden at være marxistisk orienteret, snarere tværtimod, afdækkede de voldsomme virkninger af den nystartede metode-debat inden for faget historie: Inga Flotos forsøg på at bjerger den radikale historikertradition tørskoet gennem den brænding, 1960'ernes altomfattende værdisammenbrud havde skabt både herhjemme og i den store verden.³⁵

Da jeg i anden forbindelse agter at beskæftige mig med disse forhold, skal jeg ikke her gå dybere ind på den faglige problematik, men kun understrege, at Inga Floto i sin nærmest febrilske søgen efter en tidssvarende forklaringsramme for kildekritisk uddestillerede enkeltudsagn bar vidnesbyrd om en hastigt optrækkende krise inden for dansk rigshistorisk forskning. Som Kristof K. Kristiansen og Jens Rahbek Rasmussen læste hendes tekst, lå Inga Floto og andre borgerlige historikere under for det *naive objektivitetsbegreb, der indgik i videnskabsidealet. Teorifjendtligheden, angsten for synteser og den stærke uvilje mod at forbinde studiet af fortiden med aktuelle problemer kan i vist mål afledes heraf*, mente de.³⁶

I samme hefte dukkede navne op på bidragydere, som i de kommende år

skulle blive fyldigt repræsenteret i de enkelte årgange af *Fortid og Nutid*. Arkivar Margit Mogensen var således repræsenteret ved fire anmeldelser, hendes lærer dr. Fridlev Skrubbeltang ved to og den tidligere nævnte Jens Rahbek Rasmussen ligeledes ved to, hvori han ud fra sit tilhørsforhold til den marxistiske historieopfattelse introducerede ideologikritikken i anmelderrubrikken.

Allerede i næste hefte havde Claus Bjørns energiske redaktørvirksomhed båret frugt. Her lanceredes et nyt navn i den danske historikerverden, kandidatstipendiat Thorkild Kjærgaard, hvis ry som en både oppositionel og velformuleret debattør snart skulle brede sig viden om. Han skrev her en opsats, hvori søgelyset noget uroligt kastedes frem og tilbage mellem de lærdes studereværelser og lægfolkets dagligstuer.³⁷ Undervejs mellem de to poler mente han at kunne registrere *en vis spænding på det lokalhistoriske arbejdsområde*, fordi lokalhistoriens udøvere ikke blot optrådte som konsumenter på det historiske marked, men også som producenter.

Mange faghistorikere ville åbenbart ikke udstrække andelsbevægelsens gyldighedsområde til at omfatte historisk forædlede produkter, skulle man tro Thorkild Kjærgaard. Selv om ikke alle faghistorikere uden videre ville tilslutte sig C.F. Brickas anke fra 1879 over, at *Bondemand paa Bondemand med deres samtlige Koner og Børn føres frem for os i en svimlende Uendelighed*,³⁸ rynkede de lærde ofte på næsen, når talen faldt på den folkelige historieskrivning rundt om i de amtshistoriske årbøger. Lægfolkets naturlige opgave var ifølge rigsarkivar Johan Hvidtfeldt at *yde støtte til den videnskabelige forskning*, og heri sekunderedes han bravt af Vagn Dybdahl, som ligefrem forestillede sig uddannet en gruppe af historiske mellemteknikere eller dataindsamlere.

Lægfolket eller i Kjærgaards terminologi »amatørerne« svarede på deres side igen med år ud og år ind at præstere hundredvis af lokalhistoriske bidrag, store som små. Thorkild Kjærgaard så i disse undertiden så endeløse materialeophobninger en udtalt interesse for at blive klog på det i ordets egentlige forstand lokale, stedets historie og dets unikke særpræg. Lokalhistorikeren skrev med andre ord for et helt andet publikum end faghistorikeren, hvis læserkreds nærmest var at finde i landets øvrige studerekamre. Men de to skarpt adskilte miljøer måtte efter Kjærgaards opfattelse kunne komme hinanden meget nærmere. Kontakter på tværs af alle grænser var højst nyttige. Faghistorikerne skulle nok levere det fornødne værktøj, men amatørhistorikeren skulle selv bestemme, hvad det skulle bruges til.

Så liberal en grundholdning ville Flemming Mikkelsen ikke tilråde over for den folkelige historiefortælling, arbejdernes egne erindringer som regel repræsenterede.³⁹ I en redegørelse for det indsamlingsarbejde, som såvel Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv som Nationalmuseets 3. afdeling havde gennemført, heftede han sig meget ved materialets iboende svagheder, set med socialhistorikerens øjne. Det samme gjaldt den indsamling af pensionistmemoirer, som magistratens 3. afdeling, Københavns Kommune, havde gennemført sommeren 1969.

Da meddelelserne mest var optaget af at berette om deres eget liv og levned, måtte den nødvendige bearbejdningsproces efter Flemming Mikkelsens opfattelse stile mod at *fremdrage det immanente sociologiske, med andre ord han (»historikeren«) må arbejde sig frem mod at klarlægge normstrukturen inden for klassen eller den enkelte socioøkonomiske gruppe*.⁴⁰ Gjorde man ikke det, stod man ifølge Flemming Mikkelsen uden svar på nok så rele-

vante spørgsmål om arbejdernes relationer til det faglige og politiske kollektiv, de jo pr. definition måtte være en integreret del af. De måtte derfor løftes ud af de snævre familie- og grupperammer, der ellers truede med at spærre af for udsynet.

Dette forskningsprogram kunne Gerd Callesen for så vidt medunderskrive, da han i en efterfølgende artikel om arbejderbevægelsens historie pågedede, at nok kunne rigshistorikeren til nød se væk fra den lokale historie, men det omvendte kunne ikke accepteres. Ellers kom lokalhistorien ikke ud over anekdotestadiet. Men savnet af en god skildring af arbejderbevægelsens historie gjorde det lidt svært at tilvejebringe den nødvendige referenceramme, måtte det erkendes. Som det fremgår af sammenhængen, tænkte der her ikke så meget på en skildring af den organiserede arbejderbevægelse som på en marxistisk analyse af arbejderklassens revolter mod det kapitalistiske samfund, sådan som man så det gjort i f.eks. Leipzig i det nu henfarne D.D.R.⁴¹

Fred hviler over land og by (?)

Efter denne korte afstikker til fortidens fabrikker og værksteder vendte *Fortid og Nutids* redaktion i de næste par årgange på ny opmærksomheden mod landbosamfundets åbne vidder. Her strakte perspektivet sig fra bronzealderens samfund over spørgsmålet om udsæd og foldudbytter i det 17. århundrede til drivkræfterne bag landboreformerne, ja helt frem til den sønderjyske mejeristandsning i den urolige L.S.-tid i 1930'ernes Danmark. Desuden blev der i særlige oversigter givet god besked om såvel den landbohistoriske som den lokalhistoriske litteraturhøst.

Midt i den linde strøm af faghistorisk afbalanceret normalprosa blev læserne uden varsel konfronteret med

et groft tilhugget opråb, som på det mest indtrængende efterlyste historikerens personlige engagement i det skrevne. Skribenten var en lokalhistoriker fra fiskerlejet Hou syd for Århus, Kaj Henning Jensen, der gerne ville rulle faghistorikerne i beg og tjære, når de som i tilfældet Thorkild Kjærgaard uanmeldt bankede på hos sagesløse lokalhistorikere for at tilbyde konsulentmæssig bistand. Vorherre bevares.

Langt hellere ville en Kaj Henning Jensen modtage det ridderslag, som blev lokalhistorikeren til del, når ældre mennesker rørt og glade så deres egen fortid dukke op af glemselens hav. Det havde han selv oplevet efter at have forelagt – og selv forlagt – sin omfattende skildring af sit hendøende, fattige fiskerlejes 130-årige historie, i øvrigt velvilligt anmeldt af Margit Mogensens, noget som den iltre almueforfatter netop ikke døjede. Efter hans opfattelse drejede lokalhistorie sig først som sidst om at redde et stykke fortid fra forglemmelse, redde det over i nutiden.⁴²

Eller som Thorkild Kjærgaard udtrykte det i en samlet anmeldelse af ikke færre end fem sognehistorier: Amatørhistorikeren så det åbenbart som sin vigtigste hovedopgave at katalogisere. De indsamlede kendsgerninger samledes omkring genstande, hvor faghistorikeren i stedet ville lade dem belyse den valgte problemstilling. Desuden ankede han over, at man konsekvent lukkede øjnene for landbolivets skyggesider.⁴³

Deri var Knud Prange enig. Men dermed holdt enigheden op, da han i et senere indlæg i *Fortid og Nutid* kommenterede Thorkild Kjærgaards forskellige indlæg om lokalhistorikerens plads i den historiske arbejdsdeling, eller skulle man snarere sige rangorden.⁴⁴ De professionelle kunne efter Pranges opfattelse ikke nøjes med at levere det faglige værktøj; de måtte da også have lov til at forklare, hvorledes

det bedst kunne bruges. Forskelle i arbejdsform og skrivemåde var ikke af det onde, tværtimod. Med udgangspunkt i sit eget skrift fra 1971 *Hvorfor lokalhistorie?* ville Knud Prange som sin norske kollega Rolf Fladby hævde, at det bedre lønnede sig at diskutere lokalhistorikerens opgave end at slå ham oven i hovedet med en snævert udformet begrebsramme.

I samme retning pegede efter hans opfattelse de grundlæggende synspunkter, som hyldedes af de to professorer i lokalhistorie ved universitetet i Leicester i England, H.P.R. Finberg og V. H.T. Skipp.⁴⁵ Som Prange så det, havde lokalhistorien en egenværdi i sig selv, på én gang folkelig og videnskabelig. På den ene side skulle lokalhistorien, som en kendt lokalhistoriker, førstelærer H.K. Kristensen engang formulerede det, give sine læsere en følelse af samhør ned gennem generationerne,⁴⁶ på den anden gøre det videnskabeligt muligt at skrive et stykke totalhistorie om det intrikate samspil mellem materielle og immaterielle udviklingsfaktorer, noget som næppe lod sig gøre på det rigshistoriske plan. Med den engelske professor Hoskins ordvalg ville Prange bruge lokalhistorien til at *genskabe den enhed i menneskets historie, som nu er splittet op i specialdiscipliner*.⁴⁷

Flemming Mikkelsen ville dog drage en anden konsekvens af den omstændighed, at befolkningens historiske identitet ikke længere havde sin rod i det danske bondesamfund.⁴⁸ Den såkaldte *Annales-skole* blandt franske historikere havde især fremhævet de kollektive bevidsthedsformer, *histoire des mentalités*, som en slags bro mellem historie og antropologi. I trekantforholdet samfund, kultur og individ kunne man efter denne retnings opfattelse med fordel analysere de subjektive handlingsmønstre, man mente at kunne aflæse af folks adfærd og forestillingsverden.

En anden metode var at studere hverdagslivet såvel i sig selv som i de processer, som gør mange ting til hverdagsrutiner. Med lån fra den sociologiske videnskab ville Flemming Mikkelsen hertil tage to operationelle betegnelser i anvendelse: *strukturer*, forstået som mønstre for den hverdagsagtige rutine, og *institutioner*, opfattet som de mange regelsæt, skrevne som uskrevne, som styrer os i hverdagen. Helst ville han præstere en helhedsbeskrivelse af menneskets færden inden for den struktur- og institutionsstyrede dagligdag.

Denne foregik naturligvis på et givet sted. Flemming Mikkelsen kviede sig imidlertid ved at betegne det som en lokalitet, for så var man straks tilbage i den lokalhistoriske begrebsverden. Nej, han ville kalde det mikrohistorie, og inden for denne ramme ville han gerne kortlægge de to fænomener industrialisme og urbanisme, set både fra kapitalist- eller arbejdsgiversiden og fra arbejderens ståsted. Inden for kapitalistgruppen var han mest optaget af entreprenørerne eller foretagerne, sådan som de økonomisk-teoretisk var indcirklet af den østrigsk-amerikanske økonom Joseph Schumpeter. Flemming Mikkelsen ville da gerne studere entreprenørens baggrund og grundholdning for at få belyst de kræfter, som drev ham frem.

Arbejderklassen skulle på samme måde studeres på arbejdspladsen og i fritiden, *det sociokulturelle miljø*, som det kaldes. Her stod familien i centrum. Når de historiske personer havde gennemgået en kollektiv bevidstgørelse, kunne opmærksomheden rettes mod *det sociopolitiske miljø*, ikke mindst studeret gennem de former for social protest, som strejker og uroligheder var udtryk for. Den slags konflikter hørte efter Flemming Mikkelsens mening naturligt med til det moderne samfundsliv.

Familiens og kvindens historie

Som det vil være fremgået af de nys refererede indlæg i *Fortid og Nutid*, var de to alternativer lokalhistorie og/eller rigshistorie ved at miste deres hidtidige dominans i slutningen af 1970'erne, hvor historiens ungdomsopør i Danmark som i vore nabolande var ved at få konsekvenser i såvel teoretisk som metodisk henseende. I England arbejdede mange unge forskere, som oftest af marxistisk observans, med et emneområde, man kaldte *New Social History*, medens man i Tyskland tilsvarende talte om *Strukturgeschichte* eller *historische Sozialwissenschaft*, påpegede Tinne Vammen i en introduktion til dansk familiehistorisk forskning.⁴⁹

Fælles for begge retninger var efter hendes opfattelse, at familien som historisk analysegenstand blev hentet ud af den private sfære, historikerne hidtil havde forvist den til, og ind i en bredere, samfundsmæssig sammenhæng. Derigennem fik man også skærpet opmærksomheden omkring kvindernes og børnenes rolle, noget som den tidligere så mandsdominerede og -orienterede forskning efter Tinne Vammens opfattelse havde forsømt. De historiske personer anskuedes nu snarere som led i sociale enheder end som beboere af bestemte lokaliteter eller udøvere af bestemte professioner, pointeredes det.

Ikke desto mindre måtte Tinne Vammen ty til den faktisk eksisterende forskning for at kunne pege på forskningsbidrag, der havde familiehistorisk relevans. Hun pegede her på studier af familiens demografiske adfærd, som efter fransk og engelsk mønster var blevet gennemført i form af såkaldte familierekonstitutionsstudier. Med kirkebøger som vigtigste kilde søgte forskerne her at »rekonstituere« en række familieforbøb inden for et sogn i den forstatistiske periode. Deri-

gennem kunne man belyse alle omdrejningspunkterne i det sociale forløb, et ægteskab udgjorde, ikke mindst holdningen til familiens størrelse.

Hertil sluttede sig undersøgelser over husstandsstrukturens størrelse og sammensætning samt den rolle, børn og unge spillede i denne sammenhæng. Gennem et tæt samarbejde med forskere fra kvantitativt orienterede nabovidenskaber som eksempelvis demografi, sociologi og antropologi måtte det nu være familiehistorikernes opgave at klarlægge de *kvalitative* aspekter ved familiehistorisk forskning, fastslog Tinne Vammen.

Den årvågne og aktive redaktør af *Fortid og Nutid* havde, som det var at forvente, draget omsorg for, at hendes introduktion prompte blev fulgt til dørs af to indlæg af en specialist på demografiens område, Jørgen Elklit, Århus.⁵⁰ I sin redegørelse for husstandsstruktur i Danmark 1769 – ca. 1890 kunne han ud fra en stikprøveundersøgelse i folketællingen 1845 bekræfte de resultater, som to engelske kapaciteter på området, Peter Laslett og Richard Wall havde fremlagt.⁵¹

De herved fremkomne resultater af-livede kort fortalt den myte, at industrialiseringen og urbaniseringen havde afstedkommet betydelige forandringer i husstandssammensætningen. Tregenerationsfamilien bestående af bedsteforældre, forældre og børn plus tjenestefolk var selv i ældre tid undtagelsen, ikke reglen. Elklits to parallelle, systematiske stikprøver i 1845-folketællingen, en gruppe på i alt 2.695 personer, ledte til det resultat, at kun 7% af de undersøgte 1845-husstande omfattede tre generationer. De tilsvarende tal i en moderne interviewundersøgelse i 1961 viste her 2%, og det var efter Elklits opfattelse ikke nogen afgørende forskel. Nu som før dominerede den enkle familiehusstand.

Det bekræftedes af en sammenlig-

nende undersøgelse over husstandsstrukturen i Vejle og Horsens 1769, om end der var langt flere enkle familiehustande i Vejle end i Horsens. Jørgen Elklit erindrede i denne forbindelse om Hans Chr. Johansens undersøgelse over befolkningsforholdene i slutningen af det 18. århundrede, baseret på en tilfældig stikprøve på 26 sogne.⁵² Et biprodukt heraf var nogle oplysninger om husstandene i 1787 og 1801. Her vistest det, at 2/3 af alle husstande bestod af far, mor, børn og evt. tjenestefolk, og i 20% af tilfældene udgjordes husstanden kun af husstands-overhovedet, evt. i selskab med ægtefælle og evt. tjenestefolk.

Jørgen Elklits andet familiehistoriske indlæg var en indgående anmeldelse af et pionerarbejde inden for forskningsretningen familierekonstitution. Forfatteren var historikeren Anders V. Kaare Frederiksen, og det studerede område Sejerø ud for Sjællands Odde.⁵³ Det vil her føre for vidt at referere de mange resultater fra denne undersøgelse, men det bør understreges, at Elklit udtrykte sig meget anerkendende herom i sin anmeldelse. Hans største og for så vidt eneste anke mod fremstillingen var den, at forfatteren var gået for let hen over familierekonstitutionens metode og teknik. Efter Elklits opfattelse var forfatteren selv en anelse skeptisk over for den praktiske nytteværdi af det befolkningsregister, han med så stor møje havde fået etableret.

Gennem studier af denne slags havde man nok fået et talmæssigt udtryk for familiestrukturens sammensætning, men dens enkelte medlemmer og da især kvinderne havde ikke dermed fået liv og mæle til at berette om deres rolle og om dens fordele og ulemper. Gennem en anmeldelse af to kvindehistoriske bidrag kom kvinderne imidlertid selv, om end noget indirekte, til orde i 1978-årgangen af *Fortid og Nutid*.⁵⁴

I bogen om kvinder i konfektionsindustrien heftede forfatteren, Birte Broch, sig meget ved den kendsgerning, at mange syersker arbejdede i hjemmet. Det hæmmede selvfølgelig organisationsdannelsen, som bedst skete på en fabrik, hvortil kom den ringe grad af forståelse, syerskernes fagforening mødte fra sit mandlige modstykke. Kirsten Geertsens bog om arbejderkvinder 1914-1924 behandlede derimod hele kvindelivet, ikke mindst den omstændighed, at udearbejdende kvinder i realiteten skulle fungere på to arbejdspladser, og at den hjemlige inden for lejlighedens snævre rammer på typisk to værelser ikke bød kvinden rimelige betingelser for at skabe de nødvendige forudsætninger for at leve et ordentligt familieliv.

Historiens brug og nytte, lokalt set

*Hvad vi også vil med historien, lød overskriften på en kommentar fra formanden for Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger, Ole Warthoe-Hansen.⁵⁵ Som alle andre samfundsbevidste medborgere måtte han sande, at verden hastigt var under dyb forandring. Det stødte historikeren i en slags legitimitetskrise, eftersom der nu og i fremtiden stilledes helt nye krav til hans métier. Det måtte han tage højde for ved at uddanne og skole sig i den nye teknik *kulturformidling*. Et eller andet sted uden for universitetsverdenen og helst i Jylland burde der undervises i emnet *historikerens funktion i samtiden – og lidt ind i fremtiden*, som det udtryktes. Historikeren tronedede ikke længere egenrådigt bag sin skranke på arkivet; de besøgende var ikke disciple, men fagfæller, fastslog Warthoe-Hansen.*

I en randnote til kommentaren oplyste han, at han i mellemtiden havde deltaget i S.L.F.s årsmøde 26. august 1978 på Klarskovgård ved Korsør. Her havde han sædvanen tro fået mange

værdifulde impulser med tilbage til det daglige arbejde, men det lå i luften, at det faghistoriske element gjorde sig for stærkt gældende på bekostning af det folkelige. Urolig til mode sluttede han sit indlæg med at stille spørgsmålet: *Hvad vil vi med arkiverne?*

En passende grad af professionalisme fandt han demonstreret i det kursus i moderne sognehistorie Claus Bjørn sammen med fire yngre historikere havde arrangeret på Sostrup Slot ved Gjerrild.⁵⁶ Men deltagerne kom med højst forskellige forudsætninger og forventninger, betonedes Claus Bjørn på årsmødet.

Det fik P. Kr. Iversen til i forstærket form at gentage et forslag om at udskille de små lokalhistoriske foreninger fra S.L.F. Derved ville strukturen blive mere ensartet, ligesom det ville blive lettere at opnå en fælles opslutning omkring de bærende synspunkter. Og glemte man ikke hensynet til foreningslivet i *Lokalhistorisk Journal*, spurgte han uden at få svar.

Warthoe-Hansen havde som nævnt efterlyst arkivernes plads i det lokalhistoriske billede. Hans redaktør, Claus Bjørn, fandt det på sin side særdeles passende, at de blev brugt til at opbevare de mange hyldemeter af skriftligt materiale, som den højskole-søgende bondebefolkning måtte have efterladt sig i kølvandet på højskoleopholdets frigørelse af den folkelige fremstillingsevne.⁵⁷ Der var ganske vist samlet meget ind i konsekvens af den systematiske indsamling og registrering af de folkelige bevægelsesarkiver, man havde søgt at gennemføre på Fyn og i Nordjylland, men der måtte være meget mere at hente, mente Claus Bjørn. Kom folk ikke selv med materialet, måtte arkiverne selv opspore de historiske kilder.

Et års tid senere fastslog lærer Jan Horskjær, leder af Lokalhistorisk Samling, Silkeborg bibliotek, at man på arkivsiden mest var optaget af sik-

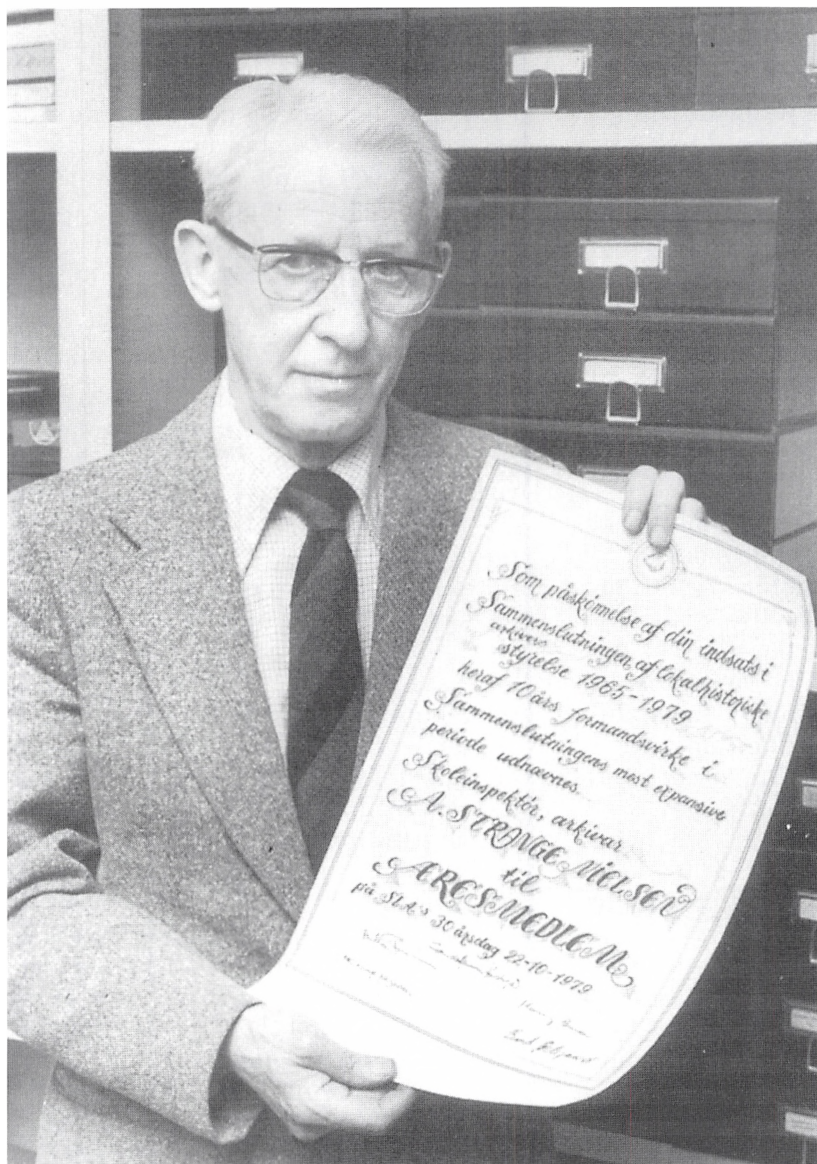
re den brede befolknings skriftlige efterladenskaber.⁵⁸ Her var den idémæssige baggrund for den indsamlingspolitik, der blev ført, og den fordrede stor selvstændighed og bevægelighed af arkivfolket. Det kunne let komme til at kollidere kraftigt med den bureaukratisering, som en indordning under den kommunale administration uundgåeligt ville medføre.

I det festskrift, rigsarkivar Johan Hvidtfeldt fik overrakt på sin 70-årsdag december 1978, havde en pioner inden for lokalarkivernes verden, A. Strange Nielsen, omtalt de amtshistoriske samfund som et ægte udtryk for en folkelig bevægelse.⁵⁹ Dette synspunkt mente Peter V. Christensen, bibliotekar ved Danmarks Biblioteksskole, ikke at kunne finde større belæg for i sin gennemgang af de ældste årgange af disse skrifter.⁶⁰ I perioden 1902-1939 oprettedes 22 amtssamfund med Historisk Samfund for Ribe Amt som det ældste. Gennem hele perioden var det folk fra højskolen og lærerstanden, der tog initiativet og udgjorde hovedstammen af medlemmerne, fastslog Peter V. Christensen.

En kortlægning af indholdet i fem årbøger til og med 1976-årgangen viste, at 75-80% af artiklerne var skrevet af folk med boglig uddannelse, først og fremmest lærere (21,4%), faghistorikere (17,9%) og akademikere i øvrigt (25,8%). Regnet i sidetal tegnede lærergruppen sig alene for 29,5%. På det seneste var der dog kommet betydeligt flere historikere med på lærergruppens bekostning.

Det sognekommunale liv bliver historie

I det sognekommunale liv før kommunalreformen 1970 spillede lærerstandens lokale repræsentanter som så ofte anført en vigtig rolle. Når det f.eks. gjaldt pen og blæk-opgaver, havde de naturlige forudsætninger for at klare disse til alles tilfredshed. Den lokale

I forbindelse med SLA's 30 års jubilæum udnævntes SLA's afgående formand gennem 14 år, skoleinspektør A. Strange Nielsen, til æresmedlem af SLA. Foto: Bent L. Hansen.

historie og dens traditionsmasse blev i mange tilfælde forvaltet af en lærer, der havde skolebørnene som sine første og som oftest mest interesserede tilhørere, især hvis fortællingen rummede makabre eller rædselsromantiske elementer.

Det var netop lokalhistoriens rolle i en undervisningssammenhæng, der som påvist var Ole Warthoe-Hansens kæphest, og studerer man indholdet af *Lokalhistorisk Journal* i anden halv-

del af 1970'erne, ser man hans bærende synspunkter slå igennem på adskillige felter. Han var da også medlem af et undervisningsudvalg, som under Verner Bruhns ledelse skulle finde frem til en tidssvarende afløser for de gammeldags hjemstavnskildringer, »amtsbøger«, som tidligere havde været anvendt i undervisningen.⁶¹

I første række havde udvalget kik på skolecentralerne rundt om i amterne. Som skoleeksempel på en god præ-

sentation af et sådant undervisningsmateriale fremhævede Warthoe-Hansen et undervisningsforløb, som Kamma Warming, Fredericia, havde bygget op på Vejle Amts Skolecentral over områdets historie fra de ældste tider til nutiden med tilhørende lysbilledserier, bogsæt, ekskursionsvejledninger osv.⁶²

Verner Bruhn-udvalget gjorde et stort arbejde og fik bl.a. udarbejdet en »idébog« (udgivet i 400 ekpl. 1978) til brug på amtscentralerne og udgivet Leif Ingvorsens bog *Lokalhistorie – en vejledning til undervisnings- og skolebrug* (DHF's håndbogsserie). Efter en konference på Hindsgavl besluttedes det at videreføre arbejdet i et nyt udvalg, denne gang med konsulent Frank Lauridsen, Esbjerg, som formand.

Et stort problem for undervisere såvel som forskere var imidlertid at finde frem til det relevante kildemateriale, ikke mindst billeder. Derfor gik såvel S.L.A. som S.L.F. i spidsen for flere indsamlingskampagner, såsom en meget omtalt »billedstorm« i Vejle amt marts-april 1976.⁶³

Et indsamlingsprojekt af hidtil ukendte dimensioner begyndte i disse år at antage form, idet man i forlængelse af Claus Bjørns mejerihistoriske undersøgelser indledte en systematisk indsamling af de folkelige bevægelser arkivalier. Den 1. marts 1979 startedes således indsamlingsprojektet *Storstrøms amt: Folkelige bevægelser arkivalier*, planlagt til at løbe over 1½ år med A. Strange Nielsen fra Næstved By- og Egnshistoriske Arkiv som projektleder og med historikeren Søren Ehlers som lokalhistorisk konsulent. Forud for stabelafløbningen var der gået ikke færre end 23 offentlige møder i 17 kommuner. Det gav i sig selv stødet til oprettelse af syv nye lokalarkiver.⁶⁴

Lokalhistorien var for alvor ved at blive organiseret for ikke at sige professionaliseret. Et markant bevis herfor fik man, da den hidtidige redaktør

af *Lokalhistorisk Journal*, overlærer Niels-Jørgen Hansen, Ringsted, trak sig tilbage ved udgangen af 1979. Hans efterfølger på posten blev en professionel historiker, arkivar ved Gentofte lokalhistoriske Arkiv, Susanne Krogh Bender. Hun fremkom ikke med nogen programudtalelse, men allerede det første nummer i hendes redaktion viste i ét glimt, hvor hun gerne ville hen: at få det såkaldte »pligtstof«, dvs. referater og lokalnotitser, afløst af genarbejdede artikler om et aktuelt, vigtigt emne inden for lokalhistorien, sådan som en faghistoriker anskuede den.

På midtersiderne af sit første nummer skrev Susanne Krogh Bender en artikel om *Forsamlingshuse på landet*, en udvidet kommentar til en nylig fremkommet redegørelse fra Kulturministeriets forsamlingshusudvalg.⁶⁵ Heri blev det fremhævet, at forsamlingshuset som institution ikke var dømt til undergang, sådan som mange mente, men tværtimod kunne se en ny fremtid i møde, hvor ikke mindst det kulturelle element ville komme til at spille en vigtig rolle. Hertil hører bestemt også lokalhistorien, bemærkede Susanne Krogh Bender. Nu måtte lokalarkiverne i gang med at samle materiale om forsamlingshusenes historie, understregede hun. Tydeligt nok var det arkivarbejdet og ikke foreningsvirksomheden, som stod hendes hjerte nærmest.

Folkelighed og lokalhistorie

Peter V. Christensen havde som ovenfor nævnt ikke fundet mange landmænd eller med Thorkild Kjærgaards udtryk »bønder« blandt sine amtshistoriske forfattere (7,5%). Og fulgte man den tankegang, historikeren Flemming Just fra Sydjysk Universitetscenter lagde for dagen i sit debatindlæg, kunne de heller ikke få større andel i den lokalhistoriske fremtid, ef-

tersom de næppe kunne honorere de metodiske krav, en moderne lokalhistorie efter Flemming Justs opfattelse skulle opfylde.⁶⁶

Han illustrerede sin tankegang ved at tegne tre cirkler, der hhv. skulle indkredse den marxistisk inspirerede, den faghistoriske og den hjemstavnsprægede lokalhistorie. Fra sin centrale midtercirkel overlappede faghistorien de to andre, men havde dog det til fælles med den marxistisk inspirerede lokalsamfundsanalyse, at man arbejdede kildekritisk, og at man lod sig styre af en problemstilling, ikke af materialet, som det ofte skete i hjemstavnshistoriens store rodekasse for ubearbejdede enkeltoplysninger.

Med udgangspunkt i grundsætningerne for moderne arbejderhistorie på lokalt niveau mente Flemming Just, at man burde skrive den slags historie inden for den metodiske og teoretiske ramme, der gjaldt for regionale og nationale undersøgelser. Lokalhistorien skulle med andre ord skrives direkte ind i rigshistorien, og dermed var det mest en sag for faguddannede historikere, lød hans vurdering.

I sit debatoplæg havde Flemming Just hævdet, at Knud Prange opfattede det at skrive lokalhistorie som en lønnende opgave i sig selv. Det ville Knud Prange ikke have siddende på sig.⁶⁷ Hans opfattelse var tværtimod den, at lokalhistorien ud over at tjene den almindelige rigshistorie havde en egenverdi, folkeligt som videnskabeligt. Ej heller kunne han acceptere Flemming Justs grænsedragning mellem analytisk lokalhistorie og usorteret materialeophobning. Grænsen gik her som i rigshistorien snarere mellem talentfulde skribenter og perspektivfattige kompilatorer. Det var ikke lokalhistoriens mål at skrive arbejderhistorie eller landbrugshistorie. *Ideelt set er der tale om totalhistorie inden for en geografisk grænse*, præciserede Knud Prange. Praktiseret lokalhisto-

rie var udtryk for en arbejdsdeling, ikke en lagdeling.

I samme retning pegede et tidligere indlæg af Else-Marie Boyhus, museumsinspektør ved Lolland-Falsters Stiftsmuseum.⁶⁸ For hende var historie både en livsform og et arbejde. Hendes bestræbelser gik i høj grad ud på at få amatørerne til at slippe taget i indsamlingsarbejdet for i stedet at deltage i det skabende arbejde med fagmanden som konsulent og øverste ansvarlig. En demokratisering af faget behøvede ikke at føre til en sænkning af det faglige niveau, mente hun.

Ja, opgaver er der nok, det er bare om at få begyndt, understregede etnologen Gudrun Gormsen i sin indkredsning af landsbyen som studieobjekt for en kulturhistorisk-etnologisk analyse.⁶⁹ Den klassiske bondelandsby var ved at uddø, mente de fleste. En livsform var dermed under forandring, og derfor gjaldt det om at få fastslået, hvad der havde rod i forne tiders almuekultur, og hvad der var omdannet i takt med skiftende tiders påvirkning.

Som det forhåbentlig vil være fremgået af ovenstående, kunne lokalhistorikerne landet over hente megen inspiration i det omfattende debatstof, de to årgange 1979 og 1980 af *Fortid og Nutid* rummede. Hertil kommer den mængde information, der kunne udledes af de offentliggjorte artikler og ikke mindst de henvendte 200 anmeldelser, som tidsskriftet bragte om alle tænkelige og undertiden utænkelige emner inden for lokal- og rigshistorien. Selv en trænet læser kunne have svært ved at bevare overblikket over det væld af bøger og billeder, der her blev præsenteret inden for hele det forhistoriske og historiske forløb. Fælles for de fleste bøger (og anmeldelser) var midlertid, at de i langt de fleste tilfælde var skrevet af fagfolk. Nu som før var den skrevne historie deres anliggende.

Klassekampens egen lokalhistorie

Var det de direkte efterkommere af den oprindelige landsbybefolkning, som var mest interesseret i at udforske stedets historie, eller var det snarere tilflytterne? Så afgjort sidstnævnte, kunne man læse ud af et debatindlæg om lokalhistoriske studier i Gosmer sogn sydøst for Odder.⁷⁰ Her havde de to initiativtagere Jan Skamby Madsen og Jakob Vedsted i samarbejde med den lokale befolkning iværksat et større indsamlings- og formidlingsarbejde omkring lokalitetens historie gennem mere end 300 år.

Af økonomiske grunde blev det store materiale helt tilbage til matriklen af 1688 med tilhørende markbøger først og fremmest benyttet på mikrofilm, men derudover indsamledes et omfattende materiale i sognet. De interesserede blandt de lokale beboere gik da i gang med at indsamle og bearbejde det indsamlede stof med bebyggelseshistorien som det helt store tilløbsstykke. Målet var kort og godt *at give Gosmers beboere deres historie tilbage*, og dette mål søgtes bl.a. opnået ved at dramatisere den lokalhistoriske udvikling med en gårdmands- og en husmandsfamilie som egnsspillet hovedpersoner.

I en let ændret form blev denne regdegørelse optrykt i det temahefte om lokalhistorien, *Den jyske Historiker* udgav i 1980 med Steen Busck som redaktør. Selv leverede redaktøren såvel en indledende som en afsluttende artikel om emnet, sidstnævnte i form af en gennemgang af udvalgte dele af den lokalhistoriske litteratur. Tro mod sin marxistiske historieopfattelse demonstrerede Steen Busck i sin indledning en kritisk holdning til de »konservative kræfter«, som ved århundredets begyndelse havde identificeret »fokeligheden« med en nyvakt interesse for hjemstavnens historie. Det samme gjaldt den nye folkelighed af såvel borgerlig som socialdemokratisk obser-

vans, som opstod i slutningen af 1960'erne.

På venstrefløj blev man bange for, at Venstre og Socialdemokratiet skulle sætte sig på lokalhistorien, og det kaldte *Den jyske Historiker* frem til en ideologisk motiveret og styret modoffensiv. En lokalbefolkning var som bekendt klassesdelt, og delingen gik på tværs af modsætningen mellem det centrale og det lokale, mente Steen Busck. Når mange ellers progressivt anlagte »folkeforskningsprojekter« spurgte lokalbefolkningen, hvad de helst ville beskæftige sig med, blev svaret let *ejendoms historie, gamle billeder og genstande osv., som der ikke er den helt store politiske interesse forbundet med*, mente han. Stod valget mellem *en styrrende lærerrolle og en rolle som konsulent*, ville valget for en Steen Busck være let. Der måtte være en bestemt politisk adresse med det lokalhistoriske engagement.⁷¹

I de seks artikler, heftet indeholdt om dette tema, angreb de pågældende forfattere emnet fra forskellige vinkler. Niels Lund gennemgik det kronologisk opbyggede dispositionsskema, der lå indbygget i de fleste sognehistorier, og som helst skulle føre stedets historie op fra stenalderen til dagens lokalsamfund.⁷² Ikke desto mindre søgte den gode lokalhistoriker at behandle alle sider af sognelivet med hovedvægten lagt på de ydre formelle rammer og kendsgerninger. Det var da snarere stedets ejendomme end sognets beboere, der bar sognehistorien igennem. Derved skrev man sig uden om de sociale konflikter og andre viderværdige ting, konstateredes det. Traditionsstoffet spillede derved en meget lille rolle.

Ud over sin part af artiklen om de lokalhistoriske studier i Gosmer sogn bidrog Jan Skamby Madsen med en artikel om museernes formidlende rolle.⁷³ Ud fra den grundlæggende holdning, at historien skulle være et fælles anliggende for hele folket og ikke for

eliten, inddrog Jan Skamby Madsen eksempler fra nær og fjern for at få bekræftet rigtigheden af en af hovedtankerne bag den kulturministerielle betænkning nr. 517: at museerne skulle være *arsenaler, hvorfra argumenter kunne hentes op til kritik af det bestående; vækstpunktet for en ny livsholdning*. Det formål levede de traditionelle egnmuseer bestemt ikke op til. De udstillede ting afbildede ikke virkeligheden, kun den borgerlige elitekultur.

Det vil vi i Pandrup!, forkyndte overskriften på en pjece fra et AOF-studiekredsarbejde i Pandrup.⁷⁴ Her *udmyntedes* (!) i ti artikler beretningen om de miserable forhold, der efter gruppens opfattelse prægede lokalområdet. De to redaktører E. Hannibal Knudsen og Gitte Marling ville her gå forrest i bekæmpelsen af *en række nye elendighedsformer i arbejdslivet som i fritiden (reproduktionen)*. Knapt var der rådet bod på de gamle elendighedsformer fra venstrebøndernes storhedstid, før nye meldte sig i form af strukturelt betinget arbejdsløshed i rationaliseringens og automatiseringens kølvand. Trods kommunal uvilje fik gruppen skabt interesse for et projekt omkring et biogasanlæg, opført under inddragelse af lokale folk. Derved åbnedes der for *en sammenhængende forståelse af det individuelle liv og den samfundsmæssige udviklingsproces, for hverdagslivet i sin helhed, og for nogle alternative fremtidige strukturer*, som det udtryktes.

At se lokalhistorien fra arbejdernes synspunkt var ligeledes det erklærede mål for en gruppe, som ville beskrive konsekvenserne af en lukning af De danske Spritfabrikkers afdeling i Hobro august 1978.⁷⁵ Eftersom den eksisterende litteratur på det lokalhistoriske område efter gruppens mening savnede *en samfundskritisk holdning og et politisk perspektiv*, etablerede man et gruppearbejde over udvalgte

temaer inden for hverdagslivet omkring arbejdsmiljøet i Hobro og omegn. Materialet herfra samledes i et hefte *Spritten*, trykt i 800 eksemplarer. Hurtigt kunne der meldes udsolgt.

I dette tilfælde fik den politiske mobilisering af et lokalhistorisk anliggende ikke noget resultat. *Spritten* var og forblev lukket. *Kan lokalhistorien bruges som værktøj i den daglige kamp?*, spurgte da Søren Kolstrup med udgangspunkt i TV-manden Poul Trier Pedersens TV-spil om Nakskov: *Rejs dig Emil Koch*.⁷⁶ Kolstrup bebrejdede dog Trier Petersen, at han glemte klasseperspektivet for i stedet at rette søgelyset mod sin hovedperson. Dette synspunkt overførtes derefter på undervisning i lokalhistorie. Her kunne den progressivt indstillede lærer efter Kolstrups opfattelse let blive tvunget til at undlade at docere klassekamp, hvis *de vildfarne elever* hellere ville drøfte deres hverdagsproblemer.

Lokalhistorie efter engelsk eller fransk opskrift?

Selv om der ikke er tale om en åben polemik mod *Den jyske Historiker's* afvisende holdning over for lokalhistorie af positivistisk observans, må man nok se artikelsamlingen *Nye strømninger i dansk lokalhistorie* som et slags gensvar herpå. Udgiften var en gruppe unge historikere inden for foreningen *Historia*, oprettet ved Aarhus Universitet foråret 1977 med det formål at drøfte fagets holdning til de ændringer, der fandt sted såvel inden for som uden for faget.⁷⁷ Forfattergruppen var i de fleste tilfælde velkendte skikkelser inden for dansk lokalhistorie.

Knud Prange redegjorde på ny for den engelske tradition inden for lokalhistorien, hvor man med forfatterens fulde tilslutning generelt afviste at definere retningen nøjere.⁷⁸ Leicesterskolen krævede derimod af sine udøvere, at der blev stillet spørgsmål til de

Forsiden af publikationen *Nye strømninger i dansk lokalhistorie*. Foreningen *Historia's* første - og uden sammenligning - mest solgte udgivelse, redigeret af cand.mag. Ole W.Q. Bay og stud.mag.'erne Inge Bundsgaard, Sidsel Eriksen, Flemming Just og Mogens Melchiorsen. Omslaget var tegnet af stud.mag. Elisabeth Nyborg.

Forlaget Historia

Nye strømninger i dansk lokalhistorie

benyttede kilder, præciserede Knud Prange. Desuden skulle lokalhistorikeren skrive godt for sig, da man ellers ikke fik nok læsere. I virkeligheden skulle en lokalhistoriker være godt inde i rigshistorien for at kunne sætte sit bidrag ind i et bredere perspektiv.

Niels Windfeld Lund ville derimod med udgangspunkt i den franske *Annales*-skole gerne se lokalhistorien som en antropologisk inspireret helhedstolkning af den samlede livsudfoldelse i et givet lokalsamfund.⁷⁹ Udover den registrerede viden om beboernes liv og færden skulle man indsamle og bearbejde kildemateriale, der belyste beboernes oplevelse af livet i sognet. Det var med andre ord dagliglivets

samlede historie, der skulle skrives, og ikke bare udviklingsgangen inden for den lokale elite og det officielle styringssystem, præciseredes det.

Inspireret af den franske socialhistoriker E. le Roy Ladurie's klassiske skildring af fransk bondeliv gennem 300 år, *Les Paysans de Languedoc* (1966), havde Niels Windfeld Lund for sin part indledt en undersøgelse af Bording sogn i Midtjylland 1680-1980. Her ville han kontrastere en kortlægning af de langfristede rammestrukturer med en skildring af den punktformede begivenhedshistorie, der udspillede inden for disse rammer. Kunne man f.eks. gennem en dramatisering af et givet konfliktstof levendegøre

dagligdagens socialspil, ville man bedre kunne forstå de historisk dokumenterede reaktionsmønstre, mente Niels Windfeld Lund.

Etnologien ville derimod i Annette Vasströms udlægning af sin videnskab ikke beskæftige sig med det individuelle menneske, men med mennesket som et samfundsindivid, *der skaber og viderefører kulturen under de vilkår, som de fysiske og materielle vilkår sætter*, som det formuleres. Det var da en hovedopgave for etnologen at finde frem til den måde, hvorpå folk indrettede deres tilværelse inden for de tre kategorier rummet, tiden og det sociale miljø, styret som de var af grundlæggende normer og synspunkter.⁸⁰ Forskeren havde da til opgave at forklare de konstaterede forskelle i livs- og kulturmønstre, idet han skulle bestrebe sig på at se bort fra egne holdninger og vurderingsmønstre.

Nu afdøde byhistoriker Henrik Fangel (1944-1994) ville med Haderslev som »modelby« studere byen som en totalitet, set ud fra en række vinkler, historiske som samfunds-faglige.⁸¹ Den traditionelle tilgang, her opfattet som beskrivende købstadshistorie, måtte efter Fangels opfattelse vige for et behjertet forsøg på at *forklare*, hvorfor en by udvikler sig på en nærmere beskrevet måde, og hvorledes ændringer i byens erhvervsforhold over tid påvirker såvel befolkningens bosætningsmønstre som det sociale liv i byen. En afgørende forudsætning herfor var efter Henrik Fangels opfattelse, at forskeren præcist havde analyseret de tal og data, der angav strømpilen for den historiske udvikling.

En tilsvarende totalitetsbetragtning ville etnologen Margaretha Balle-Petersen anlægge på studiet af de folkelige bevægelser, idet disse efter hendes mening ikke lod sig analysere fuldgyldigt som udtryk for en social lagdelingsproces, men snarere som en organisatorisk samling omkring et almen-

menneskeligt program med lige bud til alle uanset rang og stand.⁸² Bevægelsens førende talsmænd ville naturligvis se det som deres opgave at påvirke den almindelige idédebat i samfundet, hvorimod de menige medlemmer nok så meget gjorde brug af bevægelsen som en lokal ramme omkring et socialt samvær med ligesindede medborgere, det Margaretha Balle-Petersen betegner som *foreningslivets samværsformer*.⁸³ En ny form for slægtskabsfølelse, kunne man sige.

Der foreligger mange vidnesbyrd om folks oplevelse af socialt samvær, det være sig på arbejdspladsen eller i fritiden, men som regel har man indtil for nylig måttet savne arbejdererindringer herom. Det ville grafonomen og etnologen Jørgen Burchardt gerne råde bod på i forbindelse med lokalhistoriske undersøgelser.⁸⁴ I sit indlæg skitserede han de mange problemer, det rent praktisk og metodisk stillede forskeren over for. Et effektivt middel ville være at opsøge og interviewe de pågældende, altså selv skabe sine kilder. Ud over den forskningsmæssige begrundelse herfor kunne man evt. også inddrage den politiske, se sit arbejde som led i den politiske kamp for frigørelse, for ligestilling, mente Jørgen Burchardt.

Denne politisering af lokalhistorien var bestemt ikke efter en Verner Bruhns hoved.⁸⁵ På baggrund af en organisatorisk redegørelse for den lokalhistoriske virksomhed landet over hævdede han med styrke, at det ofte fremførte krav om en historie for »folket«, som regel forstået som »arbejderfolket«, ikke rimede med lokalhistoriens dybeste mening: at være en historie for *alle* fra bund til top i det lokale samfund. Det synspunkt lod sig dog ikke afvise, at megen lokalhistorie stadig var at betragte som traditionel hjemstavns-historie og ikke som udtryk for en bevidst, fagligt motiveret problematisering af forskningens genstand. Han var derfor meget

enig med Thorkild Kjærgaard i den kritik, denne havde fremført i *Fortid og Nutid*.⁸⁶

Efter Verner Bruhns opfattelse havde lokalhistorie intet at gøre i en lokalpolitisk sammenhæng. Steen Buscks politiske agitator skulle derfor formentlig have adgang til det lokalhistoriske værksted, præciseredes det. Derimod kunne man med fordel iværksætte et stykke »folkeforskning«, som sket var i Maribo og Brøns i Sønderjylland, hvor man lod de lokale beboere opleve historien ved selv at udforske den. Oplysning skulle med andre ord erstatte ensidig agitation.

Noget lignende gjorde man i øvrigt i hans egen forening Historisk Samfund for Ribe Amt, kunne man læse ud af en samtidig jubilæumsartikel, han havde skrevet i anledning af samfundets 75-årsdag.⁸⁷ Efter et omfattende generationsskifte i 1960'erne lagde man i samfundets ledelse større vægt på den moderne historie og på at få indflydelse på principperne bag den fysiske planlægning omkring det danske landskab. Desuden ville man forbedre kommunikationen med samfundets medlemmer og med de mange nye lokalhistoriske foreninger, der var skudt op i nyere tid. Man opfattede i stigende grad sig selv som en samarbejdspartner og ikke som en forening, der havde nok i sig selv.

Tilbage til *Nye strømninger*. Som Claus Bjørn så det, blev der både på centralt og lokalt hold drevet lokalhistorie.⁸⁸ Til første kategori hørte den universitære, efter udøvernes egen opfattelse nærmest guldrandede forskning, hvor det snarere var emnet end lokaliteten, der bestemte forskningsområdet. Her var dog ved at ske en glidning, mente Claus Bjørn, idet forskerne nu møjsommeligt kravlede ned fra den universitære pind for at komme lokalsamfundet i møde på dettes egne præmisser. Dette skete under fuld videnskabelig honnør, eftersom

tidligere tiders bobéske foragt for det umælende bondegeled var vejet for en begyndende anerkendelse af den lokale historieforskningens nyttevirkning.

Flemming Mikkelsen ville modsat Verner Bruhn ikke helt afvise en politiseret tilgang til lokalhistorien, idet han gennem en *dagliglivsdokumentation* mente at kunne bevidstgøre de historisk interesserede blandt dagliglivets ellers så tavse flertal om deres situation, *undertrykt og fremmedgjort*, som den efter forfatterens mening var det.⁸⁹ Efter svensk og norsk model havde Flemming Mikkelsen da forsøgt at gennemføre et stykke dagliglivsdokumentation om overgangen fra en landbotilværelse til livet i industrisamfundet. Skuepladsen skulle være Frederiksborg amt, de medvirkende amatørhistorikere skulle levere materialet og de professionelle, forskerne, fortolke det. Uheldigvis lykkedes det kun at danne to studiekredse over emnet, og forsøget måtte da opgives. Folkets historie ventede efter Flemming Mikkelsens opfattelse stadig på at blive skrevet. Af fagfolk, forstås.

De professionelle og folkehistorien

I sin anmeldelse af artikelsamlingen *Nye strømninger* tog lokalhistorikeren Arne Gammelgaard afsæt i den i og for sig glædelige kendsgerning, at lokalhistorien efter Claus Bjørns opfattelse nu blev accepteret som universitært meriterende.⁹⁰ Lad være, at samlingen indeholdt både rene banaliteter og eksempler på *det for tiden uundgåelige vulgærmarxistiske snak* – den markerede ved sin blotte tilsynekomst et tidederv, fastsloges det. De historiestuderende ville for fremtiden arbejde lige så seriøst med lokalhistorie som med enhver anden disciplin, stod der med usynlig skrift prentet over hver side i bogen, som Arne Gammelgaard læste den. Det overordnede krav til udøverne af denne disciplin ville for fremti-

den være kvalitet og ikke en formel sondring mellem graden af faglig kompetence.

Så langt ville Flemming Just dog ikke gå. I sin anmeldelse af rapporter fra de nordiske seminarer i lokalhistorie 1973-1979 fastholdt han faghistoriens metodiske grundsætninger som det bærende grundlag for arbejdet med lokalhistorie.⁹¹ Gjorde man ikke det, blev udbyttet af de mange anstrengelser let en samling ustrukturerede kendsgerninger, indsvøbt i en glorificerende skildring af de lokale magthaveres søndagshistorie. Den slags ufordøjte panegyrik burde efter Flemming Justs skøn ikke udgives, men henligge på lokalarkivet til senere brug. I øvrigt forholdt han sig noget tvivlende over for den praktiske nytteværdi af den slags konferencer på nordisk plan, selv om man naturligvis kunne lære noget af hinanden på dette felt. Det ville afgjort forøge nyttevirkningen, om man på forhånd søgte at formidle kendskabet til historisk metode og teknik til bredere kredse.

Der var faktisk på dette tidspunkt igangsat et stykke formidlingsarbejde på det lokalhistoriske område, om end ikke af metodisk, men af heuristisk karakter. En gruppe historiestuderende ved Historisk Institut ved Aarhus Universitet havde i deres projektarbejde om lokalhistorie kigget nærmere på det emnemæssige indhold af fire »tilfældigt valgte« amtssamfunds årbøger (Svendborg, Vejle, Vendsyssel og Himmerland) og da begrænset til de fem første år, til fem årgange fra 1930'erne og tiden 1975-1979.⁹²

Selv om der var sket ændringer over tid, var helhedsindtrykket ifølge forfatterne stadig det samme: en konservativ tendens, udtrykt gennem udokumenterede artikler om det uvirkelige gammelliv på landet i tiden før andelsbevægelsens folkelige gennembrud og gennem personskildringer, som for-

trinsvis hentede deres emne fra de højere sociale lag. Militæret, kirken, landbruget, topografien og folkelivet hørte til de foretrukne emner, hvorimod sociale og økonomiske forhold i nutiden stort set ikke blev behandlet. Det var, som om omdannelsen af det gamle, feudalt opbyggede godsejer- og gårdmandsvælde til et moderne, demokratisk indrettet industrisamfund var gået sporeløst hen over hovedet på amtsårbøgernes forfattere og redaktører.

Underholdningsværdien var også svingende; ifølge forfatterne skrev de professionelle historikere de mest underholdende og folkelige artikler, hvorimod de ikke-faguddannede lokalhistorikere ofte skrev på et pseudo-lærd og snirklet dansk. De godt 500 artikler levede bestemt ikke op til kravet om *historie for folket af folket*, konstateredes det.

Disse påstande fik dog ikke lov til at henstå uimodsagt ret længe, idet Klaus Egeberg i en debatartikel i næste nummer af tidsskriftet kunne påvise alvorlige mangler ved den anvendte kategoriserings- og registreringsmetode. Når institutioner som militæret og kirken indholdsmæssigt fyldte så meget som hævdet i Århus-ogørelsen, skyldtes det ifølge Klaus Egeberg en summarisk rubricering af alt, der på nogen måde kunne siges at have berøring med de to hovedemner. En prøveregistrering af Vejle Amts årbøger 1905-1909 ud fra en detaljeret specifikation af emnerne gav et noget andet resultat med lavere tal for militærhistorie, kirkelige forhold og folkeliv og højere for eksempelvis arkæologi, sundhedsvæsen, kunst og arkitektur m.v.⁹³

Lokalhistorien inddrager nye synsvinkler og teknikker

Et socialhistorisk nybrud

I 1980'ernes begyndelse kunne *Fortid og Nutids* læsere registrere en genoplivet interesse for socialhistorie, nu ikke blot opfattet som befolkningsflertallets livshistorie på godt og ondt, men også som beretningen om hverdagslivets hjemlige slidere og om minoritetsgruppernes ofte så barske skæbne ude på samfundslivets overdrev. I en kortfattet skildring af hekseforfølgelsens danske historiografi ville Jens Christensen og Jens Chr. V. Johansen derfor tildele amatørhistorikerne prisen som den historikergruppe, som mest vedholdende havde beskæftiget sig med dette så morbide emne.⁹⁴

Faghistorikerne havde nok skrevet en del herom, men mest omkring århundredskiftet. Efter de to forfatteres opfattelse skyldtes det først og fremmest, at emnet aldrig var blevet kanoniseret som et stykke ægte socialhistorie i modsætning til f.eks. gårdmandshistorien, som blev dyrket af både læg og lærd i bestræbelsen på at rodfæste netop denne gruppe i fortiden. Amatørhistorikerne havde som nævnt arbejdet en del med hekseprocesser, ikke altid lige kvalificeret, måtte det erkendes, men her var i hvert fald tilvejebragt et omfattende arkivmateriale, som med fordel kunne bruges af fagfolk.

Kvindernes historiske tabskonto kunne let gøres meget større, var essensen af det korte debatindlæg, Beth Grothe Nielsen præsenterede i samme nummer af tidsskriftet.⁹⁵ Hendes hovedkilde var et retshistorisk materiale på 89 domme 1719-1805 ved det nørrejske landsting over kvinder, i de fleste tilfælde ugifte tjenestepiger, som blev anklaget for at have ombragt deres nyfødte børn. De skulle ifølge Dan-

ske Lovs 6. bog, 6. kapitel, 7. artikel *miste deris Hals, og deris Hovet settis paa een Stage*, som skrevet står. Og med omvendt bevisbyrde, fordi kvinden for at blive frifundet selv skulle bevise sin manglende skyld i barnets død. I de fleste tilfælde blev hun dog benådet – med en langvarig tugthusstraf. Det viser kvindeundertrykkelsen i sin mest ekstreme for, konkluderer det.

Her blev 89 ulykkelige kvindeskæbner trukket delvis ud af forglemmelsens mørke. Det samme var efter Tinne Vammens opfattelse ved at ske med det hårde, ubetalte slid, som husmødrenes store, tave skarer i århundreder havde udøvet til glæde for mand og børn.⁹⁶ Drøftede (økonomiske) historikere arbejdslivet, mente de selvfølgelig erhvervslivet, hvorved de overså, at når manden pligtskyldigt mødte op om morgenen med sin madpakke i lommen, tilkom æren herfor rettelig konen derhjemme. Selv en nyere tids familiehistorikere var tilbøjelige til at skøjte let hen over husholdningsarbejdets betydning, måtte Tinne Vammen konstatere.

I samme nummer af *Fortid og Nutid* bragtes desuden anmeldelser af skildringer af sociale særtilfælde som *Krybskytten fra Nederskoven* og *Mordet i Sønder Økse*. Det fik redaktionssekretæren Jørgen Dieckmann Rasmussen til i sin anmeldelse af morderen Ole Kollerøds egen livshistorie at stille det spørgsmål, om man ikke var ved at gå for vidt i sin posthume dyrkelse af den slags lovbrudere.⁹⁷

Udgiveren af Ole Kollerøds livshistorie havde sammenkomponeret sin indledning ved at bringe bidrag fra folk, der gik for at være »Ole Kollerødkendere«, som det formuleres. Et par af disse ville Dieckmann Rasmussen bestemt ikke tildele denne hæder; de vendte nærmest Danmarkshistorien på vrangen i deres iver efter at frikende hovedpersonen for enhver personlig

skyld. Desuden havde udgiveren forsømt at kontrollere Kollerøds generelle pålidelighed. I sin pedantiske gengivelse af sit synderegister havde Kollerød som regel noteret sine omgivelser som de egentlige skyldige. Han opfattede med andre ord sig selv som et produkt af et samfund, der på nærmest forbryderisk vis tvang de fattige til at tage loven i deres egen hånd for overhovedet at overleve. Det var alt for stor en hæder at karakterisere Ole Kollerød som en »oprører« i slægt med den engelske socialhistoriker Eric Hobsbawns »sociale bandit« à la Robin Hood, mente Dieckmann Rasmussen.

De sociale oprørere, respektive tabere, fik til gengæld for lidt spalteplasset stillet til rådighed i syvbindsværket *Dansk Socialhistorie*, kan man udlede af den 14 sider lange anmeldelse, *Fortid og Nutid* helligede dette værk.⁹⁸ Gennemgående kritiseredes de enkelte forfattere enten for at mangle teoretisk indsigt eller for at levere en social adfærdsbeskrivelse, som ret så ufordøjet havde den økonomiske liberalisme som den almindelige samfundsmode. Den forudsatte en lighed, som absolut ikke var til stede i det 18. og 19. århundrede, understregedes det.

Det er ikke stedet her at gå dybere ind på denne anmeldelse endsige dens genstand, men vurderet i et lokalhistorisk perspektiv var det snarere de lokale socialgrupper end lokaliteternes socialhistorie, der på ny tiltvang sig interesse fra såvel forfatteres som anmelderes side.

Til gengæld stod lokaliteten i mere end én forstand i centrum for den publikation, en projektgruppe under Statens humanistiske Forskningsråd fremlagde som oplæg til en planlagt historisk kulegravning af den danske stationsby. Her havde 16 mænd – de tre fra Erhvervsarkivet – og kun to kvinder, bemærkedes det lidt spydigt i anmeldelsen, givet en forsmag på, hvad den historisk interesserede of-

fentlighed kunne vente at få ud af de mange rare forskningsmidler, der her var stillet til rådighed.⁹⁹

Resultatet tegnede dog lidt pauvert, mente anmelderen Helle Askgaard, mest fordi der ikke operedes med klare afgrænsninger og definitioner. Man kunne ikke engang få en forklaring på, hvad en stationsby egentlig var for en lokalitet. Ordets udsagn om en jernbanetilknytning, den være sig nok så historisk, stod ikke engang til troende. Stort set fandt kun materialeoversigten med tilhørende katalog over mulige forskningsemner nåde for debatanmelderens blik.

Hvordan man end definerede en stationsby, måtte man på forhånd vente at finde mange henvisninger til denne lokalitetstype i en lokalhistorisk filmvejviser, Danmarks Radios meget kyn-dige filmarkivar Ole Brage havde redigeret.¹⁰⁰ Ikke færre end 1.355 film fra perioden 1902-1978 var her blevet præsenteret, behørigt registreret under de lokaliteter, som filmene bragte optagelser fra. Lokalhistorien havde gennem filmmediet fået en ny og levende dimension. Når hertil føjes hundredtusinder af fotografier og billeder, kunne de skriftlige vidnesbyrd til enhver tid suppleres, ja næsten erstattes af de illustrative, hvis nærmest suggestive virkning enhver gæst på en lokalhistorisk udstilling har prøvet at ligge under for.

Det er ikke for meget sagt, at offentlighedens billedlige erindring om det gamle bondesamfund først og fremmest skyldes maleren Rasmus Christiansens oliemalerier og akvareller. Kulturhistorisk vurderet er de ret problematiske, og Rasmus Christiansen er ikke en stor kunstner, højst en dygtig maler. Alligevel vil den historisk interesserede til sin glæde og forbavselse kunne nikke genkendende til mange af Rasmus Christiansens bondehistoriske akvareller, sådan som de nu er lagt frem for offentligheden.¹⁰¹ Sådan

var landbolivet jo i gamle dage – lærte man i skolen ved at studere læseboogens gengivelse af Rasmus Christiansens billeder!

En nok så knivskarp og pålidelig registrering af bondelivet i gamle dage får man nok ved at læse den gengivelse, Frederik Lange Grundtvig, præst i Den danske Kirke i Amerika, har præsteret af bondesønnen Lars Rasmussens erindringsbilleder fra sin opvækst i barndomshjemmet på Klokergården i Systofte sogn nordøst for Nykøbing F.¹⁰² Lars Rasmussen, der som 43-årig var udvandret 1880, fortalte pastor Grundtvig, Clinton, Iowa, om sine minder fra barndom og ungdom, og dem bestræbte Grundtvig sig på at fastholde netop så præcist, som Lars Rasmussen havde fremført dem på sin velbevarede, falstringske dialekt.

Lokalhistorie er folkeoplysning

Sådan formulerede formanden for S.L.F. Ole Warthoe-Hansen sin principielle opfattelse i en artikel i *Lokalhistorisk Journal*.¹⁰³ I hvert fald ville han sætte det som en samlende overskrift for S.L.F.s virksomhed, udmøntet i *metodiske historiske lærdomme for enhver*, som det udtryktes. Først og fremmest ville han gerne slå et slag for skoling af lokale årbogsredaktører og andre, som nu gik aktivt ind i arbejdet på at udforske de folkelige bevægelsers historie.

Lige i hælene på formanden kom *den standhaftige tinsoldat* marcherende, sådan som den lokalhistoriske konsulent siden 1976, Verner Bruhn, karakteriserede sin virksomhed.¹⁰⁴ Trods den tiltagende professionalisering af det lokalhistoriske arbejde var der stadig behov for denne servicevirksomhed over for den folkelige historie, pointerede han. Helst så han dog denne form for konsulentvirksomhed placeret under et lokalhistorisk institut, som deri-

gennem både kunne løse forskningsmæssige opgaver og yde hjælp til lokalhistoriens udøvere.

Dette synspunkt kunne Flemming Just helt tilslutte sig, idet han for sin part både ville decentralisere S.L.F.s virksomhed med de amtshistoriske samfund som regionale centre og udbygge Knud Pranges Lokalhistoriske Afdeling til et egentligt institut. Desuden skulle kursusvirksomheden udvides i bredden og i dybden.¹⁰⁵ Såvel S.L.A. som S.L.F. betrådte da også nye veje i deres kursusvirksomhed; S.L.A. ved at afholde et kursus i lokalhistorie i undervisningen på Hindsgavl 2.-4. april 1982 og S.L.F. ved at etablere et kursus om landsbymennesker på Refugiet Fuglsang 23.-15. april samme år.¹⁰⁶

Da Warthoe-Hansen på årsmødet på Askov Højskole 27. august 1982 aflagde sin sidste beretning som formand for S.L.F., dvælede han meget ved problemerne omkring en udvidelse af kursusvirksomheden på regionalt hold. Det krævede efter hans opfattelse et tæt underlag af dygtige forenings- og arkivfolk på egnen at gennemføre dette med held.¹⁰⁷ For at reducere afstanden mellem S.L.F. og de lokalhistoriske foreninger så han gerne producere en videofilm om at udforske og skrive sognehistorie. Løsningen af den slags opgaver fordrede imidlertid et tæt sammenhold inden for foreningsstrukturen, og han sluttede da meget apropos sin beretning med en stærk påkaldelse af dette. Som hans efterfølger valgtes lederen af Erhvervsarkivet i Aarhus, overarkivar Finn H. Lauridsen.

Det må have glædet Warthoe-Hansen, at den nye ledelse af S.L.F. så hjertent gik ind for at fæstne forbindelsen mellem S.L.F. og dens medlemsforeninger. Et sådant initiativ var en »foreningsdag«, man afholdt 19. november 1983 på Gladsaxe Hovedbibliotek. Her fik man en god orientering om aktuelle

forskningsprojekter af lokalhistorisk interesse, såsom det såkaldte *Stationsbyprojekt*, som Statens humanistiske Forskningsråd som nævnt havde iværksat. Desuden drøftede man påtrængende foreningsproblemer af almen interesse, ikke mindst forholdet til lokalpressen. Det blev ved den lejlighed besluttet, at *Journalen* skulle publicere de meddelelser om foreningsnyt, de enkelte foreninger ønskede at få bragt.

Der var imidlertid ved at fremstå en ny, samlende overskrift til det daglige arbejde i landets lokalhistoriske foreninger og arkiver: 50-årsdagen for Danmarks befrielse den 5. maj 1945. Med Peter Bondesen i spidsen havde man i Randers dels udgivet en kilde-samling om besættelsestiden til brug ved den lokale skoleundervisning, dels iværksat et større indsamlingsarbejde for at få bevaret dokumenter, genstande og andet kildemateriale fra en tid, der efterhånden var ved at blive historie.¹⁰⁸ I samarbejde med Finn Lauridsen fra S.L.F. arrangerede Peter Bondesen en østjysk temadag om Besættelsen den 20. april 1985 på amtscentralen i Randers.¹⁰⁹ Der kunne nævnes mange flere af den slags arrangementer, men fælles for dem alle var, at de i høj grad var med til at styrke interessen for det lokalhistoriske arbejde, ikke mindst i foreningsregi.

Da Verner Bruhn ved årsmødet i S.L.F. den 31. august 1985 trak sig tilbage som lokalhistorisk konsulent, blev Peter Bondesen udpeget som hans vestdanske efterfølger, mens ansvaret for det østdanske område blev overdraget arkivar ved Rigsarkivet, cand.mag. Margit Mogensen. Den standhaftige tinsoldat havde omsider fået ikke én, men to efterfølgere.

Naturens og menneskets fælles historie

I en debatanmeldelse af biokemikeren Jesper Hoffmeyers bog *Samfundets*

naturhistorie hævdede Bjørn Matsen, at når den voluminøse lokalhistorie ikke havde formået at påkalde sig større rigshistorisk interesse, skyldtes det hovedsaglig fremstillingens manglende sammenhæng.¹¹⁰ Der blev nok refereret til forskellige forklaringsmodeller, men de spillede ikke rigtig sammen. Her kunne Jesper Hoffmeyer, behørigt korrigeret af Bjørn Matsen, tilbyde en marxistisk inspireret forklaringsform, som stærkt forenklet kan formuleres således: De forhåndenværende energistrømme afgrænser råde-rummet for menneskets mulighed for at udnytte jordens ressourcer. Ved at udvikle produktivkræfterne efter graden af den materielle nød eller »naturtvangen« i samfundet, kan mennesket dog få mere ud af de forhåndenværende energistrømme. Det kan ske enten ved en kvantitativ eller ved en kvalitativ produktiv kraftudvikling, eller bedre udtrykt: en normal og en revolutionær udvikling. Mest effektivt virker den revolutionære form, som indførelsen af agerbruget i sin tid repræsenterede.

Så langt var Bjørn Matsen enig med Hoffmeyer, men ville dog hellere erstatte begrebet materiel nød med øget ressourcepres. Desuden ville han modvirke den glidning bort fra Marxs rene lære, som Hoffmeyer gjorde sig skyldig i, ved at erindre om begrebet klassekamp. Overklassen ville til enhver tid gennem udbytning af arbejderklassen tilegne sig gevinsten ved en produktivtetsforøgelse, og det kunne den gøre så meget lettere, som den kontrollerede energistrømmene.

Dermed havde man efter Bjørn Matsens opfattelse fået en helhedsopfattelse, en teori, hvis anvendelsesværdi derefter kunne testes på lokale punktundersøgelser. Egen research i *de danske landbrugsreformer i 1700-tallet*, dvs. de store landboreformer, havde overbevist ham om, at der fandtes store regionale og lokale variationer. Dis-

»Den standhaftige tinsoldat« – SLF's lokalhistoriske konsulent fra 1976 til 1985 – Verner Bruhn aflægger her beretning under årsmødet på Klarskovgård i 1978. Foto: gengivet efter *Journalen* 1992, s. 13.

ses omfang og betydning måtte fastlægges, før man kunne gå videre i helhedstolkningen.

Her arbejdede Bjørn Matsen videre med et tema, som var slået nok så kraftigt an i det foregående nummer af *Fortid og Nutid*. Her havde Kristof K. Kristiansen og Niels Steensgaard som repræsentanter for hhv. en marxistisk og en positivistisk historikerretning i fællesskab fremlagt en samling foredrag, holdt ved en seminarrække på Historisk Institut ved Københavns Universitet efteråret 1981 over *Økologisk balance og historisk forandring*.¹¹¹

I indledningen udpegedes de videnskabsksterne forhold som inspirationskilden til den stigende interesse blandt historikere for forholdet mellem samfund og natur. Det åbnede et helt nyt perspektiv på den førmoderne bonde. I stedet for at blive udskældt som et stokkonservativt drog blev han nu anskuet som et menneske, som på basis af århundredlange erfaringer levede i pagt med miljøets naturlige eksistensmuligheder. Fortidens bønder

var skam miljøbevidste foretagere og ikke hensynsløse industribaroner, som i deres evige jagt på profit udnyttede naturen og miljøet ud over alle grænser.

På den anden side var det gamle bondesamfund dog præget af skarpe konjunkturbevægelser, hvis virkninger automatisk forplantede sig til andre sektorer. Efter 2. verdenskrig arbejdedes der mange steder i udlandet på at sætte disse konjunkturbevægelser ind i en såkaldt malthusiansk forklaringsramme, inspireret af den engelske økonom T.R. Malthus' lære om den kritiske sammenhæng mellem befolkningstal og ressourcer. Voksede befolkningen for stærkt, var der simpelt hen ikke mad nok til at ernære hele befolkningen, og resultatet blev dels faldende fødselstal, dels en barsk reduktion af befolkningen i form af krige, pest og hungersnød.

Malthus' klassiske lære fandt i efterkrigstiden mange tilhængere, som ved hjælp af udbuds- og efterspørgselsmekanismen, sådan som den afspejle-

de sig i løn, priser, indkomstfordeling og profitter, tolkede den så at sige naturgivne sammenhæng mellem befolkningsudvikling og konjunkturbevægelser.

Marxistiske historikere og samfundsforskere ville dog erstatte den »neomalthusianske model« med en opfattelse af klassekampen, dvs. magtkampen mellem godsejere og bønder, som nok så afgørende. Desuden kunne marxister og ikke-marxister efter de to forfatteres opfattelse nok forenes i et fælles ønske om at bruge en økologisk tolkningsnøgle. Den danske udviklingsøkonom Ester Boserup havde f.eks. udformet en antimalthusiansk forklaringsmodel, som hævdede, at det gennem en forøget produktion pr. arealenhed var muligt at føde en voksende befolkning. Det gik til gengæld ud over arbejdsproduktiviteten. Fortidens bønder gik ikke som deres kapitalistiske efterfølgere efter profitmaksimering, men ville i stedet opretholde en bestemt, socialt defineret levestandard, mente Ester Boserup.¹¹²

Kristof K. Kristiansen og Niels Steensgaard gjorde dog opmærksom på, at Boserup-modellen ikke havde vundet almindelig accept, bl.a. fordi en mærkbar forøgelse af produktionen fordrede kapitalkrævende innovationer. Dermed var foregrebet de økologisk-historiske modelbetragtninger, som på forskellig måde gennemspillede i de efterfølgende indlæg fra seminaret.

I tre af foredragene anvendtes en hypotetisk-deduktiv metode.¹¹³ Her var udgangspunktet en nærmere beskrevet virkemåde i en bestemt idealtipe, en model af en historisk »virkelighed« på et højt abstraktionsniveau. Herfra blev udledt en række forklaringer, som derefter konfronteredes med de naturgivne rammer og med en nærmere defineret forhåndsantagelse af en vis almenmenneskelig rationalitet. Derved indkredsedes de forhold, der betingede forandringer,

dvs. vekselvirkningen mellem de ydre påvirkninger og det indre vækstpotentiale.

Heroverfor stod et par empirisk dokumenterede studier fra oldtidens Rom og Iran, hvor der blev beskrevet et sæt historiske strukturer, som efter alt at dømme havde været udslagsgivende for eksistens- og handlemulighederne i de datidige samfund.¹¹⁴ Også her brugtes en art deduktiv metode, hvor den historiske »virkelighed« opfattedes som de historiske personers formentlige reaktionsmønster over for de ydre, givne rammer.

En antropologisk (lokal)historie?

Historikerne havde på dette tidspunkt indledt en ny runde i fagets aldrig hvilende granskning af andre fag og discipliner for at kunne hjemtage ny inspiration på det emnemæssige og metodiske område. Et særlig interessant studieobjekt bød sig da i antropologien, som syntes at åbne helt nye muligheder for at studere det historiske menneske i videste forstand. Men her lød det advarende fra etnologen Palle O. Christiansen: Historie tilsat et stænk antropologi er ingenlunde at betragte som historisk antropologi.¹¹⁵

Hans forslag til løsning af denne grænsekonflikt mellem de to fag var at undersøge, hvor langt og hvordan man med fordel kunne begive sig ind på hinandens arbejdsfelter.

Som baggrund for dette i sig selv lidt revolutionerende forslag drøftede han i store træk en forskningssituation som sin egen, hvor endemålet var at analysere et stykke dansk godshistorie (det østsjællandske Giesegård) med det formål ikke at klarlægge banale historiske forhold, men at afdække nye sammenhænge og varierende konstellationer i det sociale felt. Den slags ting lå efter Palle O. Christiansens opfattelse uden for det historiske arbejdsområde, og derfor måtte han

stort set kassere hele den landbohistoriske litteratur om emnet.

Naturligvis ville etnologen præstere den af historikerne åbenbart så efterhigede helhedstolkning, men den skulle ikke motiveres ud fra ønsket om at skrive en totalitetshistorie i sig selv. I stedet skulle den begrundes ud fra behovet for at finde en lokalitet, der indeholdt de for undersøgelsen nødvendige strukturfænomener.

Det er ikke stedet her at forsøge at trænge dybere ind på etnologiens metodiske grundproblemer, men et par supplerende betragtninger af lokalhistorisk natur kan dog nok være på sin plads, eftersom Palle O. Christiansen ikke var ene om at tilbyde mere eller mindre komplekse forskningsmodeller til brug ved analyser af et lokalt indsamlet kildemateriale.

Thomas Højrup's model for *en dialektisk transformationsanalyse og dens begrebsstruktur* lå til grund for hans disputats fra 1983¹¹⁶ og blev desuden udfoldet nærmere i en samtidig tidskriftsartikel.¹¹⁷ Thomas Højrup's mål var at udforske hverdagslivet, men da han ikke fandt noget anvendeligt almenbegreb herom, måtte han til formålet rent teoretisk konstruere en model, som gjorde det muligt at indkredse begreberne livsform og livsformens muligheder. Den grundlæggende analyse herover udgør derefter både en samfundsteori og en kulturteori.

Begrebet livsform har i Thomas Højrup's udlægning nærmest samme funktion som historikerens problemstilling, selv om dennes klassifikatoriske funktion har måttet give plads for et begrebslogisk samspil mellem den bagvedliggende kulturopfattelse og de sociale strukturer i den undersøgte samfundsformation. De mange konfliktsituationer i det danske samfund, nationalt som lokalt betragtet, ses da som udtryk for en kamp for at opretholde og nyetablere livsformernes eksistensbetingelser snarere end som al-

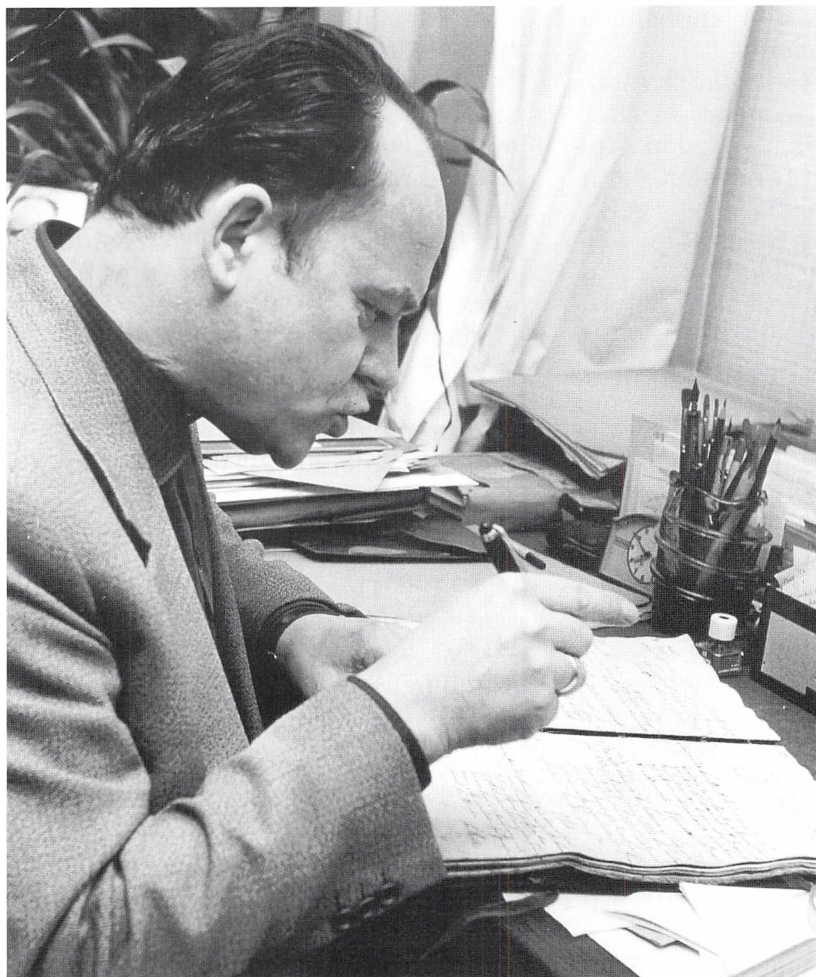
mindelige interessekonflikter i et samfund under forandring.

Jamen begrebet »livsform« er da i al sin bredde nærmest et tomt begreb, opponerede den renlivede marxist Steen Busck i et modindlæg i samme nummer af tidsskriftet.¹¹⁸ Det var efter hans opfattelse mest at sammenligne med et operationelt begreb, som gjorde det muligt at rette opmærksomheden mod bestemte undersøgelselementer og tillige tilbød en særlig teknik herfor. Som klasse- og klassekampsanalytiker måtte Steen Busck derfor hævde, at kulturanalytikeren i Thomas Højrup's skikkelse ikke nåede stort længere end til at gøre præcis det samme, som den engelske socialhistoriker E.P. Thompson havde gjort: at se klassestrukturen som noget, der rent faktisk sker i samfundet i form af handlinger og begivenheder, og ikke bare som en mekanisk, altforklarende »struktur«.

Med venner i lys vi tale...

I 1979 fremkom i *Fortid og Nutid* en engageret, ja nærmest militant formet debatartikel, skrevet af en 28-årig hedspore inden for det lokalhistoriske arbejde.¹¹⁹ Som initiativtager til en egnshistorisk forening for Hvalsø kommune på Midtsjælland ville forfatteren, stud.mag. i folkemindevidenskab Henrik Ingemann, bruge sin forening til at kæmpe for de grønne, bevaringsprægede værdier, han mente var i klemme i et erhvervsdomineret skatteydersamfund med indbygget trang til at udnytte de naturgivne ressourcer ud over al rimelighed.

Unge, kritiske hoveder var nu ved at afløse *hvad man kunne kalde den »pensionerede førstelærers« generation, der alt for længe har domineret lokalhistorien, både fysisk og psykisk*, konstaterede Ingemann stolt. Gårdmands- og lærerdomineret historieskrivning var dermed ved at blive afløst af en alliance

Ole Warthoe Hansen ved arbejdsbordet, fotograferet 1962. Foto: Randers Lokalhistoriske Arkiv.

mellem de professionelle (= samfundskritiske) historikere og de så forkætrede amatører. Og helst skulle lokalsamfundets historie sættes i relief af den overordnede historiske udvikling, mente Henrik Ingemann.

At deltage i den lokale miljø- og bevarende debat var ligeledes en hovedarbejdsopgave for foreningen. Det menige græsrodsfolk skulle engageres i det lokalhistoriske arbejde, ikke bare de velnærede samfundsborgere, som nærmest for den sociale ansættelse skyldt var medlemmer af en lokalhistorisk forening og som pligtskyldigst satte årbog efter årbog uopskåret op på hylde til almindelig beskuelse og benoelse.

Når en lokalhistorisk erfaren mand som Knud Prange læste indlæg af ovennævnte type, blev han lettere urolig til mode.¹²⁰ Han følte ligefrem, at han havde *for* mange venner. Den grønne bølge inden for samfundsdebatten syntes at rive alt med sig i al sin frembrusende væld. Unge, kritiske og engagerede miljøentusiaster meldte sig i skarevis for at afløse de hidtidige magthavere på det lokalhistoriske gebet, folk, som efter de unges opfattelse alt for længe havde siddet og syslet med empiriske studier over et eller andet uden spor af samfundsrelevans, men som de blot fandt det interessant at beskæftige sig med.

Hvad blev der så af lokalhistorien

som akademisk disciplin for at bruge et udtryk, hentet fra den norske debat, ville Knud Prange da vide.¹²¹ Efter hans opfattelse havde den som fag en egenverdi, som ikke behøvede folkelig opbakning fra lokalt hold eller metodisk inspiration fra nabo-discipliner. Nu som før skulle lokalhistorikeren på sit faglige embedes ansvar selv vælge sine emner og sin faglige tilgangsvinkel, men måtte på den anden side lægge mere vægt på at fortælle folk om sine resultater. Han skulle med andre ord lidt oftere end hidtil træde ud af sit studerekammer.

Efterårsheftet af *Fortid og Nutid* 1985 berettede, direkte som indirekte, om to hændelser, som hver for sig betød et brud med fortiden. For det første fremgik det af redaktionsrubrikken på omslagets bagside, at arkivar Jørgen Dieckmann Rasmussen havde afløst Claus Bjørn som redaktør, uden at dette skifte blev nævnt endside kommenteret nærmere. For det andet bragtes en nekrolog over den tidligere formand for Sammenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger, den 70-årige fhv. overlærer Ole Warthoe-Hansen, Randers, fra 1965 til 1973 formand for Randers Amts Historiske Samfund og siden 1953 hovedansvarlig for dets årbog.

Ud over sit foreningsmæssige arbejde, som der tidligere i nærværende artikel er redegjort nærmere for, havde han fået tid til at udfolde en betydelig lokalhistorisk forskningsvirksomhed. En frugt af dette arbejde er tobindsværket *Randers Håndværkerlav* (1970), hvis faglige kvaliteter nærmest placerer den på højde med en god, gammeldags disputats. Han var i det hele taget sprængfyldt med ideer og initiativer, de fleste virkelig gode og konstruktive i deres ideelle sigte, men som alle andre ildsjæle måtte han beklageligvis se de fleste af dem forblive strøtanker.

Skiftet på redaktørposten kunne nok have fortjent en kommentar, Claus

Bjørns overordentlig omfattende og ny-skabende redaktørvirksomhed taget i betragtning. De første tre numre af 1985-årgangen af *Fortid og Nutid* var måske ikke helt så fyldige og perspektivrige som hans første år som redaktør, men immervæk blev der i hvert nummer meddelt en forskningsoversigt eller dertil svarende over et vigtigt, nyt forskningsemne: dansk-jødisk historie,¹²² dansk industrihistorie¹²³ og afholdsbevægelsen, opfattet som disciplineringsagent.¹²⁴ Hertil kom så som sædvanlig en række anmeldelser af aktuel litteratur på det historiske område.

I alle tre forskningsoversigter var der megen inspiration at hente for lokalhistorikere, især dem, der arbejdede med byhistorie. Det samme kan siges om Jens Chr. V. Johansens og Henrik Stevnsborgs forsøg på en edb-sagtypologisering af det 17. århundredes retsarkiver fra Helsingør og Falster.¹²⁵ Hvorvidt lokalhistorien kan udstrække sit arbejdsområde til tidligere danske kolonier, skal være usagt, men faktum er, at der i 1985 førtes en indgående debat om dansk kolonihistorie.¹²⁶ Over for den solide danske tradition for empirisk dokumenterede skildringer af en lokal kolonihistorie, set med europæiske briller, står en nyere retning, hvor man forsøger at skildre udviklingen ud fra de indfødtes tolkning af fremmedherredømmet.

Lokalhistorie og samfundskritik

Selv om arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen, Byhistorisk Arkiv i Esbjerg, gennem flere år havde været redaktionssekretær på *Fortid og Nutid*, bør man næppe se det første nummer af tidsskriftet i hans redaktørperiode som et fuldgyldigt udtryk for den linje, han ville lægge for den videre udvikling. Den kom dog gradvis til syne i 1986- og 1987-årgangen, som nok kan ses som arkivmandens forsøg på at

lægge mindre vægt på forskningsteoretiske bidrag til fordel for empiriske studier og for oplysning om arkivernes dokumentationsmuligheder.

Arkivar Bent Blüdnikow lagde for med en fyldig afhandling om den folkelige uro i København på Frederik VI's tid.¹²⁷ Gennem en minutiøs gennemgang af det relevante kildemateriale, først og fremmest i politiarkiverne, lykkes det ham her at kortlægge de forskellige former for folkelig uro i perioden. De mest karakteristiske er 1. anholdelsesspektakler, hvor en sammenstimlet menneskemængde forsøger at befri de anholdte, 2. rets- og moralsager, hvad enten uroens genstand er en forsyndelse mod den offentlige moral eller en udtalt vrede over politiets magtudøvelse, 3. arbejdsconflikter såsom tømrerstrejken 1794 og 4. en række andre stridsemner.

I så at sige alle tilfælde mente Bent Blüdnikow at kunne konstatere en tilbageskuende holdning hos de implicerede og ikke en fremadskuende oprørstrang, et ønske om radikalt at ændre det bestående samfund. Kun i få tilfælde etableredes et samarbejde mellem underklassen og middelklassen med det formål at sætte en protestaktion igang. Myndighederne tog i de fleste tilfælde mildt på uroen, men nærede nok den urealistiske opfattelse, at der i de fleste tilfælde stod et sammenrend af oprørske lederskikkelser bag den. I de allerfleste tilfælde bevarede politiet fuld kontrol over situationen. Kun under de voldsomme uroligheder 1793-1794 mener Bent Blüdnikow at kunne konstatere en betydelig svækkelse af myndighedernes autoritet.

»Hurra, Hurra, Hurra« udbrød tre læsere, John Christensen, Henning Koch og Henrik Stevnsborg ved at læse Bent Blüdnikows artikel.¹²⁸ Det var bestemt ikke hædrende ment, idet de erindrede ham om, at »Hurra!« førhen

var rytteriets gjaldende kampråb, når de huggede sig ind på modstanderne. Nu fik forfatteren kærligheden at føle, når hans opponenter som lokalhistoriens tre musketerer gik løs på ham. Guldaldertidens højloftede patina og søvndyssende fredsommelighed havde i den grad blændet forfatteren, at han efter kritikernes opfattelse slet ikke havde haft blik for urosignalernes samfundskritiske substans. Bent Blüdnikow tolkede med andre ord ikke kilderne samfundskritisk nok, var essensen af de tres indlæg.

Bent Blüdnikow var dog på ingen måde nedkæmpet. I et polemisk holdt modindlæg afviste han kategorisk den fremførte kritik og påpegede, at man nu skrev 1980'erne og ikke ungdomsoprørets 1960'ere.¹²⁹ Der fandtes dermed ikke længere en fast recept, hvorefter man så at sige kunne skrive historien på forhånd ved f.eks. at antage, at folk altid var utilfredse, og at politiet pr. definition var brutalt over for manden på gaden.

I samme nummer bragtes en række anmeldelser af nyttige håndbøger til brug ved lokalhistoriske arkivstudier, ikke mindst i sognekommunearkiverne,¹³⁰ og af en ny vejledning i lokalhistorie.¹³¹ Anmelderen af sidstnævnte værk, arkivar Peter Bondesen, Randers, var generelt tilfreds med den fylldige dækning af bogproduktionens mysterier, men savnede en indføring i de metodiske hovedproblemer, lokalhistorikeren står over for. Først når de var løst, kunne der komme en bog ud af det hele.

I en debatanmeldelse ved Peter V. Christensen og N.H. Frandsen blev der gået anderledes hårdt til værks.¹³² Forfatterne fik læst og påskrevet, at de ikke havde leveret en fuldt udtømmende beskrivelse af hele produktionsforløbet fra det øjeblik, forfatteren satte pennen til papiret, til bogen lå på boghandelens disk. Desuden var de meddelte oplysninger rodet uhjælpeligt sammen,

og vurderede man deres indhold, lå ordet »overfladisk« lige på tungen.

Endnu med krudtrøgens svien i øjnene efter denne grausame Salbe indvendte den ene af forfatterne, Verner Bruhn, sagtmodigt, at de to kritikere efter hans opfattelse havde begået den klassiske anmelderfejl: at de havde »anmeldt« en bog, som ikke eksisterede i virkeligheden.¹³³ Når de f.eks. bejamrede bogens uanvendelighed som lærebog, ville han sagtmodigt bemærke, at det var heller ikke hensigten med den. Ej heller ville han mene, at han som krævet havde den rette og dermed endegyldige opskrift på, hvorledes man skulle bedrive lokalhistorie i teori som i praksis. De meddelte oplysninger stammede fra hans erfaringer som lokalhistorisk konsulent og måtte derfor have en vis relevans for det virkelige historikerliv.

Forfatterkollegaen Knud Prange sekunderede Verner Bruhn på en række punkter og tilføjede, at det ikke kunne være hans eller kritikernes opgave at fortælle lokalhistoriens udøvere, hvilke emner de helst skulle beskæftige sig med, og hvilke arkiver, der var helt centrale for deres arbejde.¹³⁴ Det frie historikervalg gjaldt lige fuldt for lokalhistorien som for rigshistorien, kunne man læse ud af hans svar.

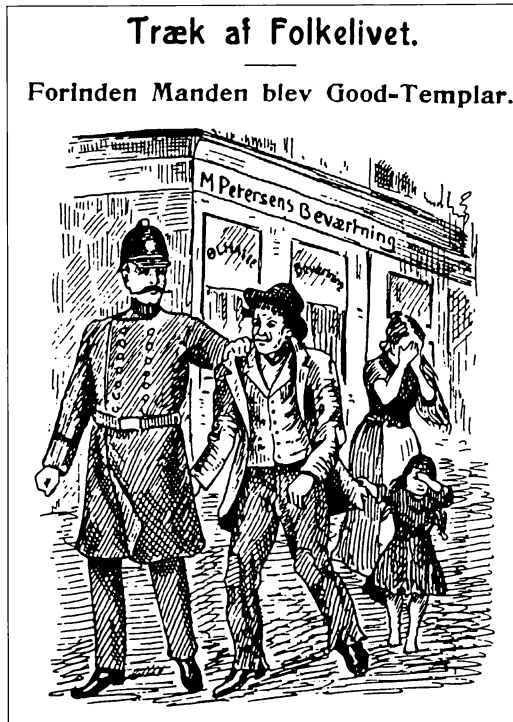
I årene 1985-1986 førtes i *Fortid og Nutid* en debat om den danske afholdsbevægelses mål og resultater. Den marxistisk skolede Århus-historiker Poul E. Porskær Poulsen mente ud fra et studie i bl.a. Totalafholdenhedsforeningen for Silkeborg og Omegn, oprettet 1879, at kunne konstatere, at afholdsbevægelsen på mange områder var at opfatte som de besiddende klassers vellykkede forsøg på at disciplinere de ofte så fordrukne arbejdere til at være afholdende og dermed flittige og veltilpassede arbejdsmaskiner, som bestilte noget i hele arbejdsdagens længde, og som på hjemmefronten ladede op til morgendagens indsats på

den fysisk krævende, industrielle arbejdsplads.¹³⁵

Punktlighed, regelmæssighed og stabilitet skulle erstatte druk, slendrian og social deroute. Som disciplineringsinstrumenter brugte småborger-skabet iflg. Porskær Poulsen i flæng historien, Bibelen, lægevidenskaben og behovet for øget selvrespekt for at kunne indgå som et fuldgældigt medlem af den reformistiske arbejderbevægelse.

Hertil bemærkede Inge Bundsgaard og Sidsel Eriksen, at Porskær Poulsen nok så lidt enøjjet på problematikken.¹³⁶ For det første afviste han at beskæftige sig med en anden form for afholdsorgansiation, de mange N.I.O.G. T.-loger, (Nordisk Independent Order of Good Templars) og til en vis grad I.O.G.T.-loger (International Order of Good Templars), som opstod rundt om i købstæderne og i København. Netop i Silkeborg havde I.O.G.T. to loger og N.I.O.G.T. hele fire, og alle disse loger fungerede som lukkede broder- og søsterskaber, hvor man som i de gamle håndværkerlav bestræbte sig på at støtte og hjælpe hinanden under brug af psykologiske og økonomiske hjælpertil-selvhjælp tiltag.

Endvidere mente de, at Porskær Poulsen ikke var tilstrækkelig opmærksom på samspillet mellem afholdsbevægelsen og den tidlige arbejderbevægelse. I Silkeborg fik den politiske og faglige arbejderbevægelse stor tilslutning fra afholdsbevægelsens side, om end de politiske mål pr. definition gik forud for hensynet til afholds-sagen. Disciplinerings synspunktet var interessant, ingen tvivl om den ting, fastslog de to forfattere, men dermed var ikke alt sagt om afholdsbevægelsens betydning. Den var i udpræget grad med til at lukke folks øjne op for de økonomiske og sociale realiteter og deres rette bemestring. De lærte på den måde at tage hånd om egne sager og fik derved øget politisk indflydelse.

Disciplineringen i afholdsbevægelsens egen propaganda. Fra N.I.O.G.T.'s årbog 1907.

I sit korte gensvar erklærede Porskær Poulsen sig meget enig i den fremførte kritik, men fastholdt ikke desto mindre disciplineringssynspunktet og respektabilitetsproblematikken. Arbejderne lærte derigennem rent bevidsthedsmæssigt at komme på højde med de krav, det fremvoksende industrisamfund stillede til dem.¹³⁷

Tilfældighedernes tidsbestemte systematik

Når man forsøger at danne sig et samlet overblik over indholdet i *Fortid og Nutid* i slutningen af 1980'erne, tilbyder titlerne på de publicerede artikler ingen større hjælp til forsøget på en systematisering. Lokalhistorikerne, amatører som professionelle, synes i stigende omfang at være kommet til orde i de mange årbøger o.l., som de fremvoksede lokalarkiver og lokalhistoriske fore-

ninger udsendte. *Fortid og Nutids* lod blev da i stedet flere udmærkede artikler om interessante, overordnede emner som f.eks. *Fæstegårdmændenes skattebyrder 1660-1802* (Claus Rafner), *Bonden og købmanden* (Allan Frandsen) og *Da kvinder lærte at læse* (Adda Hilden).

I en kategori for sig må vi placere Palle O. Christiansens lærde præsentation af den franske historiker og antropolog Le Roy Ladurie's berømte værk om dagliglivet i den lille landsby Montaignou i begyndelsen af det 14. århundrede.¹³⁸ Efter Palle O. Christiansens opfattelse var Ladurie her gået for langt i sin enstrengede dyrkelse af den narrative eller »lille« historie uden tanke på afhandlingens placering i en historiografisk-kollegial sammenhæng, hvortil kom den bevidste afstandtagen fra brugen af et teoretisk rammeværk. Tvivlens nådegave

eller en forpligtende bevidsthed om at arbejde fagligt i en bredere sammenhæng var åbenbart ikke den ellers så begavede Ladurie beskåret, måtte Palle O. Christiansen konkludere.

Selv om det ikke ligefrem myldrede med lokalhistoriske forskningsbidrag i en tid, der som 1980'ernes anden halvdel var præget af usikkerhed om den rette kurs i historisk-teoretisk henseende, havde *Fortid og Nutids* læsere bestemt ikke lagt debatlysten på hylde; hvert nummer indeholdt i disse år 8-10 korte indlæg, hvor let krænkede forfattere typisk tog til orde for at korrigere en urigtig eller blot uforstående anmeldelse eller for at fremlægge deres uforgribelige mening om den rette måde at skrive historie på.

Desuden fik anmelderrubrikken en kraftig saltvandsindsprøjtning, og man kan uden overdrivelse hævde, at tidskriftet derved levede op til sit gamle ry for at være det mest aktuelle og informationsgivende talerør i den danske historiske verden.

Ser man nøje efter, kan man imidlertid ikke undgå at registrere to betydningsfulde ting, som i en vis forstand binder de enkelte hefter af *Fortid og Nutid* tættere sammen. Byhistorien blomstrede voldsomt op i disse år med bindstærke værker om byer som Odense, Svendborg, Køge, Hadsund, Ribe, Aabenraa og Holbæk, og den traditionelle sognehistorie nåede ifølge Claus Bjørn et foreløbigt højdepunkt i kvalitativ henseende, fremgik det af en samlet anmeldelse af en række sognehistorier fra 1980'erne.¹³⁹

Her behandlede han fire sognehistorier, som spændte over seks kirkesogne, de fire i Jylland. Især priste han Anna Rasmussens fortsættelse af sin sognehistorie fra Hylke sogn i Skanderborg amt, nu behandlet for det 19. århundrede (1985). Nogle år tidligere havde han anmeldt første bind i Hylke-serien, som han da karakteriserede som *en sjældent vellykket form for lo-*

kalhistorie, selv om han – og andre interesserede – stærkt måtte savne noter og henvisninger.¹⁴⁰

Det var der til en vis grad rådet bod på i fortsættelsen, selv om han måtte savne specifikke referencer til moderne værker om vækkelsernes og især andelsmejeriernes historie. Allerede i sit første bind havde Anna Ramussen ifølge anmelderen haft et skarpt, kulturradikalt inspireret blik for bondesamfundets sociale undertrykkelsesmekanismer, og nu i det nye bind blev magtstrukturen i det gårdmandsstyrede lokalsamfund ifølge anmelderen afklædt enhver form for ydre besmykkelse. De syge og de fattige havde det bestemt ikke rart i Hylke, måtte Anna Rasmussen konkludere. På den anden side leflede venstrebønderne ikke det allermindste for godsejernes Højre. Med disse to bøger var der sat en standard for fremtidige sognehistorier, mente Claus Bjørn. Varsledes mon her en moderne, samfundskritisk lokalhistorie, skrevet af kvinder, spurgte anmelderen.

Men trods den indbyggede samfundskritik i stof af den art rustede det officielle og det folkelige Danmark sig til at fejre stavnsbåndsfrihedens 200-års jubilæum i 1988. *Lokalhistorisk Journal* bragte naturligvis en del meddelelser herom, men alligevel får man det indtryk, at ikke mindst den nye redaktør siden 1987, Lis Gertrud Kildsig, forsøgte at dæmme op for det, nogen måske ville kalde en alt for nostalgisk dyrkelse af den bonderomantiske fortid.

I hvert fald bragte tidsskriftet i hendes redaktørperiode ikke så få artikler om byhistorie og om andre emner, ikke mindst formidlingsproblematikken. Når der endelig blændedes op for landbohistorien, skete det ofte som led i en bevaringsaktion til fordel for landsbyen som ramme omkring et liv i græsroddernes sammenvoksede fællesskab, ikke som vidnesbyrd om en in-

dividualiseret, økonomisk orienteret gårdmands- og husmandshistorie.

Lokalarkiverne var på denne tid ved at blive forvandlet til institutionaliserede enheder inden for den kommunale forvaltningsstruktur. Det så to veteraner inden for den folkelige lokalhistorie, A. Strange Nielsen, Næstved, og Niels-Jørgen Hansen, Ringsted, begge ledere af de lokale byarkiver, som et ubetinget gode. Alligevel bekymrede det Strange Nielsen en smule, at det kunne knibe med at få manden på gaden til at gå ind og bruge arkivet. Når de gamle ildsjæle på arkivet gik bort, måtte nye træde til for at sikre den folkelige opslutning. De helt små sognearkiver og -foreninger kunne dog næppe overleve i en ny tid. Tendensen gik helt klart i retning af større, kommunalt baserede arkiver, var de to lokalhistoriske pionerer enige om.¹⁴¹

Kulturhistorie – et stykke teater?

Svaret på Claus Bjørns spørgsmål blafrede foreløbig i vinden, eftersom ingen syntes at have hørt det slag på stortrommen, der her blev slået for Hylke-modellen. Til gengæld begyndte en postmodernistisk inspireret retning at gøre sig gældende i den teoretiske tilgang til lokalstudiet, fremgik det af en ny indlæg i debatten om forholdet mellem historie og antropologi.¹⁴²

Heri gjorde to historikere, Lisbeth Nielsen og Poul E. Porskær Poulsen, et nyt forsøg på at omplante antropologiske synspunkter og teknikker til den vidtspændende, kulturhistoriske arbejdsmark. Når beboerne i Gødvad sogn nordøst for Silkeborg havde selkabelig omgang med hinanden, ville de to historikere gerne bruge antropologens analyseredskaber til at uddrage den dybere betydning af det sociale samvær.

Spørgsmålet var så, om man med den amerikanske antropolog Clifford Geertz skulle opfatte kultur som kommuni-

kation, som en form for budskaber mennesker imellem, hvor kulturen ses som en samling »tekster«, eller om man snarere skulle følge den amerikanske historiker Rhys Isaac, der opfattede det sociale liv omkring kaffekoppen som udtryk for ageren, som et stykke teater. Kodeordene var hos Isaac sociale relationer og metaforer (= billedlige udtryk), som hele tiden skiftede betydningsindhold i forhold til »teaterstykkets« kulisser, rolleliste, rekvisitter m.v. Resultatet skulle da ifølge Isaac blive et stykke etnografisk historie.

En tredje og nok så realistisk mulighed ville ifølge de to forfattere være at lade sig inspirere af en anden amerikansk historiker, David Warren Sabean, som definerede kultur dels som »en serie argumenter« – med et fremmedord »diskurs« – udvekslet mellem mennesker om de dagligdags ting i deres tilværelse, dels som et medium, hvorigennem konflikter i dagligdagen udspilles. Ved at fastholde en bestemt tydning i en konfliktfyldt dagligdagsituation befæster man sin sociale position. Dermed bliver kultur ikke et én gang givet mønster, men en proces, som hele tiden skifter betydningsindhold.

Overført på studiet af Gødvad sogn bliver historisk antropologi i den Sabeanske udlægning af teksten et middel til at stille skarpere ind på sognets beboere i deres hverdagsagtige udfoldelse, ikke mindst gennem de forestillinger, de gør sig om den rette tydning af disse symboladede handlinger, hævdede de to forfattere.

Symbolsprogets egentlige betydningsindhold lå åbenbart en kulturhistoriker som Poul E. Porskær Poulsen stærkt på sinde. Sammen med historikeren Claus Nielsen fremlagde han samme år en artikel om idrætshistorisk forskning, hvor begrebet idræt ikke kun blev opfattet som fysisk udfoldelse i almindelig forstand, subsidiært et middel til at forbedre folkesundhe-

den, men også som en serie symbolledede aktiviteter, der tolket på den rette måde afgav en række udsagn om menneskets udtryksmuligheder og -former. Her fandtes også nogle muligheder for at udforske forskellige former for undertrykkelse, selvbestemmelse og handling, gemt som de efter forfatterens opfattelse lå i samspillet mellem kropskultur og samfundsliv.¹⁴³ I realiteten opfattede de nærmest idræt som et socialisationshistorisk tema, ikke et folkeligt som ellers overbevisende demonstreret i Verner Bruhns pionerarbejde *Plint og Talerstol* (1979), som mærkeligt nok ikke inddrages i drøftelsen.

At kulturhistorie som tema var hentet ind i den lokalhistoriske hverdag, ses bedst af overskriften for D.H.F.s årsmøde i Aabenraa 28-30. august 1987: *Lokal- og kulturhistorien i dag*.¹⁴⁴ Som baggrund for drøftelsen havde en særlig arbejdsgruppe med landsarkivar Dorrit Andersen, Odense, som formand foretaget en undersøgelse af lokalhistoriens organisatoriske forhold i tre lokalområder, Ringkøbing amt (v. Gudrun Gormsen), Odense Storkommune (v. Dorrit Andersen) og Københavns Amt (v. Lone Brusch). Konklusionen på undersøgelsen blev, at de lokale foreninger og arkiver ikke havde større kendskab til nabosammenslutninger af lignende art, men at man heller ikke nærrede noget større ønske om at råde bod på denne mangel. Kræfterne samledes lokalt om at formidle viden om fortiden, især dens nære del, snarere end om egentlig forskning i denne. Det historisk interesserede publikum ville åbenbart hellere bearbejde de materielle levn fra fortiden end studere dens skriftlige efterladenskaber.

I sit oplæg til diskussionen sagde Knud Prange, at han nærmest oplevede det lokalhistoriske arbejde som et stort stykke teater, hvor alle medvirkende, det være sig på scenen eller bag

denne, svedryppende arbejdede på at få skabt en forestilling. Det stod dog de agerende mindre klart, hvem den til syvende og sidst skulle vises for – og hvad den egentlig handlede om. Der savnedes kort sagt en sammenbindende vision om arbejdets formål og bestemmelse. Resultatet blev for ofte udsnitsbeskrivelse i stedet for helhedshistorie.

Omvendt fandt etnologen Bjarne Stoklund det glædeligt, at det rigshistoriske »paradigme« inden for lokalhistorien syntes at være erstattet af det kulturhistoriske. For såvel historikere som etnologer betød det en kraftigt stigende interesse for lokalhistorien som arbejdsmark. Historikerne havde her mulighed for at kortlægge den sociale struktur i alle dens forgreninger og kunne herudfra sige noget dækkende om levevilkårene, ikke mindst for de små i samfundet. Etnologerne kunne på deres side fastlægge mønstret i dagligdagen, sådan som det udfoldede sig i lokalsamfundet, og i tilgift gøre sammenlignende studier på tværs af nationale grænser.

I de efterfølgende redegørelser, Inge Adriansen om egnesspillet og dets rolle i det lokalhistoriske formidlingsarbejde, Steen Busck om lokalspil, sådan som de praktiseredes i Århusområdet, og Peter Bondesen om D.H.F.s rolle i fremtiden, sporedes ingen pessimistisk holdning til størrelsen eller kvaliteten af den lokalhistoriske produktion. Især heftede Peter Bondesen sig ved, at der med udgangspunkt i de lokale arkiver var skabt en række forskningsmiljøer landet over. Det havde på den anden side understreget betydningen af, at der blev gjort noget mere ved uddannelsen af lokalhistorikere, professionelle som amatører, selv om der allerede blev gjort en del for sidstnævnte gennem D.H.F.-sektionernes kursusvirksomhed og gennem voksenundervisning på forskellige niveauer. D.H.F.s vigtigste opgave i denne for-

bindelse så han som den at udgive de håndbøger, som kunne lette og forkorte lokalhistorikernes søgen efter relevant viden.

I Esbjergområdet havde man iflg. Jørgen Dieckmann Rasmussen i adskillige sæsoner praktiseret et stykke »folkeforskning«, der skulle sætte amatørerne i stand til at arbejde mere professionelt med det historiske materiale. Den slags forskning var ikke så snævert lokalt orienteret som førhen, mente han, og dermed flyttedes det indholdsmæssige tyngdepunkt i ordet »lokalhistorie« fra første til sidste del. Palle Birk Hansen ville gerne erstatte de lokale arkiver og museer med historiske informationscentraler på regionalt niveau, hvor man på professionel vis kunne sikre den kollektive hukommelse, som det udtryktes, og derved gøre det muligt at motivere store offentlige tilskud til arbejdet. Endelig fandt Henning Bender fra Aalborg, at lokalhistorisk forskning var rettet mod hele den lokale befolkning, sådan som bl. a. Espen Graugaard havde demonstreret det i sin gode bog *Færchs Tobaksfabrik i Holstebro* (1984). Det var derfor en dårlig idé at profilere klasse- og gruppemodsætninger for stærkt. For lokalsamfundet og i lokalsamfundet var essensen af Henning Benders oplæg.

Den efterfølgende diskussion, sådan som den er refereret, bragte ingen yderligere klarhed over hovedtemaet *Lokal- og kulturhistorien i dag* ud over en række konstateringer af, at det lokal- og egnshistoriske arbejde var i god gænge forskellige steder i landet. Græsrodderne i det lokalhistoriske arbejde havde med andre ord bidt sig så godt fast i den lokale muld, at man næppe foreløbig kunne vente nogen flyttedag til større herregårdsmarker i regionalt regi, kunne have været konklusionen på mødet og dets forløb.

Lokalhistorie på tværs af grænser

Da første hefte af 1990-årgangen af *Fortid og Nutid* noget forsinket udkom, var der på ny sket et uvarslet skift på redaktørposten. Det pågældende nummer var redigeret af landsarkivar Dorrit Andersen, Odense. Herefter måtte læserne slutte, at Jørgen Dieckmann Rasmussen ikke længere var redaktør, og at det tre mand store redaktionsudvalg på samme måde var trådt ud af historien.

Inden man var kommet så langt, havde Jørgen Dieckmann Rasmussen gennem årgangene 1987-1989 lagt en del stof frem, som vidner om et ønske om at udvide det lokalhistoriske arbejde både i bredden og i dybden. Som tidligere antydnet blev der i løbet af 1980'erne skrevet bindstærke værker om byernes (købstædernes) historie. Eksperten på dette område, Henrik Fangel, foretog 1989 en samlet anmeldelse af nys udkomne byhistorier fra fem danske bysamfund, Frederikssund, Køge, Rudkøbing, Bogense og Gråsten, sammenlignet med tilsvarende værker fra mellemkrigstiden om Køge, Frederikssund og Rudkøbing.¹⁴⁵

I sin konklusion fremhævede Henrik Fangel, at der, alle ligheder til trods, var sket en bemærkelsesværdig udvikling i løbet af blot én generation. Hvor de ældre værker især lagde vægt på de institutionelle forhold og på biografier over byens betydningsfulde mænd, var forfatterne til de nyeste værker først og fremmest optaget af at skildre dagliglivet, set fra borgerens udsigtspost og ikke fra rådhusets. Nok kunne der indvendes et og andet mod den brug, som var vederfaret etnologisk forskningsteknik i forhold til dagliglivsdokumentationen, men en begyndelse var ikke desto mindre gjort.

Henrik Fangels liste over ankepunkter indeholdt også et hjertesuk over de

konstaterede mangler i omtalen af byens rent fysiske udvikling. Uden en detaljeret og godt dokumenteret skildring af disse forhold kunne man efter hans opfattelse ikke foretage en dækkende analyse af sammenhængen mellem byens erhvervsmæssige og sociale udvikling. Desuden kunne der i såvel de ældre som de nyere værker ønskes en bedre perspektivering i forhold til det omgivende samfund. Lokalpatriotismen og glæden over en bys unikke særpræg slog for hårdt igennem. Dog ville Fangel gerne fremhæve Knud B. Christoffersens vellykkede skildring af Frederikssunds historie i det 19. århundrede¹⁴⁶ og til dels bind 2 af Køge bys historie¹⁴⁷ som eksempler på byhistorier, hvor der var opnået en god balance mellem det lokale og det nationale, mellem det specifikke og det generelle.

Fremmede i Danmark – og Danmark i det fremmede – var et andet tema, som vakte stor debatlyst i disse år. Etnografen Esther Fihl analyserede således 1700-tallets rejsebeskrivelser for at finde frem til den synsvinkel, hvorunder det 18. århundredes opdagelsesrejsende anskuede fremmede kulturer.¹⁴⁸ I begge de undersøgte tilfælde (Indien og Guinea) ville de europæiske besøgende gerne forstå og beskrive de fremmede kulturer korrekt, men tolkede dem ikke desto mindre ind i en europæisk sammenhæng. De »stjal« på en måde den fremmede kultur for at bruge den som råstof i deres egne forsøg på at forklare sammenhængen i den europæiske kultur, mente Esther Fihl at kunne konstatere.

Ville man arbejde videre med udforskningen af dette kulturmøde i det fremmede, kunne man hente god hjælp i den vejledning, C. Rise Hansen havde udarbejdet til brug af Ydre Missions arkivalier.¹⁴⁹

Om Danmark i det fremmede eller dansk udvandringshistorie skrev den

daværende leder af Udvandrerarkivet i Aalborg, Helle Otte, en kort debatar-tikel.¹⁵⁰ Handels- og søfartshistorien blev også tilgodeset i disse år, ikke mindst gennem Erik Gøbels perspektivrige anmeldelse af Ole Feldbæks store kildeudgave om de danske handelskompagnier.¹⁵¹ Hertil sluttede sig en række anmeldelser af bidrag, store som små, til den danske handels- og søfartshistorie.

I 200-året for stavnsbåndets ophevelse kom der naturligvis en række bidrag til landbo- og landbrugshistorien. Asger Th. Simonsen og Birgit Løgstrup førte således en debat om den rette tolkning af stavnsbåndets bindende virkning på den mandlige landbefolkning.¹⁵² Udgangspunktet var Birgit Løgstrups bog forud for jubilæet, *Bundet til jorden* (1987). Heri søgte hun at vise, at forordningen om stavnsbåndet ikke uden videre gjorde landbefolkningen retsløse. Nok var mange lokale dommere i lommen på hårdhændede godsejere, men ikke mindst ved lands-tinget i Viborg faldt mange afgørelser ud til bondens fordel.

Det synspunkt kunne Asger Th. Simonsen i og for sig godt acceptere, men han fandt, at helhedsindtrykket af fremstillingen var for flimrende og for usystematisk arrangeret til at kunne bære det opgør med den bondevenlige, radikale historikertradition, som der ellers var lagt op til. Birgit Løgstrup afviste stort set kritikken, eftersom hendes mål ikke var opgøret i sig selv, men en påvisning af, at livet på landet i stavnsbåndstiden var langt mere facetteret og indholdsrigt end almindelig antaget. Det var ikke altid gods-ejerne, der var på tæskeholdet.

På samme måde anholdt Asger Th. Simonsen ud fra en skitseret brug af en landbohistorisk totalanalyse efter Fridlev Skrubbeltrangs model det grundsynspunkt, der lå bag en »rekonstruktion« af udskiftningen i Midteldsom herred i Midtjylland.¹⁵³ Forfat-

teren, Klaus Tingholm Kristensen, mente her at kunne se en tydelig samvariation mellem konjunkturer, holdninger og udskiftningens kronologi, men havde alligevel besvær med at forklare, hvorfor udskiftningen tog fart netop i det dårlige høstår 1789.

Asger Th. Simonsen kritiserede da forfatteren for helt at overse, at det nok så meget var godsejeren, som egenmægtigt bestemte rytmen og gangen i udskiftningen. Godsejerens personlige overvejelser om hele godssystemets vækstmuligheder efter en gennemført udskiftning måtte være det egentlige udgangspunkt for en perspektivrigt analyse, mente Asger Th. Simonsen. Bøndernes indflydelse på processen var således ret minimal.

På samme måde gik den sociologisk orienterede konfliktforsker Flemming Mikkelsen til angreb på den grundkonception, som lå til grund for en i øvrigt meget interessant og perspektivrig afhandling, politologen Peter Gundelach havde skrevet om sociale bevægelser.¹⁵⁴ Først og fremmest udbad Flemming Mikkelsen sig nogle teoretiske betragtninger om den modpart, de sociale bevægelser altid måtte se sig stillet over for. Dens slags bevægelser opstod og formedes efter hans opfattelse i et stadigt samspil med de socioøkonomiske omgivelser. Ud fra denne positionsbetragtning kunne man bedre følge den politik, de sociale bevægelser anlagde i det daglige arbejde. Peter Gundelach lod sig for let lede af bevægelsernes selvforståelse og ikke af en analyse af den historiske virkelighed, de var en del af, hævdede Flemming Mikkelsen.

Omtalen af Jørgen Dieckmann Rasmussens redaktørperiode kan passende rundes af med to bidrag: Kim Furdals etnologisk farvede opskrift på at skrive en god sognehistorie¹⁵⁵ og Claus Bjørns forsøg på en indpejling af et historisk paradigmeskift med retning mod det, han kaldte *et bredere, kultur-*

historisk koncept.¹⁵⁶ Kim Furdals debatindlæg skal ses som et led i en debat blandt sønderjyske lokalhistorikere, hvor Lars N. Henningsen ifølge Furdals referat argumenterede for at at skrive sognehistorien over en danmarkshistorisk læst, der tillod en fraserterning af uvæsentlige ting af perifer, dvs. lokal interesse. En af Lars N. Henningsens kritikere, Hans Lorenzen, hævdede heroverfor, at folkelige historikere ikke skulle være bundne af historikerlaugets verdensfjerne, teoretiske overvejelser, men tværtimod skrive af karsken bælg om de historiske tildragelser, de fandt det værd at beskæftige sig med.

Kim Furdal måtte ud fra sit grundsynspunkt afvise begge metoder. I stedet skulle man som han tage sit udgangspunkt i den svenske etnolog Börje Hanssons tese om et »aktivitetsfelt«, forstået som en rumlig indkredsning af det sæt aktiviteter, der var fælles for beboerne i området. Det var med andre ord ikke lokaliteten, der bandt folk sammen, men et sæt menneskelige relationer i deres samspil med de omgivende kulturfænomener, mente Börje Hansson. Og med ham Kim Furdal.

Som Claus Bjørn vurderede historikerlaugets aktuelle situation, var man i fuld gang at arbejde sig ud af marxismens altforklarende, tidsbundne kontekst til fordel for en bredere, humanistisk tilgang med en bevidst skelen til nabo-discipliner som antropologi, etnologi m.v. Det var nødvendigt at finde frem til et nyt, fælles fodslag, fordi de store nutidsskikkelser i faget ikke som førhen havde dannet skole, men alene øvet indflydelse rent fagpolitisk, hævdede han. Hertil bemærkede Steen Busck, at den registrerede fagopløsning nok var kommet for at blive, og at han for sin part ikke kunne se noget ondt i, at alle med eller uden eksamen beskæftigede sig med historie. Der var plads nok til alle. I øvrigt ville han ta-

ge afstand fra Claus Bjørns beskrivelse af tilstandene ved Historisk Institut i Århus i 1970'erne. Enhver tale om en marxistisk rædselsperiode var uvederhæftig snak.¹⁵⁷

En nytid for historiefaget var i sigte. Det stod de fleste klart ved indgangen til 1990'erne. Hvilke konsekvenser det ville få for det førende tidsskrift inden for dansk kultur- og lokalhistorie, måtte tiden vise.

Rigshistorien trænger sig på

Redaktører, der går og kommer

I årene 1990-1997 har *Fortid og Nutid* været redigeret af fire forskellige redaktioner. I 1990 redigeredes det af landsarkivar Dorrit Andersen, Odense, og i 1991 af cand.phil. M.A. Julie Fryd Johansen. Derefter var redaktionen af to hefter af 1992-årgangen overladt arkivar Peter Bondesen, docent Karl-Erik Frandsen og arkivar Jørgen Thomsen i fællesskab. Det var klart nok en overgangsordning, som snart gav plads for arkivarerne Inge Bundsgaard og Michael H. Gelting, som varetog redaktionsarbejdet til og med 1997-årgangen. Det er i skrivende stund endnu ikke helt afklaret, hvorledes det krævende arbejde for fremtiden skal tilrettelægges.¹⁵⁸

Dorrit Andersens redaktørvirksomhed havde en midlertidig karakter, og derfor valgte hun at publicere artikler og andet stof, som kunne have en umiddelbar brugsværdi for det praktiske arbejde, såsom historisk-kritiske redegørelser for folketællingernes anvendelsesmuligheder¹⁵⁹ og en velmotiveret opfordring til at bruge toldarkiverne noget mere.¹⁶⁰ Ordet »videnskablighed«, brugt om lokalhistorie som en faglig disciplin, var ved at komme til ære og værdighed igen. Det mente i hvert fald Knud Holch Andersen i sin

anmeldelse af Knud Pranges nye håndbog.¹⁶¹

Det var for anmelderen ikke et ubetinget gode. Han efterlyste i stedet en indføring i formidlingsproblematikken, fordi en moderne lokalhistoriker først og fremmest udmærkede sig ved *at indgå i en række formidlingssammenhænge af visuel, auditiv og skriftlig karakter*. Den mest påtrængende arbejdsopgave for lokalhistorikeren var efter Holch Andersens opfattelse den at opsøge den levende samtidshistorie, ikke at gemme sig som en skriftklog eremit på et støvet arkiv. Ud fra disse præmisser måtte en moderne lokalhistoriker givetvis foretrække den håndbog i formidling, Søren Ehlers havde redigeret, især da den indeholdt et par fyldige artikler om problemerne ved at inddrage lokalhistorisk materiale i skoleundervisningen.¹⁶²

Den opsøgende lokalhistorie af moderne tilsnit så det især som sin opgave at henvende sig til den arbejderbefolkning, der tidligere som en socialt forfordelt gruppe kunne føle sig lidt fremmedgjort over for panegyrikken omkring lokalområdets stedbundne historie. Nu var der omkring de fleste større byer opstået rene arbejderkvarterer, og efterhånden som de blev en integreret del af stedets topografi, fik de også en plads i den lokale historie.

Et bidrag til denne nyåbning leverede Kim Furdal gennem sin skildring af de mange »haveselskaber«, dvs. arbejderboligforeninger, der blev oprettet i Kolding fra 1911 og til 1950'ernes slutning.¹⁶³ Deres formål var erhverve grundarealer, først og fremmest syd for Kolding Å, hvorpå der senere kunne bygges enfamilieshuse med billige statslån som en vigtig del af finansieringsgrundlaget. Stillingsbetegnelser som »arbejdsmand«, »faglært arbejder« og »selvstændig erhvervsdrivende« gik igen hele tiden i det materiale, Kim Furdal anvendte i sin undersøgelse. Kun i den nordøstlige del af Kolding

var funktionærgrupperne klart i over-tal blandt 1950'ernes nybyggere. Det skyldtes især de høje grundpriser i netop dette område, pointerer Kim Furdal. Helst ville han som den svenske etnolog Börje Hansson gå endnu tættere på haveelskabernes medlemmer for at indcirkle deres dagligliv inden for de sociale netværk, de opbyggede omkring sig.

Da folkevandringen fra land til by tog fart i årene efter 2. verdenskrig, hørte den nedarvede lokalhistorie ikke med til de sager, folk tog med sig på flyttelæsset. Det hævdede i hvert fald trekløveret Harry Haue, Johs. Nørregaard Frandsen og Knud Holch Andersen i en af de spidsartikler, hvormed Julie Fryd Johansen introducerede sig i 1991 som den nye redaktør af *Fortid og Nutid*.¹⁶⁴ De tre forfattere så i bevidsthedshistorien en helt ny arbejds-mark for lokalhistorikere af det nye slægtled. Denne form for historie indeholdt efter deres opfattelse ikke alene et efterlejet kildestof, men også en bevidsthed om uforbrugte ønsker og valgmuligheder hos de historiske personer. Uartikuleret bevidsthed eller udokumenteret historie, kunne man kalde det.

Karakteristisk nok var det især de skønlitterære forfattere, som dyrkede denne form for »samtidshistorie«. Når den traditionsbærende leveform i landdistrikterne blev erstattet med den anonyme livsform i de nye bymiljøer, opstod der imidlertid et ønske om at eftersøge en historie, der rakte længere tilbage end parcelhuskvarterets, og hvis indre stemme kunne overdøve det sjælløse drøn fra de forbisusende biler. Som de tre forfattere så det, måtte det nu være en central opgave for lokalhistorien at gengive folk i de nye kvarterer den indsigt i den lokale politiks samtidshistorie, der på længere sigt ville gøre det muligt for dem at træde aktivt ind i kommunalpolitik. Der gik efter de tre forfatteres opfat-

telse en lige linje fra øget indsigt til øget indflydelse.

Dette ønske om at styrke det politiske handlingsberedskab hos hidtil så anonyme grupper i samfundet deltes klart nok af den nye redaktør af *Fortid og Nutid*, jfr. artikler om kvinder i offentlige institutioner¹⁶⁵ og det danske sundhedsvæsen i nyere tid.¹⁶⁶ At der var ved at komme nye toner – og ledende skikkelser – i den lokalhistoriske debat sås også af den omstændighed, at Dansk historisk Fællesforening på sit repræsentantskabsmøde i Vigsø den 26. august 1990 valgte landsarkivar Grethe Ilsøe til at efterfølge rigsarkivar Vagn Dybdahl som formand, hvorved hun blev D.H.F.s første kvindelige leder.¹⁶⁷

Forud herfor var foregået en ophedet debat om D.H.F.s rolle i det historiske organisationsarbejde, idet flere af de repræsenterede sektioner ikke kunne tilslutte sig den hidtil førte linje i D.H.F. og slet ikke, når der var planer om at sammenlægge D.H.F. med S.L.F. Det viste sig imidlertid snart, at der heller ikke i S.L.F. kunne samles flertal for en sådan ordning, og enden på det hele blev som nævnt formandsskiftet i D.H.F. og en efterfølgende nyopdeling af organisationen, nu under navnet *Dansk Historisk Fællesråd*, som en paraplyorganisation for de tilknyttede landsorganisationer, foreninger og institutioner.¹⁶⁸

Det første redaktørskifte i 1992 var klart nok tænkt som en kortvarig overgangsordning, og derfor kan der intet principielt læses ud af de publicerede emner. I første hæfte bragtes en fortsættelse af Helle Blomquists miljøorienterede afhandling om sundhedslovgivning og -administration i det 19. århundrede.¹⁶⁹ De grønne værdier lå i mere end én forstand også til grund for en lang række debatindlæg omkring Thorkild Kjærugaards ret provokerende, men på mange måder også stimulerende bog *Den danske Revolu-*

tion (1992), som indbragte ham dok-torgraden.¹⁷⁰

Da jeg i anden sammenhæng gerne vil drøfte nogle af Thorkild Kjær-gaards hovedsynspunkter, er det ikke stedet her at gå dybere ind i debatten, kun bemærke, at de lokalhistoriske aspekter nærmest glimrede ved deres fravær i denne debat. Der havde ellers været god grund til at gå dybere ind på den skæve balance i udviklingstempo-et, som Thorkild Kjærgaard alle kilde-kritiske problemer til trods har kun-net påvise i det danske landbrugssam-fund i 18.-19. århundrede.

Fra sognehistorie til kvarterhistorie

Den 4. april 1992 afholdt det reorgani-serede D.H.F. med støtte fra Statens humanistiske Forskningsråd, huma-nioras store, men fælles pengetank, en konference på Københavns Universi-tet, Amager, om de historiske tidsskrif-ters situation, aktuelt som fremtidigt betragtet.¹⁷¹ Her stod meningerne hårdt mod hinanden. Hvor flere indle-dere varmt gik ind for, at historikerne koncentrerede deres anstrengelser om at publicere et enkelt, men medieven-ligt tidsskrift i en indbydende lay-out, fandt tidsskrifternes egne mænd og kvinder sammen om en lige så mili-tant forsvarsattitude: Vi er kommet for at blive, og vi holder fast ved videnska-beligheden, selv om den har sin pris.

Claus Bjørn mente ud fra egne erfa-ringer, at man skulle erstatte den libe-rale, forfatterservicerende attitude med den aggressive redigering og deb-atstyring. Alle var dog enige om at fastholde S.H.F. i rollen som statslig sponsor, men tilskudspuljen skulle for-deles efter kvalitative, ikke kvantitati-ve hensyn.

Det skulle hurtigt vise sig, at det nye redaktørpar på *Fortid og Nutid*, arkivarerne Inge Bundsgaard og Mi-chael H. Gelting, ikke nærrede noget ønske om at bryde med de hævdund-

ne redaktionsprincipper. Til gengæld gjorde de en behjertet indsats for at gøre tidsskriftet så indbydende som muligt, f.eks. ved at opdele forsidens midterfelt i fire ruder, som hefte for hefte inden for den pågældende år-gang udfyldtes med symboler, svaren-de til et hovedtema i vedkommende hefte. Læseren kunne da ved et enkelt blik på forsiden ikke alene registrere heftets plads i årgangen, men også danne sig et indtryk af de behandlede hovedemner.

Byhistorie eller rettere kvarterhi-storie var åbenbart et emne, som ikke alene optog mange yngre lokalhistori-kere, men også vandt redaktionens be-vågenhed. Forstaden, en korridor mel-lem land og by, var emnet for en arti-kel af Poul Sverrild, arkivleder ved Hvidovre kommunes Lokalhistoriske Arkiv.¹⁷² Forstaden som officielt begreb kom til verden i 1911, da Statistisk Departement ved dette års folketæl-ling afgrænsede og definerede den som en forlængelse af et eksisterende by-område ind i en anden kommune. Der-ved var naturligvis ikke sagt det rin-geste om de mennesker, som boede der og om de sysler, de varetog, præcisere-de Poul Sverrild. Tilflytterne til et by-område så i dets udkant en mulighed for at få sig en byggegrund, og dermed opstod en vejnær bebyggelse, som for-grenede sig helt ud i det åbne land.

I lang tid var forstadsfolket helt be-roende af de arbejdspladser og de mor-skabs- og kulturtilbud, som fandtes i moderbyen, men i vor tid er der skabt mange arbejdspladser – og kulturtil-bud – i storbyens randområde, frem-hæves det. Centre sprang op alle veg-ne og sugede uimodståeligt handelen til sig til høkerlivets fordærv, flankeret af grandiose råduse og andre offentli-ge bygninger som synlige udtryk for en fremvoksende kommunal selvtiliid. Imens blev folk mod forventning boen-de i deres huse og lejligheder i stedet for at flytte væk til andre og finere

kvarterer. De ville kort sagt gøre deres forstad til en rigtig by med sin egen identitet, mener Poul Sverrild.

Uden at være voldsomt uenig med Poul Sverrild mente en anden ekspert på området, Peter Dragsbo, at der under industrialismen opstod rene boligkvarterer med grundtyper som villakvarteret, middelstandens etageejendomme og rene arbejderkvarterer.¹⁷³ Denne kvarterdannelse smittede ikke alene af på den ældre boligmasse, men den videreførtes i det 20. århundredes boligbyggeri. Herved opstod en række miljøtyper, hvor især parcelhuskvartererne eller havebykvartererne kom til at fremstå som resultatet af en sammensmeltning af villakvarteret og arbejderkvarteret, mente Peter Dragsbo. Sat lidt på spidsen ville han mene, at der først da tilvejebragtes de nødvendige forudsætninger for at skabe en egentlig forstad, som hvilede i sig selv som en selv bærende organisme.

En tredje kapacitet på dette felt er forskningsleder John T. Lauridsen, Det kongelige Bibliotek. I 1992 udgav han bogen *Klatterup. Et arbejderkvarter i Esbjerg 1890-1990*. Dette arbejde fulgte han et år senere op med en kort redegørelse for de metodiske og historioGRAFISKE forudsætninger for at dyrke den nye disciplin, »fremtidens lokalhistorie«, som det udtryktes.¹⁷⁴ Afgørende for en fornuftig afgrænsning af begrebet »kvarter« var efter hans opfattelse en slags mentalitetshistorisk konstruktion: et område, hvor beboerne på en eller anden måde følte sig hjemme. Og der måtte højst bo 9.999 mennesker i kvarteret.

Han opstillede her et hierarki for en historisk relevant kvarterhistorie, der naturligt nok havde kvarteret som fundament for derfra at vokse videre over en bydels- og byhistorie frem mod den nok så omfattende verdenshistorie. Her var afløseren for en ældre tids sognehistorie, mente han, men notabene ikke skrevet med ryggen mod den

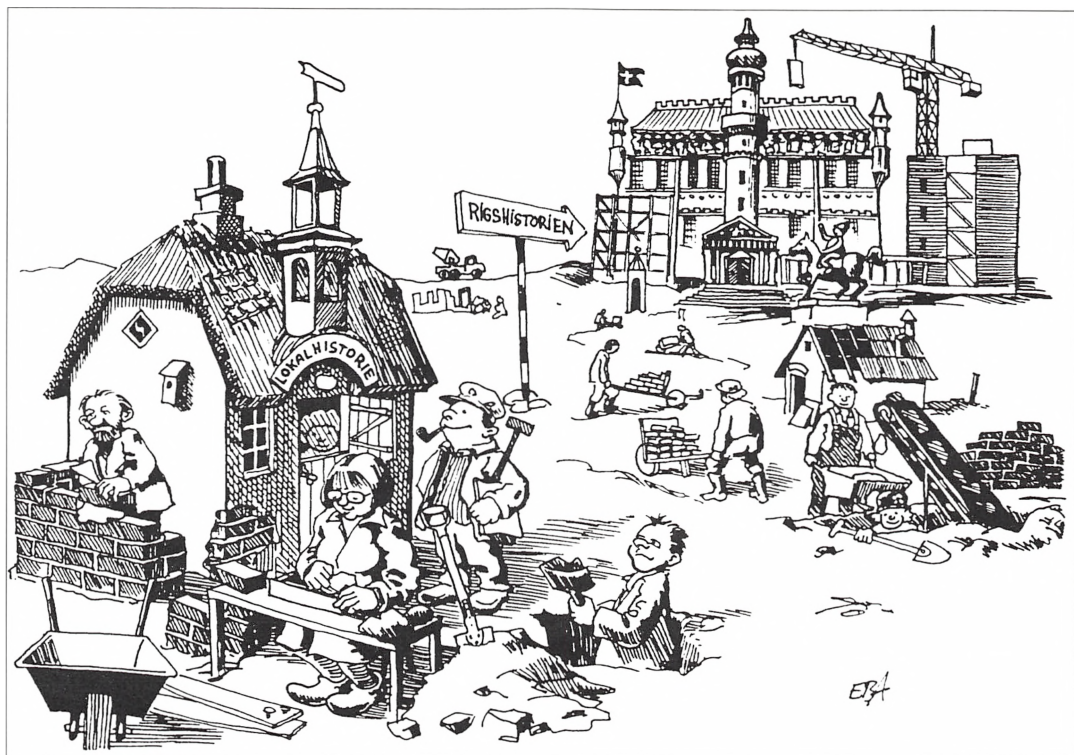
omgivende verden, men tværtimod med en klar bevidsthed om forbindelsen mellem det lokale og det store univers.

Den sammenbindende struktur for undersøgelsen måtte efter hans opfattelse blive den sociale, hvad enten beboerflertallet var arbejdere eller velhavere. I det hele taget opstillede han en række nyttige kriterier for en brugelig undersøgelsesmodel. Skildringen skulle først og fremmest udformes med tanke på kvarterets egne beboere, men gennem perspektiveringen og metodeanvendelsen skulle man gerne have fat i en større læserkreds.

Mod denne lidt diffuse afgrænsningsform opponerede Poul Sverrild i et senere indlæg.¹⁷⁵ Det var snarere forfatterens egen selvoplevede erindring om barndommens boligkvarter, der måtte have formet Klatterup-modellen, mente Sverrild. På den anden side var denne omstændighed netop styrken ved den særdeles læseværdige bog, John T. Lauridsen havde skrevet. Når vandringer fra land til by nu var ved at blive et i egentlig forstand historisk anliggende, ville det blive svært at genopleve historien herom rent mentalt, pointerede Poul Sverrild. Snarere gik vejen over en nærmere udforskning af de sociale strukturer, som omgav stedets beboere. Det stod stadigvæk lidt uklart, hvor stor en rolle det rent fysiske omgivelser, m.a.o. lokaliteten, spillede for det moderne menneskes bevidsthed, sammenholdt med virkningen fra andre sociale faktorer.

Kulturhistoriske blandinger

De efterfølgende årgange af *Fortid og Nutid* i Bundsgaard/Gelting-perioden er svære at etikettere, fordi de publicerede artikler og anmeldelser helt bevidst ikke er søgt tematiseret. Udvalget spænder fra det rent metodiske som f.eks. den såkaldte *Historikerfejde*

Lokalhistorien og righistorien som to forskellige arbejdspladser? Der kan lægges mange tolkninger i Erik Bach Andersen's tegning fra omslaget af Lokalhistorisk Journal nr. 1, 1989.

mellem John Christensen og Henrik Stevnsborg på den ene side og deres kritikere på den anden¹⁷⁶ og til mentalitetshistorisk farvede nytolkninger af så forskellige emner som Niels Bukh og dansk idræt,¹⁷⁷ norske og danske bondevener¹⁷⁸ og danske nazister.¹⁷⁹

Lokalhistorien blev dog ikke helt skubbet til side af de rigshistoriske udspil. Karl-Erik Frandsen anmeldte således ikke færre end fire forskellige bidrag, der geografisk spænder fra Amager og Ølstykke på Sjælland til Hals og Dronninglund i Nordjylland.¹⁸⁰ De fire bidrag er meget forskellige i såvel emnekreds som teknisk udførelse, betones det, men fælles for dem er en udtalt interesse for den nyere og nyeste historie – mands minde. Det er typisk den selvoplevede historie, der får liv og mæle gennem de personlige bidrag, de enkelte forfattere har ydet. De ældre

perioder kræver en noget større fortrolighed med historisk kildekritik, og her kniber det lidt med at honorere de faglige krav, finder anmelderen. Bidraget om Dronninglund skæmmes således af flere elementære fejl i anvendelsen af kortmaterialet, påpeges det. Og det er endda skrevet af en faghistoriker!

Vender vi herefter opmærksomheden mod *Lokalhistorisk Journal* eller *Journalen*, som titlen forkortedes til i 1991 med den nok så sigende undertitel *Lokal- og kulturhistorisk Tidsskrift*, møder vi her den samme brydning mellem gammelt og nyt. Omlægningen må ses i sammenhæng med det stilskifte, der skete inden for Dansk Lokalhistorisk Forening, da Peter Bondesen, Randers, i 1989 afløste Finn H. Lauridsen på formandsposten.

Da Peter Bondesen i 1995 ikke læn-

gere så sig i stand til at fungere på formandsposten, blev han 1995-1996 afløst af Tormod Hessel, Birkerød, hvorefter den, der skriver disse linjer, i 1996 blev valgt som D.L.F.s formand. I øvrigt er *Journalen* siden 1990 blevet udgivet af D.L.F. alene og ikke som hidtil af S.L.A. og D.L.F. i fællesskab.

Ved overgangen til det nye format med det kortere navn i 1991 skete der i øvrigt det, at foreningsrubrikken eller med et nedsættende udtryk pligtstoffet endegyldigt forsvandt fra bladets spalter for at give plads for kortere artikler om kulturhistoriske temaer eller emner af aktual betydning for moderne historikere.

Første årgang var redigeret af museumsmanden, valgmenighedspræst Hasse N. Jørgensen, men derefter blev redaktionen overtaget af Henning Ringgaard Lauridsen fra lokalarkivet i Viborg. Af behandlede emner kan nævnes i flæng idrætshistorie, kvindehistorie, børnehistorie, de fattiges landbohistorie (Anna Rasmussen, Hylkes formulering!) og de udstødtes historie. Billeder og fotografier og deres plads i lokalhistorien er også behandlet flere gange i 1990'ernes udgaver af *Journalen*, ikke mindst gennem præsentationen af omfattende samlinger af glaspladenegativer i lokalarkiver som Roskilde (Kr. Hude), Graasten (Carl C. Biehls postkort), Odsherred (Søren Bay) og Odder (Constance Andersen). Emnerne er ikke længere bundet til kongeriget Danmark, Grønlands lokalhistorie har f.eks. været behandlet et par gange, og ved en enkelt lejlighed har man også været på besøg i Baltikum, nærmere bestemt Litauen.

Orienteringen mod den moderne byhistorie eller kvarterhistorien har også været mærkbar i *Journalen*. Især har en københavnsk forstad som Hvidovre været behandlet ud fra forskellige vinkler. Desuden har haven og ikke mindst kolonihaven som kulturhistorisk tema været behandlet ved adskil-

lige lejligheder, og samme gælder den historie, som er nedfældet i mosehuller og vandløb. Hvad skovsøen gemte. Det bør desuden nævnes, at *Journalen* i 1993 lancerede et femte nummer i form af et særligt anmelderhefte, publiceret om foråret. Ud over deres aktuelle værdi vil disse hefter for kommende lokalhistoriske historiografer være en sand guldgrube til studiet af det danske rige i dets enkelte bestanddele.

Denne korte præsentation af de seneste numre af *Fortid og Nutid* og *Journalen* yder på ingen måde den involverede redaktør- og forfatterkreds skyldig honnør. Overskrifterne afspejler på den ene side de brydninger, som i disse år har præget den danske historikerverden, på den anden den genopdagelse af den topografiske beskrivelsesform, som også er en del af 1990'ernes historisk-faglige signalement. Den klassiske historieskrivning står ikke længere til kassation, som det blev proklameret for 25 år siden.

På den anden side stilles der mange spørgsmålstejn ved den klassiske kildekritik som fagets eneste rettesnor. Specielt for lokalhistorien gælder det, at lokalområdet ikke længere opfattes som noget én gang givet. Snarere kan man tale om menneskers lokalhistoriske tilknytning til et givet punkt på Danmarkskortet. Det er den personlige, subjektivt farvede oplevelse, som står i centrum, hvorimod den objektive, kildekritisk dokumenterede beskrivelse åbenbart ikke længere føles dækkende for tilegnelsen af den historiske helhedsoplevelse.

En afsluttende kommentar

Lokalhistorien i dens folkelige æra

Et udblik over mere end 30 års principdebat om lokalhistoriens mål og midler, sådan som det er søgt tegnet i det foregående, må ifølge sagens natur blive ret kaleidoskopisk. I bedste over-

ensstemmelse med vor historisk-teoretiske og historiografiske tradition har lokalhistorien ikke været søgt dirigeret eller kanaliseret i bestemte retninger ud fra overordnede synspunkter. Intet akademi eller videnskabeligt selskab har udstukket retningslinjer for disciplinens udvikling, ja man kan endog spørge sig selv, om det er muligt at tale om lokalhistorie som en særlig retning inden for dansk historisk videnskab.

Ifølge sagens natur må dansk lokalhistorie handle om noget lokalt, noget der er foregået et eller andet sted i det danske rige, og som dermed ikke pr. definition er repræsentativt for situationen i andre dele af landet, for slet ikke at tale om rigshistorien i almindelighed.

Men det er ikke desto mindre her,ampen brænder. Erklærede rigshistorikere har har med jævne mellemrum henvist lokalhistorien til en yderposition i det historiske arbejdsfelt, især hvis dens udøvere ikke har taget akademisk borgerbrev, og omvendt har lokalhistorikere lige så hårdnakket hævdet, at de havde de bedste, så at sige naturgivne forudsætninger for at skrive stedets historie i en form, hvor de andre beboere kunne genkende sig selv og deres dagligliv. Lokalhistorie forstået som beboerhistorie, oplevet i et givet landskab.

Oprindelig var lokalhistorie identisk med hjemstavnens historie, udsprunget som den var af den topografiske litteratur, som blomstrede frem fra slutningen af det 18. århundrede. Hertil kom så den interesse for lokalområdet og -samfundet, som fremstod i konsekvens af landkommunalstyrets demokratisering og af den indsats for voksendeuddannelsen, som folkehøjskolen og andre former for folkeoplysning gjorde i de sidste årtier af det 19. århundrede. Det førte fra begyndelsen af dette århundrede til oprettelsen af amtshistoriske samfund, hvis centrale

udfoldelsesområde blev udgivelsen af en årbog. Og dermed meldte stofproblemet sig.

Typisk var det præster, lærere og andre bogligt uddannede, som tegnede sig for det største antal artikler og andre former for lokalhistorisk stof. Efterhånden greb flere gårdmænd og deres koner til pennen, når dagens gerning først var gjort, og fremlagde deres resultater for offentligheden. Uden på nogen måde at ville anfægte omfanget eller kvaliteten af denne pionervirksomhed er det vel korrekt at påpege, at lokalhistorien endnu ikke var blevet et folkeligt anliggende, der kunne måle sig med andre former for kulturel virksomhed.

Efter 2. verdenskrig begyndte det store opbrud fra landdistrikterne og indflytningen til byerne. Det øgede den interesse for byhistorien, som allerede havde gjort sig gældende i mellemkrigstiden, og som havde ført til udgivelsen af en række større købstadshistorier. Så tidligt som i 1937 havde provisor, cand.pharm. Hans Brandt, Fåborg, taget initiativet til at få oprettet et byhistorisk arkiv i Fåborg, og det gav signalet til lignende initiativer i en række byer landet over. I 1949 var udviklingen ført så langt, at Hans Brandt, den senere rigsarkivar Johan Hvidtfeldt og flere andre kunne oprette Sammenslutningen af Lokalarkiver (S.L.A.) som en selvstændig organisation, om end den arbejdede i nær tilslutning til Dansk Historisk Fællesforening.

Den folkelige opbakning til lokalhistorien begyndte for alvor at manifestere sig i 1950'erne og 1960'erne. Der blev oprettet mange lokalhistoriske foreninger el.lign. grupperinger, som regel i nær tilknytning til et allerede eksisterende eller nyoprettet lokalarkiv. Hensigten hermed var først og fremmest at skabe folkelig interesse for det bevaringsarbejde, lokalarkiverne udførte i forhold til de eksisterende

arkiver efter de folkelige bevægelser og organisationer, som indtil da havde tømret landdistrikterne sammen til en funktionel enhed. Med landdistrikternes indre opløsning i konsekvens af afvandringen fra landbruget og med kommunesammenlægningen 1970 var der ellers stor fare for, at dette materiale ville blive kasseret eller spredt for alle vinde.

Men hurtigt opstod nye arbejdsområder for de lokalhistoriske foreninger. Man skulle ikke bare samle materiale, men man skulle også udnytte det i form af historiske bearbejdelser eller udgivelser. Desuden meldte der sig veltalende ombudsmænd for landbo-underklassen, idet man med megen ret gjorde gældende, at den ikke hidtil var kommet tilstrækkelig til orde i de eksisterende sognehistorier og lignende.

Desuden var der for alvor kommet gang i den urbane lokalhistorie. I Århus havde den daværende leder af Erhvervsarkivet, Vagn Dybdahl, fået iværksat et større udgivelsesprojekt med udgangspunkt i storbyens sociale historie. Erfaringerne herfra tolkede Dybdahl på den måde, at man nu skulle erstatte den gamle sognehistorie med de nye bysamfunds historie, enten belyst som helhed eller som en række gruppe- og miljøhistorier.

Men den eksisterende foreningsstruktur med tyngdepunktet i de gamle amtshistoriske samfund rykkede nu tættere sammen. I 1967 havde man fået oprettet en pendant til S.L.A. i form af Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger, S.L.F. Gennem dette initiativ søgte man at få etableret et uddannelses- og skolingssystem, som kunne gøre de ikke-faguddannede lokalhistorikere til fagligt kompetente redaktører af årbøger og andre udgivelser. Sjælen bag dette arbejde var en lokalhistorisk pioner fra Randers, overlærer Ole Warthoe-Hansen. Efter hans opfattelse skulle lærerstanden

som hidtil spille en ledende rolle i det folkelige oplysningsarbejde, som lokalhistorien efter hans opfattelse var et fornemt udtryk for.

Faghistorikerne professionaliserer lokalhistorien

Faghistorikerne havde i mellemtiden fattet fornyet interesse for lokalhistorien, selv om netop denne retning efter mange historikers opfattelse ikke uden videre kunne henregnes til de klassiske historiske discipliner. Lokalitet NN's historie kunne ikke pr. definition have samme repræsentative betydning som rigshistorien, og mange lokalhistoriske bidrag var som bekendt skrevet af amatører med de heraf følgende mangler i faglig henseende.

Claus Bjørns overtagelse af redaktionen af *Fortid og Nutid* i 1976 betegner det afgørende holdningsskifte i faghistorikernes verden. Han fik unge, dynamiske fagfæller til at beskæftige sig teoretisk som praktisk med lokalhistorie. Hovedlinjen i disse indlæg tegnedes fra starten helt klart: Lokalhistorien skulle fagliggøres. Udvalget af kilderne og deres bearbejdelser skulle ske ud fra en teoretisk gennemtænkt problemstilling. Thorkild Kjærgaard ville dog ikke helt forvise lægfolket til læsersiden; tværtimod skulle der indledes et samarbejde mellem amatører og professionelle. Konfliktforskeren Flemming Mikkelsen efterlyste ligeledes et samarbejde, hvor lægfolket leverede kilderne inkl. deres egne erindringer om tilværelsens gang, hvorefter fagmanden bearbejdede dem for at få den overordnede mening frem. Tre kvindehistoriske forskere, Tinne Vammen, Birte Broch og Kirsten Geertsen, fremlagde her en række skitser til en praktisk bearbejdnings af kildematerialet, som lod kvindens og børnenes rolle i familie- og arbejdslivet træde tydeligere frem.

Claus Bjørn havde sine antenner ude i alle retninger. Den fremstormende, marxistiske retning blev søgt tilgodeset gennem Kristof K. Kristiansens og Jens Rahbek Rasmussens dialog med den positivistisk indstillede Inga Floto om historikerens delvis selvskabte vanskeligheder med at sammenfatte kildernes udsagn, skrive syntesen, som det kaldes. Lægfolket kom til orde gennem et kraftfuldt forment indlæg fra Kaj Henning Jensen, som på det bestemteste frabad sig at blive retledt af faghistorikere. En ledende lokalhistoriker som Ole Warthoe-Hansen ville derimod gerne tage imod et sådant undervisningstilbud, men ville på den anden side også fastholde lærerstandens ledende rolle i det folkelige oplysningsarbejde, lokalhistorisk forskning efter hans mening arbejde var så fornemt et udtryk for.

Selv ville Claus Bjørn ud fra sit grundlæggende arbejde med andelsmejeriernes historie slå et slag for en bredere indsamling af arkivmateriale efter de folkelige bevægelser i hundredåret 1870-1970. Den historiske folkelighed, kommercielt som kulturelt betragtet, skulle dokumenteres og bearbejdes som inspiration for nutidige og kommende generationer. En forsker som Flemming Just ville dog med centrum midt i papirdyngerne gerne fastholde de faglige krav til historikerne. Uden en grundlæggende problemstilling reproducerede man blot materialet. Vi må have folk med ind i værkstedet, understregede Else-Marie Boyhus, men kun som medhjælper, ville en Flemming Mikkelsen fortsat hævde, da faghistorikeren alene var i stand til uddrage det principielle indhold af et indsamlet materiale.

De marxistisk inspirerede historikere ville nok samarbejde med lokalhistorikerne, men det skulle ske ud fra et politisk motiveret ønske om at ændre samfundet, med andre ord levere materiale til klassekampen. Det vend-

te flere grupper af positivistisk orienterede historikere sig skarpt imod. Knud Prange, leder af Lokalhistorisk Afdeling ved Historisk Institut ved Københavns Universitet, fastholdt i flere indlæg, at lokalhistorien var en faglig, akademisk disciplin, sådan som den var blevet drevet med stort udbytte i lande som England og Norge. Skillelinjen gik efter hans opfattelse ikke mellem amatører og professionelle, men mellem gode og mindre gode skribenter. Denne grundholdning delte han i øvrigt med en nytiltrådt konsulent i lokalhistorisk arbejde, seminarielektor Verner Bruhn, som netop så sin store opgave i at hjælpe utrænede skribenter ud over de vanskeligheder, de uvægerlig ville møde ved skrivepulten.

Den franske totalitetshistorie, som den blev dyrket af Annales-skolen, fængslede mange yngre historikere i disse år, ikke mindst inden for lokalhistorien. I et større samleværk *Nye strømninger i dansk lokalhistorie*, udgivet af en gruppe ældre historiestuderende ved Aarhus Universitet, skrev Niels Windfeld Lund begejstret om den pionervirksomhed, som en forsker som E. le Roy Ladurie udfoldede på dette punkt. Her holdtes hverdagens små og store begivenheder op mod en ydre ramme og en forståelsesstruktur, som gjorde det muligt at lodde det eviggyldige i nok så banal en kendsgerning. Samleværket indeholdt desuden en principiel redegørelse for moderne byhistorie, udformet af Henrik Fangel. Også han ville operere med en totalitetsbetragtning, men den skulle dannes gennem en punktvis kortlægning af byens udvikling gennem tiderne. Græsroddernes byhistorie, ikke kommunalstyrets, præciseredes det.

I takt med at marxismen gradvis mistede sin tiltrækningskraft som en altforklarende totalitetsbetragtning, kom en ny form for socialhistorie stærkere ind i billedet, idet den ikke

mindst fæstnede opmærksomheden omkring minoritets- og marginalgruppernes elendighedshistorie. Claus Bjørns efterfølger fra 1985 som redaktør af *Fortid og Nutid*, arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen ville dog her indskyde den bemærkning, om man ikke var ved at gå for vidt i sin velvillige tolkning af forbrydernes selvforståelse. I virkeligheden kan man betragte en Dieckmann Rasmussens kildekritisk motiverede skepsis som et varsel om en positivistisk reaktion over for brugen af stormaskede forklaringsmodeller, som i virkeligheden lod alt for mange betydningsfulde enkeltheder henstå ganske uforklaret.

Den positivistiske renæssance inden for historikerverdenen, den rigshistoriske som den lokalhistoriske, sås også i den udforskning af stationsbyens historie, som Statens humanistiske Forskningsråd under Vagn Dybdahls ledelse iværksatte i 1980'ernes første år. 50-årsjubilæet i 1985 for Danmarks befrielse 5. maj 1945 motiverede en storstilet indsats for at indsamle og udgive historisk kildemateriale om dette højdepunkt i det 20. århundredes Danmarkshistorie. I dette arbejde kunne såvel lægfolk som fagfolk gøre en fælles indsats. Det samme gjorde sig gældende, da man i 1988 fejrede 200-året for stavnsbåndsfriførelsen. Her havde lokalhistoriske foreninger landet over rig lejlighed til at formidle kendskabet til et afgørende vendepunkt i dansk landbohistorie.

Afholdsbevægelsens historie var et tema, som i løbet af 1980'erne påkaldte sig megen interesse, fordi arbejdet med at studere en holdningsskabende folkebevægelse udfyldte et tomrum i vor socialhistoriske forståelse af bysamfundenes indre udvikling i industrialismens tidsalder. En anden massebevægelse, idrætten, blev ligeledes gjort til genstand for en bredt anlagt udforskning. Det nye moment i denne forskning var interessen for idrætten

som en række symbolloadede aktiviteter, og dermed indvarsledes den postmodernistiske retning inden for moderne historievidenskab, hvor den kildekritiske tolkning suppleres med en tekstkritisk analyseteknik, hentet fra litteraturvidenskaben.

I analyser af denne slags blev også søgt inddraget metoder og teknikker fra antropologien, men her måtte en etnolog som Palle O. Christiansen gribe ind med en præcisering af, hvorledes man rettelig burde drive antropologisk forskning.

Hvor står vi nu?

Omkring 1990 kunne man tydeligt mærke den afmatning i teoretisk-historiografisk henseende, som med stigende styrke havde meldt sig inden for lokalhistorien gennem 1980'ernes sidste femår. Byhistorien bevarede dog sit tag i mange forskere, hvad enten man som Knud Holch Andersen og hans kolleger forestillede sig retningen som en form for opsøgende lokalhistorie med henblik på at gøre de mange tilflyttere til byerne politisk bevidst om deres reaktionsmuligheder som borgere, eller man med John T. Lauridsen ville opfatte moderne byhistorie som kvarterhistorie, dvs. beretningen om det sociale samvær inden for en nærmere defineret del af en bymæssig bebyggelse.

I konsekvens af denne afmatning er tidsskriftet *Fortid og Nutid* i løbet af 1990'erne drejet i en rigshistorisk retning, idet det formentlig forudsættes, at lokalhistoriens naturlige udfoldelsesområde er de mange årbøger og specialpublikationer, der udgives i hundredvis landet over. Gennem den skete professionalisering af arbejdet på de enkelte arkiver og institutioner har der måske heller ikke været den store baggrund for at drøfte lokalhistorien i generelle termer. Heroverfor kunne man gøre gældende, at der fort-

sat er behov for at beskæftige sig med lokalhistoriens principielle indhold, ikke mindst samspillet mellem de professionelle og folkelige kræfter.

Uden en folkelig opslutning bag arbejdet mister det let forbindelsen til dets egentlige udgangspunkt, fortællingen om hvorledes mennesker til enhver tid har dannet lokalsamfund for at kunne løse nogle problemer i fællesskab. Og hvorledes et nærmere defineret lokalområde, i hvert fald i ældre tid, havde en nærmest mytisk selveksistens, hvor beboerne ikke alene måtte være i dialog med hinanden, men også med den omgivende natur og dens regulerende kræfter.

Den i ordets egentligste forstand lokalkendte historiker havde her mulighed for at supplere sin faghistoriske problemstilling med en bevidsthed om, at stedets historiske autenticitet ikke uden videre lod sig sætte på en formel.

Folkelighed og faglighed går som så ofte påvist godt i spænd sammen. Den folkelige historiker med sin skrivepult tæt placeret ved begivenhedernes og stedets midtpunkt kan ud fra sit samvær med det svundne tilføre skildringen en autenticitet, som er den udefra kommende nægtet. Når kildematerialet derefter behandles ud fra nogle faglige grundsætninger om deres realindhold af kendsgerninger, skulle det være muligt at forklare det skete ud fra et dybere og bredere perspektiv end det strengt lokale. Var det skete en enestående begivenhed uden fortilfælde, eller passer det ind i et bredere mønster i den danske historie?

Lokalhistorien er uden grænser, fordi den dybest set handler om menneskelige handlinger i en social, naturgivet sammenhæng.

Noter:

1. *Fortid og Nutid* (herefter *F & N*) 23, 1968, s. 340ff., jfr. s. 273f.
2. Peter Kr. Iversen: De lokalhistoriske foreningers arbejde i tal 1966-67, *F & N* 23, 1968, s. 390ff.
3. Sst., s. 525ff.
4. Sst., s. 403ff.
5. *F&N* 1970, s. 461ff.
6. *Lokalhistorisk Kontakt* 1971, nr. 3, s. 14ff.
7. *F & N* 23, 1968, s. 461ff.
8. *F & N* 20, 1967, s. 275ff.
9. *F & N* 23, 1968, s. 348ff.
10. *F & N* 1970, s. 379ff.
11. Bernhardt Jensen: Storkommunen og det lokalhistoriske arbejde, *F & N* 1971, s. 635ff.
12. Vagn Dybdahl: Socialhistorie i købstæderne, *F & N* 1971, s. 643ff.
13. Vagn Dybdahls anmeldelse af Knud Prange: *Hvorfor lokalhistorie?*, *F & N* 1971, s. 717f.
14. *F&N* 1971, s. 761ff.
15. Knud Pranges anmeldelse af 1) Jens Christian Hansen: *Geografi og lokalhistorie*; 2) Rolf Danielsen: *Geografi og lokalhistorie*; 3) Rolf Fladby: *Hvordan kan bygdehistorien disponeres?* Alle i *Heimen* 15, 1970, hhv. s. 1ff, s. 79ff. og s. 63ff.
16. *F & N* 1970, s. 377f.
17. Ole Warthoe-Hansen: Bidrag til en lokalhistorisk status, *F & N* 1966, s. 99ff.
18. Sst., s. 109.
19. *F & N* 1970, s. 377f.
20. Sst.
21. *F & N* 1972, s. 257ff.
22. *F & N* 1973, s. 277f.
23. *Lokalhistorisk Arkiv* dec. 1971, s. 17.
24. *Lokalhistorisk Journal* 1, 1972, s. 14f.
25. Claus Bjørn: Andelsbebægelsens arkivalier og historieforskningen, *Lokalhistorisk Journal* 2, 1973, s. 9ff.
26. Kristof Glamann: Industrialismens bygninger og boliger i Danmark 1840-1940, *Lokalhistorisk Journal* 4, 1973, s. 8ff.
27. Knud Prange: Væk med perfektionismen! Uddannelse i arkivvæsenet, *Arkivforeningens seminar V, Sostrup Slot 12.- 14. april 1973*, 1973.
28. *F & N* 1975, s. 258ff.
29. Sst., s. 264.
30. Hans Chr. Johansen: Historisk demografi – Metoder til studiet af dagliglivet hos ældre tiders befolkning, *F & N* 1975, s. 68ff.; Anders Monrad Møller: Kongerigske toldregnskaber fra det 18. århundrede, sst., s. 86ff.
31. Peter Riismøller: Om spækhuggere, *F & N* 1972, s. 99ff.
32. Peter Riismøller: *Rokkedrejerbogen. En himmerlandsk almuemands optegnelser*, 1972, er anmeldt af Holger Rasmussen i *F & N* 1973, s. 404.

33. H. P. Clausen: Hvor længe varede det 19. århundrede kulturelt?
34. *F & N* 1976, s. 350.
35. Inga Floto: 60'ernes dilemma. Noget om at skrive historie, sst., s. 379ff.
36. Kristof K. Kristiansen og Jens Rahbek Rasmussen: Brud eller kontinuitet i dansk historievidenskab, sst., s. 516ff., specielt s. 527.
37. Thorkild Kjærgaard: Fagmænd og amatører. Om herremænd og bønder i den danske historikerverden, *F & N* 1976, s. 507ff.
38. C. F. Brickas anmeldelse af E. Carstensen: *Hjørlande Sogns Historie*, 1878, *Historisk Tidsskrift* 1879, s. 705ff., jfr. Kjærgaard, Fagmænd og amatører (se note 37), s. 515.
39. Flemming Mikkelsen: Arbejderindringer: Nogle kildekritiske og metodiske betragtninger, *F & N* 1976, s. 535ff.
40. Sst., s. 540.
41. Gerd Callesen: Lokalhistorien og arbejderbevægelsen, sst., s. 558ff.
42. Margit Mogensens anmeldelse af Kaj Henning Jensen: *En rest af et fiskerleje. Begyndelsen til en by*, 1975, *F & N* 1976, s. 635.
43. Thorkild Kjærgaards anmeldelse af fem sogne- og kommunehistorier fra Midt- og Vestjylland, *F & N* 1977, s. 122ff.
44. Knud Prange: Lokalhistorikeren som forsker og skribent, *F & N* 1978, s. 481ff.
45. H.P.R. Finberg and V.H.T. Skipp: *Local History. Objective and Pursuit*, 2nd edition, 1973, cit. efter Prange, Lokalhistorikeren som forsker (se note 44), s. 489.
46. H.K. Kristensen: Lokalhistoriske Problemer, *F & N* 1947, s. 35ff; jfr. Prange, Lokalhistorikeren som forsker (se note 44), s. 491f.
47. Prange, Lokalhistorikeren som forsker (se note 44), s. 496.
48. Flemming Mikkelsen: Kulturhistorie – etnohistorie – mikrohistorie, *F & N* 1978, s. 530ff.
49. Tinne Vammen: Familiehistorisk forskning: En introduktion, *F & N*, 1979, s. 163ff.
50. Jørgen Elklit: Husstandsstrukturen i Danmark 1769 – ca. 1890, sst., s. 194ff.; sammes anmeldelse af Anders V. Kaare Frederiksen: *Familierekonstitution. En modelstudie over befolkningsforholdene i Sejerø sogn 1663-1813*, 1976, sst., s. 261ff.
51. Peter Laslett & Richard Wall, ed.: *Household and Family in Past Time*, London 1972; jfr. Elklit, Husstandsstrukturen (se note 50), s. 198.
52. Hans Chr. Johansen: *Befolkningsudvikling og familiestruktur i det 18. århundrede*, 1975; jfr. Elklit, Husstandsstrukturen (se note 50), s. 198f.
53. Elklit's anmeldelse af Frederiksen: *Familierekonstitution* (se note 50), s. 261ff.
54. Bodil K. Hansens anmeldelse af Birte Broch: *Kvindearbejde og kvindeorganisering. Kvinder i konfektionsindustrien 1890-1914*, 1977, og af Kirsten Geertsen: *Arbejderkvinder i Danmark 1914-24*, 1977, *F & N*, 1978, s. 581ff.
55. *F & N* 1979, s. 1f.
56. *F & N* 1979, s. 329ff.
57. *F & N* 1979, s. 94f.
58. Jan Horskjær: De lokalhistoriske arkiver 1980 – status, *F & N* 1980, s. 533f.
59. A. Strange Nielsen: Lokalhistoriske arkiver – en folkelig bevægelse, *Festskrift til Johan Huidtfeldt på 70 årsdagen 12. december 1978*, s. 319ff.
60. Peter V. Christensen: De amtshistoriske samfund. Deres tidligste historie med et bidrag til debatten om »herremænd og bønder« i dansk historie, *F & N* 1979, s. 192ff.
61. *Lokalhistorisk Journal* 4, 1975, s. 4f.
62. *Lokalhistorisk Journal* 1, 1976, s. 3f.
63. *Lokalhistorisk Journal* 4, 1976, s. 8f.
64. *Lokalhistorisk Journal* 4, 1979, s. 5.
65. *Lokalhistorisk Journal* 1, 1980, s. 16ff.
66. Flemming Just: Status og muligheder i lokalhistorien, *F & N* 1980, s. 436ff.
67. Knud Prange: Koncentriske cirkler – kommentar til en lokalhistorisk status, sst., s. 442ff.
68. Else-Marie Boyhus: Folkelig historie og professionalisme, *F & N* 1979, s. 273ff.
69. Gudrun Gormsen: Studiet af landsbyen, *F & N* 1980, s. 390ff.
70. Jakob Vedsted og Jan Skamby Madsen: Lokalhistoriske studier i Hads herred, *F & N* 1980, s. 625ff.
71. Steen Busck: Indledning til lokalhistorien, *Den jyske Historiker*, særnr. 1980, s. 5ff.
72. Niels Lund: Et rids af de danske traditioner for at skrive lokalhistorie, sst., s.10ff.
73. Jan Skamby Madsen: Museerne, lokalhistorien og formidlingen, sst. s. 19ff.
74. E. Hannibal Knudsen og Gitte Marling: Hvordan regionplandebatten blev til lokal samtidshistorie, sst., s. 40ff.
75. Vagn Jensen: »Spritte« som projekt og produkt, sst., s. 52ff.
76. Søren Kolstrup: Lokalhistorien, nuet og fremtiden, sst., s. 83ff.
77. Ole W.Q. Bay m. fl., red.: *Nye strømninger i dansk lokalhistorie*, 1981.
78. Knud Prange: Leicesterskolen – nogle indtryk af engelsk lokalhistorie, sst., s. 7ff.
79. Niels Lund: Annales-skolen og dansk lokalhistorie?, sst., s. 19ff.
80. Annette Vasström: Etnologien og studiet af lokal kultur, sst., s. 37ff.
81. Henrik Fangel: Forskning i byhistorie, sst., s. 77ff.
82. Margaretha Balle-Petersen: Budskab og fællesskab. Nogle synspunkter på forskning

- gen omkring folkelige bevægelser på lokalt plan, sst., s. 109ff.
83. Sst., s. 122.
84. Jørgen Burchardt: Arbejdererindringer og lokalhistorie, sst., s. 143ff.
85. Verner Bruhn: Lokalhistorie og lokalsamfund, sst., s. 155ff.
86. Sst., s. 159-160.
87. Verner Bruhn: Et amtshistorisk samfund. Nogle overvejelser over før og nu, *F & N* 1981, s. 255ff.
88. Claus Bjørn: Om Lokalhistorie og lokalhistorie, *Nye strømninger* (se note 77), s. 169ff.
89. Flemming Mikkelsen: Dagliglivsdokumentation og historieformidling – på vej mod en ny lokalhistorie?, sst., s. 185ff.
90. Arne Gammelgaards anmeldelse af *Nye strømninger i dansk lokalhistorie*, *F & N* 1983, s. 51ff.
91. Flemming Justs anmeldelse af 1) *Nordens nære fortid. Lokalsamfundene i de seneste 100 år*, Nordisk seminar i lokalhistorie 1973, rapport nr. 1, red. Knud Prange, 1979; 2) *Den andra nordiska lokalhistoriska konferensen i Viitasaari 1976. Föredrag och diskussioner*, red. J. Kuusanmäki og S. Lindgren, Helsingfors 1978; 3) *By og bygd. Stad og omland*, Nordisk lokalhistorie, seminarrapport nr. 3, red. Rolf Fladby og H. Winge, Oslo 1981; 4) *Søkelys på lokalhistoria*, red. Rolf Fladby og H. Winge, Oslo 1981, *F & N*, 1983, s. 49ff.
92. Christen Bager m. fl.: Amtssamfundenes årbøger, *F & N* 1982, s. 692ff.
93. Klaus Egeberg: Om at analysere amtshistoriske årbøger, *F & N* 1983, s. 46ff.
94. Jens Christensen og Jens Chr. V. Johansen: Men mon ikke de var skyldige... Om hekse og amatør- og faghistorikere, *F & N* 1981, s. 15ff.
95. Beth Grothe Nielsen: »Letfærdige Qvindfolk«. Et eksempel på anvendelse af det sagtypologiske register over domme fra Det nørrejske Landsting, sst., s. 107ff. I en lettere udvidet udgave blev hendes resultater publiceret i bogen *Letfærdige Quindfolk – om Gisle Nielsdatter og andre barnemorder-sker*, 1982. Anmeldt af Lotte Dombernowsky i *F & N* 1983, s. 66ff.
96. Tinne Vammen: Det skjulte arbejde. Nye perspektiver på kvinders arbejde i familie og husstand ca. 1750-1915, *F & N* 1981, s. 202ff.
97. Jørgen Dieckmann Rasmussen: Ole Kollerød – oprører eller social taber?, *F & N* 1981, s. 284ff.
98. Anmeldelse af *Dansk Socialhistorie 1-7, 1979-80*, *F & N* 1983, s. 479ff.
99. Helle Askgaard: Er en stationsby en by med station?, anmeldelse af Chr. R. Jansen, red.: *Stationsbyen. Rapport fra et seminar om stationsbyens historie 1840-1940*, 1980, *F & N* 1982, s. 470ff.
100. Klaus Egebergs anmeldelse af Ole Brage, red.: *Lokalhistorisk Filmvejviser*, 1980, sst., s. 502f.
101. *Landbohøistoriske Billeder. Akvarelsamlingen på Tune Landboskole*, tekst af A.O. Rasmussen, akvareller af Rasmus Christensen, 1978. Se Thorkild Kjærgaards anmeldelse, *F & N* 1982, s. 502.
102. Luise Skak-Nielsens anmeldelse af F.L. Grundtvig: *Livet i Klokkergården. Gammeltags falstersk Bondeliv. Efter Lars Rasmussens Skildring*, 2. udgave, 1981, *F & N* 1982, s. 508f.
103. *Lokalhistorisk Journal* 3, 1981, s. 15ff.
104. Sst., s. 18f.
105. *Lokalhistorisk Journal* 1, 1982, s. 18ff.
106. *Lokalhistorisk Journal* 2, 1982, s. 3ff.
107. *Lokalhistorisk journal* 3, 1982, s. 8ff.
108. *Lokalhistorisk Journal* 2, 1984, s. 16ff.
109. *Lokalhistorisk Journal* 2, 1985, s. 3ff.
110. *F & N* 1983, s. 111ff.
111. *F & N* 1982, s. 549ff.
112. Ester Boserup: *The Conditions of Agricultural Growth*, London 1965; og samme: *Population and Technology*, Oxford 1981, jfr. *F & N* 1982, s. 552, note 8-9.
113. Jørgen Jensen: Om studiet af oldtidens ikke-litterære samfund, *F & N* 1982, s. 336ff.; Kåre Lunden: Økologiens kritiske funktion og et kritisk blik på historisk bruk av økologien, sst., s. 584ff.; Kristof K. Kristiansen: Økologiske og sociale betingelser for den nordvesteuropæiske agrarudvikling 1300-1700, sst., s. 592ff.
114. Jens Erik Skydsgaard: Bebyggelseshistoriske undersøgelser nord for Rom i oldtiden, sst., s. 568ff.; Peter Christensen: Imperiedannelse og økologisk balance i Iran, sst., s. 607ff.
115. Palle O. Christensen: Historie + antropologi = historisk antropologi?, *F & N* 1983, s. 1ff.
116. Thomas Højrup: *De glemte folk. Livsformer og centraldirigering*, 1983.
117. Thomas Højrup: Begrebet livsform. En formsspecificerende analyse måde anvendt på nutidige vesteuropæiske samfund, *F & N* 1984, s. 194ff.
118. Steen Busck: Begrebet »livsform«. Bemærkninger til Thomas Højrup: *Det glemte folk*, 1983, *F & N* 1984, s. 219ff.
119. Henrik Ingemann: Hvad vil vi med det folkelige historiske arbejde? – Et portræt af en egnshistorisk forening, *F & N* 1979, s. 50ff.
120. Knud Prange: Lokalhistorien i dagens kulturliv – nogle kætterske overvejelser, *F & N* 1984, s. 42ff.
121. Helge Salvesen: Tanker omkring redigerin-

- gen af »Heimen«, *Heimen* 19, hefte 2, 1982, s. 81ff.
122. Bent Blüdnikow: Dansk-jødisk historie – en forskningsoversigt, *F & N* 1985, s. 13ff.
123. Ole Marcussen: Dansk industrihistorie – præsentation af et forskningsområde, *F & N* 1985, s. 79ff.
124. Poul E. Porskær Poulsen: Afholdsbevægelsen som disciplineringsagent, En skitse til belysning af afholdsbevægelsens ideologi på lokalt plan i Silkeborg og i bevægelsens propaganda, *F & N* 1985, s. 163ff.
125. Jens Chr. V. Johansen og Henrik Stevnsborg: 16.900 retssager. Om retsarkiver, sagstypologi og procesøkonomi, *F & N* 1985, s. 100ff.
126. *F & N* 1985, s. 60ff.
127. Bent Blüdnikow: Folkelig uro i København 1789-1820, *F & N* 1986, s. 1ff.
128. John Christensen, Henning Koch og Henrik Stevnsborg: Hurra, Hurra, Hurra..., *F & N* 1986, s. 204ff.
129. Bent Blüdnikow: Mere om folkelig uro 1789-1820, *F & N* 1986, s. 276ff.
130. Birgitte Dedenroth-Schous anmeldelser af materiale om fynske sognekommunearkiver, af Erik Nørr: *Præste- og sognearkiver* (1983) og af en registratur over *Københavns magistrats sekretariatsarkiver 1805-1857* (1985), sst., s. 72ff.
131. Peter Bondesens anmeldelse af Verner Bruhn, red.: *Vejledning i Lokalhistorie*, D.H. F.s håndbøger, 1985, sst., s. 75f.
132. Peter V. Christensen og N.H. Frandsen: Vejledning i lokalhistorie?, *F & N* 1986, s. 224ff.
133. Verner Bruhn: Nogle bemærkninger om Vejledning i lokalhistorie, *F & N* 1986, s. 271ff.
134. Sst., s. 274ff.
135. Porskær Poulsen: Afholdsbevægelsen som disciplineringsagent (se note 124).
136. Inge Bundsgaard og Sidsel Eriksen: Hvem disciplinerede hvem?, *F & N* 1986, s. 55ff.
137. Poul E. Porskær Poulsen: Et svar til Inge Bundsgaard og Sidsel Eriksen, *F & N* 1986, s. 128ff.
138. Palle Ove Christiansen: Konstruktion og konsumtion af fortiden. Reflektioner omkring Le Roy Ladurie's Montaignou, *F & N* 1987, s. 285ff.
139. Claus Bjørn: Sognehistorier i 1980'erne – tradition og fornyelse, *F & N* 1986, s. 310ff.
140. Claus Bjørns anmeldelse af Anna Rasmussen: *Hylke sogn i det attende århundrede*, 1980, *F & N* 1981, s. 360f.
141. *Lokalhistorisk Journal* 2, 1989, s. 3ff.: Dobbelinterview med A. Strange Nielsen og Niels-Jørgen Hansen.
142. Lisbeth Nielsen og Poul E. Porskær Poulsen: Tekst – Teater – Diskurs, *F & N* 1988, s. 1ff.
143. Claus Nielsen og Poul E. Porskær Poulsen: »Støtstaende hælhævet dyb Knæbøjning«. 80'ernes danske idrætshistoriske forskning set gennem nogle centrale udgivelser, *F & N* 1988, s. 211ff.
144. Årsmødet 1987 er refereret af Dorrit Andersen i *F & N* 1988, s. 68ff.
145. Henrik Fangel: Nogle byhistoriske fremstillinger. En anmeldelse og en kommentar, *F & N* 1989, s. 100ff.
146. Knud B. Christoffersen: *Købstaden Frederikssunds historie 1801-1970*, 1. bind: 1801-1900, 1986.
147. *Køge bys historie 1288-1988*. Bd. 2: 1850-1948, jfr. Henrik Fangels anmeldelse i *F & N* 1989, s. 255f.
148. Esther Fihl: Om fremmede folks sæder og skikke – betydningsbærende strukturer i 1700-tallets rejsebeskrivelser, *F & N* 1987, s. 21ff.
149. Anne-Lise Schous anmeldelse af C. Rise Hansen: *Ydre Missions Arkivfortegnelser. Vejledning i benyttelse af Rigsarkivets samlinger til dansk ydre missions historie*, 1988, *F & N* 1989, s. 129f.
150. Helle Otte: Dansk emigrationsforskning – status og perspektiv, *F & N* 1987, s. 33ff.
151. Erik Gøbel: Danske handelskompagnier, *F & N* 1987, s. 242ff.
152. *F & N* 1988, s. 245ff.
153. Asger Th. Simonsens anmeldelse af Klaus Tingholm Kristensen: *Når hver fik sin lod. Studier i udskiftning og konjunkturforløb i et midtjysk herred*, 1985, *F & N* 1988, s. 272ff.
154. Flemming Mikkelsen om Peter Gundelach: *Sociale bevægelser og samfundsendringer. Nye sociale grupperinger og deres organisationsformer ved overgangen til ændrede samfundstyper*, Politica, Århus 1988, *F & N* 1989, s. 29ff.
155. Kim Furdal: Sognehistorie eller lokale Danmarkshistorier, *F & N* 1989, s. 121ff.
156. Claus Bjørn: Dansk historieforskning ved udgangen af 80'erne – en skitse, *F & N* 1989, s. 216ff.
157. Steen Busck: Historiefaget ved indgangen til 1990'erne, *F & N* 1990, s. 157ff.
158. Fra første hefte i 1998 overtages redaktionen af museumsleder Lene Floris, Holbæk, arkivar Margit Mogensen, Rigsarkivet, og arkivar Karl Peder Pedersen, Landsarkivet for Sjælland m.m. – *Red. anm.*
159. Musse Beck: Folketællingen 1801 på Mandø, *F & N* 1990, s. 97ff.; Poul Thestrup: Folketællingers kvalitet – et absolut eller relativt begreb?, sst., s. 111ff.
160. Henrik Fode: Brug toldarkiverne. Her især fra det 19. århundrede – en kildegruppe til næsten alt, *F & N* 1990, s. 171ff.
161. Knud Holch Andersens anmeldelse af Knud Prange: *Lokal Historie – en håndbog*, 1989, *F & N* 1990, s. 31f.

162. Erik Hansens anmeldelse af Søren Ehlers, red.: *Historie og lokalsamfund. En håndbog i formidling*, *F & N* 1990, s. 190f.
163. Kim Furdal: Fod under eget bord, *F & N* 1990, s. 249ff.
164. Harry Haue, Johs. Nørregaard Frandsen og Kn. Holch Andersen: Den lokale samtidshistorie, *F & N* 1991, s. 31ff.
165. Anna Thestrup: Kvinder i offentlige institutioner, *F & N* 1991, s. 175ff.
166. Helle Blomquist: For det Almene Vel. Sundhed, lovgivning og forvaltningsret. Det danske sundhedsvæsen 1870-90, *F & N* 1991, s. 223ff.
167. Referat af DHFs repræsentantskabsmøde i *F & N* 1991, s. 61ff.
168. Referat af det ekstraordinære DHF-repræsentantskabsmøde i Slagelse 29. september 1991, *F & N* 1991, s. 272ff.
169. Helle Blomquist: Kager og legetøj. Første positivliste for levnedsmidler, *F & N* 1992, s. 2ff.
170. Indlæggene er bragt som debatartikler i *F & N* 1992, s. 16ff.
171. Debatten er refereret af Grethe Ilsøe i *F & N* 1992, s. 225f.
172. Poul Sverrild: Forstaden – byens forlængelse – ny by – eller?, *F & N* 1992, s. 237ff.
173. Peter Dragsbo: Forstadvækst og kvarterdannelse. Kvarterdannelse og forstæder i 400 år, *F & N* 1993, s. 57f.
174. John T. Lauridsen: Kvarterhistorie – fremtidens lokalhistorie, *F & N* 1993, s. 99ff.
175. Poul Sverrild: Kvarterhistorie – i praksis og i teori, *F & N* 1993, s. 323f.
176. Historikerfejden udkæmpedes over tre numre af *F & N*: 3/1993, 1/1994 og 3/1994, og havde som hovedtema modsætningen mellem en postmodernistisk bekendelse til en individualiseret historieopfattelse (de to forfatteres synspunkt) og en positivistisk-kildekritisk fastholdelse af fagets grundlæggende arbejdsmetodik (modkritikkens synspunkt).
177. Niels Kayser Nielsen: Sport og bondekultur – om foreningsliv i provinsen i mellemkrigstiden, *F & N* 1995, s. 3ff.; Aage Hoffmann: Niels Bukhs nationale gymnastikprojekt – psykohistorisk belyst, *F & N* 1995, s. 187ff.
178. Niels Clemmensen: Bondevenner og bondevenner – to alen af et stykke?, *F & N* 1994, s. 134ff.
179. John T. Lauridsen: Nazitræf i Kolding 1939 – om politisk kultur og partipolitisk teater, *F & N* 1994, s. 357ff.; Samme: »Sprællemanden« – dansk nazisme i karikatur, *F & N* 1996, s. 215ff.
180. *F & N* 1995, s. 255ff.

Det moderne projekt

Henrik Harnow og Frank Allan Rasmussen

Fortid og Nutid oktober 1997, s. 218-229

Debatanmeldelse af Dan Ch. Christensen: *Det Moderne Projekt. Teknik og kultur i Danmark-Norge 1750-(1814)-1850*, 874 sider, illustreret. 650 kr. Gyldendal 1996.

Der er nu gået godt et halvt år siden Dan Ch. Christensen forsvarede sin afhandling: *Det Moderne Projekt. Teknik og kultur i Danmark-Norge 1750-(1814)-1850* for den filosofiske doktorgrad. Den affødte umiddelbart en række dagbladsanmeldelser, senere tryktes opponenternes indlæg i *Historisk Tidsskrift*, og endelig er der fremkommet en række anmeldelser i forskellige fagtidsskrifter.¹

Formålet med dette bidrag er på baggrund af de forskellige anmeldelser og vurderinger at supplere og nuancere den fremførte kritik og endelig at diskutere afhandlingens form, disponering og omfang. Men først en kort præsentation af bogens mål, midler og indhold.

Det fremgår af forfatterens indledende bemærkninger, at det primære mål med afhandlingen har været at opspore den teknologiske moderniseringsproces udspring, forklare de bagvedliggende drivkræfter og forstå deres samspil med kulturen. Det er en traditionel problemformulering, mens emnevalget er noget mere utraditionelt. Emnevalget hænger naturligvis sammen med forfatterens virke og forskningsinteresse, men det skyldes også, at teknologihistorien inden for de sidste ti år har været inde i en positiv udvikling og har haft både fonde og forskningsråds bevågenhed. Det vil

være at gå for vidt at tale om et genembrud, men det rækker ikke ved det faktum, at der er fremkommet en række interessante monografier, afhandlinger og nu et disputatsarbejde.²

I tilknytning hertil har der været ført en række diskussioner om, hvilken synsvinkel det vil være mest frugtbart at anlægge i undersøgelsen af teknologi. Her som i så mange andre tilfælde har man hentet inspiration fra udlandet, hvor man især i USA har identificeret fire metodologier nemlig den internalistiske, den eksternalistiske, den kontekstuelle og den ahistoriske analyse. I Danmark har hovedvægten været lagt på diskussionen af de tre førstnævnte, men de afgørende spørgsmål har især været, hvad der skiller de tre opfattelser, hvordan man definerer begrebet teknologi og det heuristiske grundlag.³

Dan Ch. Christensen forankrer eksplicit sin fremstilling i den kontekstuelle tradition, hvilket meget kortfattet vil sige den analyse, hvor den teknologiske udvikling placeres i sammenhæng med den omgivende kultur, videnskab, økonomi, politik og så videre.

Vi har altså at gøre med et forsøg på at forstå den betydning, tekniske innovationer fik, og se disse i et samspil med oplysningstidens naturvidenskabelige indsigter, økonomiske doktriner og fremherskende politiske ideer. Et

ambitiøst projekt, hvor forholdet mellem samfund, menneske og maskine sættes i fokus.⁴

Afhandlingen er disponeret i tre hoveddele. I den første redegøres der i et roligt tempo for den teknologiske udviklings ideologier og de tilhørende institutioner. I anden del skrues tempoet op og i hurtige indholdsmættede afsnit præsenteres en række forskellige teknologier, deres forudsætninger og anvendelse. I den afsluttende mere lyriske del præsenterer forfatteren sit syn på samspillet mellem teknologi/videnskab og landboreformerne i Danmark, inden det hele afsluttes med afhandlingens opsamlende og konkluderende epos over »Det Moderne Projekt«.

Det tilbagevendende tema i den centnertunge bog er samspillet mellem teknologi og videnskab og forfatterens forsøg på ud fra disse to parametre at tegne et omrids af den danske moderniseringsproces i perioden mellem Goethes fødsel og enevældens sammenbrud. En brydningernes tid hvor kulturer opstår og forgår, og hvor samspillet mellem naturfilosofi, ideologi, institutioner, ressourcer, teknologi og videnskab går op i en højere enhed.

Ikke overraskende bruger forfatteren en del energi på afhandlingens analyseramme, struktur og indhold ligesom afgrænsningerne i tid og rum og afhandlingens hovedbegreber natur, ideologi, institutioner og teknologier præsenteres, diskuteres og defineres.

Dernæst vender forfatteren sig mod det første hovedspørgsmål, nemlig hvilke konkrete berøringsflader der var mellem videnskab og teknologi. Et spørgsmål som forfatteren søger at besvare ved hjælp af en analyse af en række samtidige social- og naturfilosofiske arbejder.

Herefter ses der nærmere på den europæiske oplysningstankes indflydelse på den institutionelle udvikling i Danmark-Norge, og dette tema perspek-

tiveres gennem en gennemgang af, hvorfra de innovative teknologier kom, hvordan man skaffede sig dem, og hvordan de blev spredt. Det som man kort kalder videns- og teknologioverførsel. Det er nogle af afhandlingens mest velskrevne afsnit, hvor der arbejdes med både nye synsvinkler og et hidtil uudnyttet kildemateriale. Christensen påpeger her, hvordan de lærde selskaber, klubber og hemmelige loger fungerede som centre for udveksling af viden om teknologi, og der argumenteres for, at der eksisterede et nationalt og internationalt netværk for udveksling af viden om videnskabelige og tekniske landvindinger.

Dernæst giver forfatteren sig i kast med en diskussion af (natur)ressourcerne og deres betydning for den tekniske og samfundsmæssige udvikling. Forfatteren tager derefter læseren med på et nådeløst – og i en vis forstand hovedløst – ridt, hvorunder en række konkrete teknologier præsenteres. I rasende fart præsenteres støbningen af Sallys rytterstatue i Gjethuset på Kongens Nytorv, de tekniske principper bag tekstilmaskinerne, kanonstøbning og -udboring i Frederiksværk, salt- og porcelænsproduktion, instrumentmageri samt papir- og sætemaskiner.

Endelig følger afhandlingens mest vægtige del. Heri behandles landbrugskomplekset og de såkaldte landboreformer, som uden underdrivelse kan siges at være en af klassikerne i dansk historieskrivning. Det er Christensens grundtanke, at kernen i landbrugesreformerne ikke var udskiftningen, men at den i bund og grund var af teknologisk-videnskabelig oprindelse. For at forstå drivkræfterne bag landbrugsreformerne hævder forfatteren, at det er nødvendigt at foretage en analyse af, hvorfra de tekniske og institutionelle innovationer havde deres udspring. De nye redskaber, dyrkningssystemer, institutioner, teorier

for plantevækst. Det er forfatterens tese, at denne indflydelse på det danske landbrug primært udvikledes i Storbritannien, hvorfra de bredte sig til resten af det i den henseende tilbagestående Europa.

Værket præsenteres som en oversigt over den tekniske og kulturelle udvikling i Danmark-Norge i perioden mellem 1750 og 1850. Kun få danske historikere har dristet sig til at tage den indholdsmættede periode op til samlet analyse. Normalt opfattes Slaget på Reden i 1801, Københavns bombardement i 1807, statsbankerotten i 1813 og adskillelsen af tvillingerigerne ved Kielfreden i 1814 som et så markant skel, at de fleste har følt sig kaldet til at holde sig enten på den ene eller den anden side. Det er en styrke, at forfatteren har valgt at trodse det historiske skel. Men en svaghed er det, at han ikke samtidigt formår at indfri læserens berettigede forventninger. Kun enkelte af bogens mange emner bevæger sig på den anden side af 1814, og hvis man ser nærmere på oversigten over de inddragede kildefonds, vil man erfare, at langt hovedparten er fra perioden før 1814, og det samme billede tegner sig, omend endnu mere udtalt, når blikket falder på forfatterens udarbejdede oversigt over trykt samtidigt materiale.

Det er ikke uvæsentligt, for både forfatteren og forlaget gør en del ud af, at netop adskillelsen af tvillingeriget ikke blot var en national katastrofe, men en ressourcemæssig og teknologisk katastrofe. Et synspunkt der taber i vægt, når man samtidigt erfarer, at hovedparten af afhandlingens undersøgelser ikke strækker sig væsentligt forbi rigernes adskillelse.

Ved fremkomsten af Christensens monumentale doktorafhandling var flere dagbladsanmeldere, der samtidig er kendte historikere, ved at falde over hinanden i lovprisning af værket: *Et af de bedste historiske arbejder i mange*

år og Et historisk mesterværk lød to af karakteristikkene.⁵

I *Historisk Tidsskrift* fremstår vurderingen af den samme afhandling betydeligt mere nuanceret og på en række punkter endog særdeles kritisk. Flere af doktorandens centrale teser afvises. Det gælder for eksempel vurderingen af de fysiokratiske ideers betydning i Danmark og landboreformerens udspring, ligesom den ene af de to officielle opponenter påpeger alvorlige mangler i det teoretiske apparat. Det konstateres desuden, at mønstret i den danske moderniseringsproces ikke er tegnet på overbevisende måde.⁶ På trods af den usædvanligt hårde medfart indstillede udvalget enstemmigt afhandlingen til forsvar for doktorgraden, som blev tildelt efter handlingen i december 1996.

Vi hæfter os især ved, at det i forbindelse med selve handlingen blev fremført, at en af de vægtigste begrundelser for tildelingen af doktorgraden var afhandlingens syntetiserende karakter, og at den indeholdt vigtige bidrag i form af en række detailundersøgelser, ligesom forfatterens store arbejde med kildematerialet og viljen til radikal nytænkning blev fremhævet. Endelig konstaterede begge opponenter, at forfatteren demonstrerede stor fortrolighed med tidens teknik, og at omtalen af blandt andet bjergværker og tekstilindustriens produktionsteknikker vidner om fortrolighed med den tids produktionsteknikker.⁷

I dette bidrag til kritikken af den pågældende afhandling er det således ikke hensigten at anfægte opponenternes fremhævelse af viljen til nytænkning, det store heuristiske forarbejde eller forsøget på synteseskabelse. Indlægget er heller ikke motiveret af uenighed med opponenterne, hvem vi er enige med i alle de fremførte kritiske hovedpunkter, især at der er tale om: *en serie detailstudier uden overbevisende indre sammenhæng*, der præges

af for mange tekniske detaljer, som det er svært at finde en begrundelse for.⁸

I forbindelse med læsning af afhandlingen og særligt nærlæsning af de nedenfor behandlede kapitler har vi fundet en betydelig mængde misforståelser, fejl og unøjagtigheder. Det er derfor magtpåliggende for os gennem nogle udvalgte eksempler at pege på, at det er så som så med forfatterens tekniske indsigt.

Der er i virkeligheden tale om et helt unødvendig problem for afhandlingen som helhed, idet forfatteren netop i indledningen fastslår, at der er tale om en kontekstuel teknologihistorie. Men man skal ikke have læst mange billedtekster eller for den sags skyld brødtekst, før man opdager, at der i virkeligheden er tale om det modsatte. Sjældent har man vel set en afhandling, der på mange områder fremtræder så internalistisk.

I praksis udmønter det sig i overflødige tekniske detailbeskrivelser af redskaber, værktøj og maskiner, der udstiller forfatterens manglende indsigt i rent tekniske detaljer. Det er ærgerligt og helt unødvendigt, fordi han netop i indledningen hævder, at det ikke er hans særlige ærinde.⁹

I det følgende har vi udvalgt nogle få kapitler. Det er umuligt at gå i dybden med alle, men de her udvalgte synes på mange måder at repræsentere en klar tendens. Det første omhandler tekstiler, som eksplicit er blevet fremhævet som et af afhandlingens bedste.¹⁰ Det andet vedrører bogtrykkunsten og massekommunikation, og det tredje er kapitlet om fysiokratismen med særlig vægt på afsnittet om arbejdets humanisering.

Tekstilindustriens mekanisering og forsøgene på at indføre engelsk tekstilteknologi fra midten af 1700-tallet har hidtil ikke fået den opmærksomhed, som emnet kunne fortjene, og det på trods af, at der foreligger et omfattende og spændende kildemateriale. For-

fatteren har begivet sig ind på dette delvist jomfruelige felt, og det skal han have ros for, også selv om en gennemarbejdet og kildebaseret redegørelse for dette område næppe er realistisk at gennemføre i den givne kontekst. Noget er der også skrevet før, og det må konstateres, at selv om Christensen har fundet spændende arkivmateriale frem, så har han overset eller forbigået andet og lige så væsentligt materiale. Det har blandt andet ført til en skildring af den danske tekstilindustri mekanisering, som er langt mindre nuanceret end J. Bro-Jørgensens mange år gamle afsnit i *Industriens Historie i Danmark*. Et værk som for øvrigt bygger på solide kildestudier.¹¹

Forfatteren er i sit udgangspunkt interesseret i de tekniske ændringer og den samfundsmæssige kontekst, men der er en udpræget tendens til, at de tekniske spørgsmål, han vælger at behandle, ikke placeres i den relevante kontekst eller for dens sags skyld vægtes efter fortjeneste.

I det udvalgte kapitel, som gennem hele bogen, får det den uheldige konsekvens, at de tekniske forhold og de mindre og kvantitativt betydningsløse enklaver i det datidige industrimiljø, kommer til at fremstå som centrale og dermed forskyder perspektivet. Det er for eksempel tilfældet, når forfatteren undlader at præsentere sine læsere for det faktum, at den danske tekstilproduktion ved husflid kvantitativt langt overgik den maskinelle produktion langt op i 1800-tallet. Forfatteren burde vide det, for det fremgår blandt andet af Bro-Jørgensens bog, hvor der gøres en del ud af dette forhold, og hvor det ganske rammende lyder: *Et af de træk, der kendetegner den industrielle udvikling i løbet af det her behandlede tidsrum, c. 1735-1820, er brydningen mellem gamle og nye former for bedriftsmæssig og økonomisk organisation og mellem gammel og ny teknik. Næppe paa nogen af disse omraader er*

*der tale om en springvis udvikling/ ... / Først mod periodens slutning er udviklingen skredet saa langt frem, at et nyt produktionssystemes struktur begynder at aftegne sig. Og selv da kan man næppe betegne det gamle husflids- og haandværksmæssige produktionssystem som fortrængt af det ny.*¹²

En række af de såkaldte tekniske nyskabelser, som beskrives i *Det Moderne Projekt* blev ganske rigtigt introduceret i bomuldsindustrien, men det var først omkring 1820, at en mekaniseret tekstilproduktion lykkedes i klædefabrikkerne.¹³ Kapitlets titel ihukommende er det et interessant perspektiv. Forfatteren berører kortvarigt den traditionelle tekstilfremstilling, men kun som en del af en anden historie om tekstilindustri som beskæftigelsesprojekt og oprettelsen af spindeskoler m.v.¹⁴

Kvalitativt kan de behandlede emner nok fortjene interesse, men de relativt få tekniske nybrud og de mange mislykkede tiltag må dog perspektiveres i forhold til landets samlede produktion af tekstiler. Pointen er jo netop, at samfundsstrukturen ikke var receptiv overfor den engelske type fabriksproduktion før et par årtier eller længere inde i 1800-tallet.

I enkelte kapitler forfølger forfatteren udviklingen frem til og efter 1850, men tekstilkapitlet er ikke blandt dem som følges til dørs, og læseren leder forgæves efter nyt om udviklingen inden for denne industri efter ca. 1810. Klædefabrikernes udflytning og mekanisering i landdistrikterne og ikke mindst maskinvævenes indtog i Salmonsens store væveri i København i 1840'erne var ganske vist ikke en del af Oplysningsprojektet, men det var en vigtig del af teknik og kultur frem til 1850.

Hvad angår kildematerialet viser det sig, at forfatterens ambitiøse målsetting om i alle tilfælde at inddrage ny empiri bliver vendt til et problem

for afhandlingen som helhed. Ved valget af et utal af emneområder har forfatteren i praksis afskåret sig fra konsekvent at gennemføre systematiske undersøgelser, og kun stedvis har kræfterne rakt til andet end pletvis neddykning i det omfattende kildemateriale.

I tekstilkapitlet er der spændende eksempler, mens andet vigtigt og tilgængeligt materiale om Manchesterfabrikken, som for eksempel edsaf-læggelse fra arbejderne i et forsøg på fra ledelsens side at sikre sig mod »sivning« af arbejdskraft og viden forbigås. Det er i al for høj grad tilfældighedernes spil, der råder med hensyn til det anvendte kildemateriale.

Et andet eksempel er forfatterens vurdering af introduktionen af den meget vigtige tekstilmaskine mule'n i Danmark. Han konstaterer, at den ikke vil blive gennemgået: *...da den næppe blev overført til Danmark i den her omtalte periode.*¹⁵ Det er naturligvis ikke korrekt. Men som læser sættes man på en urimelig opgave, når man skal forsøge at gætte sig frem til, hvad forfatteren rent faktisk mener, når han arbejder med begrebet »den her omtalte periode«. Er det bogens kronologiske afgrænsning, der hentydes til, eller er forfatteren så opslugt af den øjeblikkelige kontekst, at der tænkes på årene omkring 1790'erne? Den omtalte maskine, som forfatteren tidligere afviste eksistensen af i Danmark, dukker pludselig op som trold af en æske.¹⁶ Vi ved, at der arbejdede mulespindemaskiner fra 1806 i Hellebæk, et vandrevet anlæg beregnet til at spinde »Mule-Twist«.¹⁷ Og forfatteren kender øjensynlig selv det pågældende kildemateriale, hvilket gør det uforståeligt, hvorfor læseren efter gennemgangen af alle de møjsommeligt beskrevne maskiner ikke kende en spinning mule.

Et eksempel på tekniske detailforklaringer fra dette kapitel. Den kendte

og relativt simple spindemaskine, jennyen, som Hagreaves udviklede i 1764, findes på trods af adskillige udenlandske kompetente forklaringer og bedre tegninger¹⁸ værdig til en detaljeret dansk gennemgang på baggrund af en gnidret og for alle andre end tekstilkyndige stort set uforståelig fransk tegning fra 1780.¹⁹ Forklaringens oplysende funktion bedres heller ikke af, at forfatteren selv har åbenlyst vanskeligt ved at forstå jennyens virkemåde. Det er en detalje, men forfatteren begiver sig helt unødvendigt ind på dette område.

At forgarnet i jennyen går igennem »klemmen«, der lukkes om forgarnet, er korrekt, men vi gad nok se den spinnerske, der, endnu uden at sætte spindlerne i rotation, blot trækker forgarnet ud. Man forstår i hvert fald bedre, hvorfor den danske tekstilproduktion ikke blev øget ad disse veje, hvis dette var fremgangsmåden. Det lykkes endvidere i den korte forklaring at åbne [sic!] klemmen og først da at sætte spindeprocessen i gang. Klemmen er naturligvis lukket og føres baglæns mens spindlerne roterer i én og samme bevægelse. Derefter rulles det spundne garn op ved hjælp af en faldtrådsordning, og processen gentages. Forfatteren glemmer også denne lille detalje. Det er simpelthen for dårligt! Vi har nu en dansk doktordisputats, antaget og forsvaret, som for første gang i mange år på dansk forklarer en væsentlig teknisk landvinding i den industrielle revolution upræcist og delvist forkert.

Helge Holst og André Lützens *Opfindelsernes Bog*, som kom i flere udgaver, og som på linie med nærværende bog viderebragte ofte løse personalhistoriske oplysninger om opfindere og teknologer, kunne i hvert fald én ting: det tekniske var i orden.²⁰ Et opslag i udgaven fra 1913 viser en udmærket og korrekt beskrivelse af jennyens virkemåde. Der findes således allerede en

kompetent tekniske detailforklaring på dansk.²¹

Det er heller ikke korrekt, at der ikke blev forsøgt anvendt danske navne for de engelske tekstilmaskiner. Faktisk blev ordet »vandmølle« brugt som betegnelse for Arkwrights water-frame, en noget misvisende betegnelse i den danske kontekst. Forfatteren nævner selv på side 256, at en water-frame også blev kaldt for en bomulds-mølle. Selv efter anvendelsen af vandkraft var afløst af damp, kaldte man fortsat garn spundet på denne type maskiner for »vand-spundet«. En vis – noget forvirrende – dansk terminologi fandtes altså.²²

Kapitlet er præget af et yderst lem-fældigt noteapparat, som er præget af mærkelige ekskurser om, hvor velhavende forskellige opfindere blev. Bogen bærer som helhed præg af forhold på linie med note 7, som er placeret i en billedtekst om flyveskyttevæven. Hvorfor John Harris stencilerede fore-læsning fra 1993 er valgt til at underbygge denne illustration er anmelderne en gåde. Forfatteren synes simpelt-hen ikke at kende den autoritative literatur på området, og det er en lige så pudsig henvisning ved omtalen af Anton Hübners tekstileventyr i Danmark at henvise til Aage Friis' gamle skrift fra 1903, når kildematerialet er til rådighed, og når Hans Chr. Johannsen har behandlet Hübners virksomhed ganske detaljeret.²³ Det er næppe heller rimeligt, når det i note 39 hævdes, at den eneste danske tekstilhistorie fra perioden før 1800 er et håndskrevet upubliceret manuskript af Franz Dræbye. Bro-Jørgensens ovennævnte værk behandler ganske vist industrien som helhed, men tekstilbranchen gives ganske stor vægt.

I kapitlet »Sort på hvidt« behandler forfatteren på ca. 50 sider udviklingen af papirmaskinen, dens indførelse i Danmark, bogtrykkerkunstens industrialisering, sættemaskinens tidlige

udviklingsfase, Brandts tidlige skriftstøbemaskine og endelig læsefærdighed og forsøg på at udbrede nye fag til almuen. Der går lang tid mellem værker på disputatsniveau, som behandler den grafiske branches tekniske udvikling, selv om denne ellers må betragtes som nok så central for perioden. Forfatterens trang til at diskutere med ikke navngivne forfattere eller synspunkter, som man kan tvivle på, at nogen i dag forfægter, får ham også til at opstille generelle problemstillinger, som han er ude af stand til at besvare tilfredsstillende i ét kapitel.

De mange misforståelser og unøjagtigheder vejer måske ikke tungt i disputatsens samlede behandling af den tekniske udvikling i Danmark, men de er med til at give teknologihistorikere et dårligt navn blandt de enkelte områders fagfolk.

Doktoranden har f.eks. øjensynlig ikke forstået Stanhopepressens eller Columbiapressens virkemåde og forbedringerne i forhold til de tidligere simple skruepresser udført af træ.²⁴ Det er korrekt, at de nye håndpresser udført i støbejern muliggjorde et større og mere præcist tryk, men den øgede trykstyrke skyldtes ikke som hævdet side 474 den kontravægt, som både Stanhopepressen og Columbiapressen – deres forskellige virkemåde i øvrigt uomtalt – begge var udstyret med. Vægtene var med til at øge trykkehastigheden, fordi kontravægtene fungerede som en slags automatisk tilbageløbsmekanisme og ikke som en øget vægt til selve trykkeset.²⁵ Håndgjort papir blev i den her behandlede periode håndglittet ved slibning med sten, og limen, som omtalt side 455, virkede i stedet til at gøre papiret skriveskævt. Et andet eksempel er billedteksten side 496, der fejlagtigt mener at vise brugen af dybtryk og fladtryk i 1760. Der er efter alt at dømme tale om et kobberstik, og brugen af fladtryk skriver sig i praksis først fra litografiens opfindelse omkring 1796.

Af mere generel art skal nævnes brugen af begrebet industrialisering. I en afhandling, der selv går i rette med det almindeligt anvendte – og erkendt mangelfulde – industribegreb for virksomheder med seks ansatte eller derover, er det påfaldende, hvor upræcist Christensen selv bruger begrebet. På side 452 konstateres det, at *nu blev produktionen af bøger, tidsskrifter og aviser industrialiseret...* og på side 500 at *Papir- og bogbranchen var den første i Danmark, der nåede et industrielt stadium*. Papirfabrikationen var én side af sagen, men selv om forfatteren argumenterer for, at tidlige arbejds-konflikter hang sammen med arbejdsdeling og mekanisering er forholdet reelt, at hurtigpressen først blev taget i anvendelse af aviserne i bredere forstand fra 1840-1850'erne, og at selv større aviser som *Fyens Stiftstidende* frem til 1860'erne ofte var foretagender med et ganske lille personale. Netop bogbranchen blev først mekaniseret i bredere forstand efter den periode, som *Det Moderne Projekt* behandler, og selv om den eneste specialfabrik for hurtigpresser, Eickhoffs Maskinfabrik i København, blev etableret i 1848, er det ikke rimeligt at inddrage denne virksomhed for at understøtte argumentationen. Eickhoff havde i 1850 blot leveret en håndfuld hurtigpresser.²⁶ De få store bogtrykkerier kunne tælles på én hånd og lå alle i København.

Et tilsvarende eksempel på denne type tidsforskydning er brugen af en illustration fra 1859 til afsnittet om udbredelse af læsefærdighed til almuen, en udvikling som fremstillingen på spinkelt grundlag søger at placere i 1780-1790'erne. Det konstateres håndfast på side 451, at skrive- og læseteknik – alfabetisering – i oplysningstiden blev *udbredt til stort set hele den dansk-norske befolkning*.²⁷

Eftersøgningen af svaret på spørgsmålet, om det var Oplysningstiden,

der var et resultat af den tekniske udvikling eller omvendt munder ud i den bastante konklusion, at *Det var Oplysningsprojektet, der fremkaldte massekommunikationsmidlerne – ikke omvendt!*²⁸ Denne konklusion kunne muligvis nuanceres noget ved en erkendelse af, at Oplysningsprojektet naturligvis spillede en rolle, men at udviklingen lige så naturligt langt fra er så simpel og monokausal af karakter. Andre dele af afhandlingen viser jo netop vekselvirkningen og den gensidige afhængighed af andre områders tekniske stadium i det til enhver tid herskende tekniske system. Med andre ord kunne dampmaskinen ikke være udviklet til en effektiv maskine omkring 1800, hvis ikke støbeteknologien tidligere havde gennemløbet en teknisk udvikling. Massekommunikationsmidlerne kunne heller ikke, selv med et nok så indædt Oplysningsprojekt, være opstået adskilt fra det tekniske system, som også det grafiske område interagerede med.

Kapitlet om den grafiske historie er desuden præget af et utal af selvopfundne eller fejlagtige fagudtryk som »afsætte« for »aflægge«, og »rum« for »fag«. Fagets egne studser straks over vendinger af denne type, og man kan overveje, om disse forhold mon gælder for hele bogen.

En anden væsentlig mangel er noteapparatet og dokumentationen. Store dele af kapitlet – op til fem sider om papirmaskinens udenlandske udvikling – efterfølges af én note til et ældre værk om den engelske papirindustri.²⁹ Mange af de værker, der anvendes som reference, f.eks. F.C. Bakewell: *Vort Aarhundredes mærkeligste Opfindelser*, 1859, til omtalen af stereotypi og litografi, kan langt fra betegnes som standardværker. De nyere almindeligt anvendte referenceværker på området citeres stort set ikke.

Dernæst til den sidste nærlæsning, nemlig af kapitlet om fysiokratismen

og det interessante underafsnit I,3. C.e. (hvor irriterende med denne slags referencer!), der handler om arbejdets humanisering.

I de to officielle opponenter indlæg blev der med berettigelse gjort en del ud af fysiokratismen og den udfoldelse i afhandlingen.³⁰ Det er således Christensens hovedtese, at denne økonomiske doktrin, som i reaktion mod merkantilismen hævdede, at jorden, og ikke ædelmetal, var grundlag for samfundets rigdom, spillede en betydelig rolle i den danske moderniseringsproces, især i anden halvdel af 1700-tallet. Men det er ganske vanskeligt at tage stilling til, når forfatteren for det første i sin definition af begrebet forholder sig så tilpas løst, at det ikke lever muligheden for tesens nærmere efterprøvelse og for det andet – ikke uden en vis arrogance – afviser den eksisterende forsknings synspunkter.

Vi er derfor enige i Ole Feldbæks skarpe karakteristik af forfatterens behandling af spørgsmålet, om fysiokratismen var en afgørende faktor for forståelsen af det moderne projekt. Feldbæk svarer: *Jeg mener: nej. Den foreliggende forskning afviser tanken, og præses har ikke argumenteret mod den. De mænd, præses betegner som fysiokrater eller fysiokratisk sindede, fremstår ikke dokumenteret som sådan.*³¹ Forfatteren hævder at fysiokraterne både så værdi og arbejde som naturfænomener, og at de opfattede det som naturstridigt, at almuens kraftbetonede arbejde blev udført under trussel om afstraffelse. Forfatteren knytter det generelle skift i synet på arbejdet fra slid og møje til lyst og dannelse sammen dels med fysiokraternes arbejdsbegreb og dels sammen med de mange teknologiske innovationer, der gør det muligt at erstatte menneskeligt slid med maskiner.³²

Til illustration af dette synspunkt fremlægger Christensen blandt andet en historie, hvor den i 1739 færdigbyg-

gede dok på Christianshavn bliver brugt som eksempel, og en søofficer ved navn Henrik Gerner bliver gjort til hovedperson. Sagen er i korthed den, at man for at tømme dokken for vand, efter at et skib var blevet indsat i den for at blive repareret, lod Holmens matroser eller regulære daglejere knokle ved de manuelle pumper. Det var et fysisk hårdt og opslidende arbejde som ofte foregik i treholdsskift og ved flere lejligheder førte det til opløb og verbale protester. Det fik i 1783 Gerner, som også var noget af en teknisk begavelse, til at konstruere et hestedrevet pumpeværk, som for det første befriede matroserne for det umenneskelige arbejde og for det andet sparede Marinen for både de evindelige protester og en net sum penge.

I Christensen version udvikler matrosernes protester sig til regulært mytteri, og det høje Admiralitet demonstrerer uden tøven sin handlekraft. De skyldige bliver udpeget og henrettes uden nåde. Det er der ikke belæg for i de kilder, vi har konsulteret, og forfatteren refererer til en i øvrigt denne sag fuldstændig uvedkommende titel. Hertil kommer, at det udvalgte billedmateriale, som skal underbygge tekstsiden, er dårligt gengivet, de tilhørende tekster forbyttede, og kildeangivelserne er forkerte. I et tilfælde må læseren lade sig nøje med en henvisning til forfatterens eget arkiv.

Anderledes interessant er forfatterens gennemgang af en række konkrete eksempler på industrispionage, som var et af de vanskelige og farlige midler til at erhverve udenlandske teknologi og knowhow.

I afhandlingen gøres teknologioverførsel til et nøglebegreb. Igen og igen påpeger forfatteren det totale fravær af teknisk-videnskabelige landvindinger i tvillingeriget. Hermed gøres overførslen af især teknologi fra Storbritannien til selve kardinalprocessen i

det moderne projekt. Det er i sig selv ikke nogen særlig original iagttagelse, og spørgsmålet er om den er rigtig. Hvis det netop nævnte synspunkt er rigtigt, lades læseren i stikken, for han mangler det næste led i argumentationskæden, nemlig hvorfor Danmark var så progressivt indstillet over for den ny teknologi, og hvorfor det trods alt lykkedes relativt hurtigt og smertefrit at implementere det ny. Det er en kendt sandhed, at hvis teknologioverførsel skal lykkes, så skal den ny teknologi først og fremmest være accepteret både kulturelt og socialt. Et synspunkt som historikeren Søren Mørck har sat på spidsen i sit bidrag til *Det Europæiske Hus*, hvor han skriver, at det ikke er teknologien som bestemmer. Teknologi bliver kun udbredt, når der er brug for den og kun der, hvor der er et etableret marked med kunder, der vil og kan betale.

Den rolle, som den overførte teknologi kom til at spille på langt sigt lå ikke i selve teknologien. Succesen lå vel netop i eksistensen af en rigtig kobling mellem teknologi og samfund. Der må med andre ord i den modtagende nation være både et behov og en interesse for den ny teknologi. Hertil kommer, at der var mange forskellige teknologier at vælge imellem og der var mange konkurrenter på markedet. Det kræver, at modtagernationen har den fornødne tekniske ekspertise til at foretage de rigtige valg.

Hertil kommer forfatterens noget firkantede billede af den industrielle revolutions forløb, hvor forfatterens egne ideer overskygger trangen til at orientere sig i den nyeste litteratur om dette ellers stærkt omdebatterede emne.

Vi har i det foregående set nærmere på nogle udvalgte afsnit, hvoraf der i bogen er knap 180, og en række fejl, misforståelser og mangler er påpeget. Det er en uoverkommelig opgave at forholde sig til detaljen i hele bogen, og

man kan kun håbe på, at der er tale om undtagelser og ellers opfordre til, at man bruger værket med forsigtighed.

Vi vil herefter vende os mod nogle generelle observationer. For det første savner vi en argumentation for, hvorfor de enkelte teknologier er udvalgte. Det kan se ud som om forfatteren simpelthen har medtaget revl og krat, eller er det kildematerialet der har styret udvælgelsen? Det samme gælder med hensyn til persongalleriet. Her gennemlyses en række udvalgte personer medens andre forbigås i tavshed. Til gengæld styrer forfatteren rollebesætningen med jernhånd. En gruppe gøres til teknologihelte, medens andre bliver reduceret til bagstræberiske tumber. Bidstrup og Winstrup er blevet tildelt hovedroller som helte, medens andre må nøjes med biroller for eksempel brygger Jacobsen og den sagesløse Ørsted.

For det andet må man spørge, om den valgte kronologiske afgrænsning er rigtig i forhold til problemstillingen. Der var naturligvis også tale om teknologisk udvikling både før og efter den valgte periode, og det ser ud som om forfatteren overvurderer teknologiens betydning i anden halvdel af 1700-tallet. Måske skyldes det kildematerialet, hvoraf hovedvægten er lagt i kildefonds, som dækker perioden frem til 1820'erne, men vi må advare mod at give indtryk af en industrialisering eller et teknisk gennembrud i det 18. århundredes slutning. Som påpeget af den industri- og teknologihistoriske forskning, kan man eventuelt tale om en begyndende industrialisering i dybden i 1830-1840'erne, hvor nogle få pionerindustrier tog ny teknologi i anvendelse – på en mere effektiv måde, end i den periode, som Christensen beskriver. De af forfatteren bekræftede tiltag var nemlig ofte meget kortvarige og uden varig påvirkning af det danske teknisk-industrielle miljø.³³

Afslutningsvis skal vi knytte en række kommentarer til selve formen og omfanget. Bogens 874 sider kan afskrække enhver læser og anmelder, og det rejser en række spørgsmål til selve afhandlingsformen.

Det er ikke muligt for ét menneske at tage kvalificeret stilling til de mange argumenter, referencer og kildehenvisninger. Dertil er perioden for lang, emnerne for mange og sideantallet for stort. Selv den trænede læser har svært ved at følge med i de mange nye ideer og argumenter og forfatteren breder sig over utallige emner, mens referenceapparatet som vist er yderst lemfældigt og synspunkterne unuancerede.

Forfatteren har desuden en svaghed for gentagelser, fremmedord og fagjargon. Det skæmmer fremstillingen, og man må desuden spørge om disputatsen er det rette sted for afprøvelse af et spirende skønlitterært talent. Når forfatterens skal beskrive jernproduktionen i Norge går det helt galt: *Smelthytterne sendte deres røgmasser, flammelys og glødende gnister ud i den frostklare vinternat. Indenfor ofrede hyttimesteren salt til ovnen og brændevin til arbejderne. Alle var tryllebundet af en reminiscens af arkaisk ildkult. Deres bønner og besværgelser steg til himmels i påkaldelse af Vorherre og i retning af måne og stjernerne, hvis stilling på firmamentet ifølge alkymistiske traditioner spillede sammen med mystiske symboler og bestemte jernets kvalitet.*³⁴ Det virker her som om andre end de norske jernarbejdere har ladet sig tryllebinde!

Vi har her at gøre med en videnskabelig afhandling, en doktordisputats, som for humanister er frugten af mange års beskæftigelse med et udvalgt emne. For mange er det kronen på et livsværk. Christensen skriver i sit forord, at ideen til afhandlingen kom til ham i 1989, men at arbejdet med selve værket er udført i forbindelse med

hans hverv som leder af det såkaldte TISK-projekt, der blev iværksat af Statens Humanistiske Forskningsråd og som løb af stablen i perioden 1990-1994. Det må siges at være en sand kraftpræstation, for en gennemgang af den ellers omfattende litteraturliste viser, at Christensen i perioden op til 1990 ikke har publiceret hverken tidskriftsartikler eller monografier af nogen vægt. I hvert tilfælde ikke i relation til det emne han har valgt at disputere over.

Ændrer den digre afhandling på afgørende vis vores billede af Danmark/Norge i perioden 1750 til 1850 og på den fremherskende opfattelse af Danmarks placering i Europa? Svaret er nej! I heldigste fald vil den ændre på de fremtidige versioner af Danmarks-historierne, hvor teknologi og viden-skab bør indtage en større og mere fremtrædende plads.

Der er altså efter vores bedste overbevisning ikke tale om *Et af de bedste historiske arbejder i mange år* og det er langt fra *Et historisk mesterværk*. Der-til er der for mange løse ender, teksten er for kategorisk og savner problematiseringer, den er forfærdende lang og er fyldt af gentagelser, dens metodiske oplæg er for løst, referencesystemet for dårligt, og den nyere forskning har for svært ved at komme til orde. Der polemiseres mod unavngivne forskere og mange relevante bidrag forbigås i tavshed. Hermed svækkes billedet af, hvilke af forfatterens synspunkter der er originale, og hvilke som er baseret på en udnyttelse af allerede eksisterende forskningsresultater. Titlen lover mere end den kan holde, og bogens konklusioner virker løsrevne i forhold til indledningen og selve fremstillingen.

Man kan således bringes i tvivl om forfatteren har demonstreret, at han er i besiddelse af *betydelig videnskabelig indsigt og modenhed og med sin af-handling har bragt videnskaben et*

væsentlig skridt videre.³⁵ og der turde hermed være sat spørgsmålstegn ved en af de sidste piller i den skrøbelige konstruktion, nemlig det forhold, at forfatteren i særlig grad skulle vise fortrolighed med tidens teknik og produktion.³⁶

Noter

1. For eksempel i *Weekendavisen* 31. januar 1996, *Berlingske Tidende* 18. december 1996, *Politiken* 17. december 1996, *Kristeligt Dagblad* 21. november 1996. Af fagtidsskrifter bør nævnes opponenternes indlæg i *Historisk Tidsskrift*, bd. 97, hft. 1, 1997. Der er også anmeldelser på vej i *Historie* samt i *Fabrik og Bolig*.
2. Se Jan Pedersens oversigt i *Historisk Tidsskrift* 96, 1997, s. 368-382, samt Ole Hyldtoft, Den teknologiske udvikling i dansk industri i det 19. og 20 århundrede. En introduktion til litteraturen, *Fabrik og Bolig* 1987, s. 38-46.
3. Se for eksempel Keld Nielsen, Ned af fremskridtets boulevard, *Made in Denmark? Nye studier i dansk teknologihistorie*, red. Hans Buhl og Henry Nielsen, 1994, s. 13-37.
4. For en nærmere redegørelse for de teoretiske standpunkter se J.M. Staudemaier: *Technology's Storytellers. Reweaving the Human Fabric*, Cambridge Mass. 1985
5. Se Kristian Hvidts anmeldelse i *Berlingske Tidende*, 18. december 1996 samt Steffen Heibergs anmeldelse i *Politiken*, 17. december 1996.
6. H. Espeli: Syntetiseringens problemer. Kritiske kommentarer ved Dan Ch. Christensen: Det Moderne Projekt, *Historisk Tidsskrift* 97, 1997, s. 155.
7. Ole Feldbæk: Det moderne Projekt (se note 6), s. 176 f.
8. Espeli: Syntetiseringens problemer (se note 6), s. 142 f.
9. Espeli støtter denne vurdering jvf. Espeli, sst., s. 134, 137. Se Dan Ch. Christensen: *Det Moderne Projekt. Teknik & Kultur i Danmark-Norge 1750-(1814)-1850*, Gyldendal, 1996, s. V.
10. Feldbæk: Det Moderne projekt (se note 6), s. 176 f.
11. J. Bro-Jørgensen: *Industriens Historie i Danmark II, 1730-1820*, København 1943, s. 11 ff., 24 ff., 86 ff. og 161 ff.
12. J. Bro-Jørgensen: Sst.
13. Bruuns fabrik Bruunshåb, Modeweg i Bredde, Kjærs Mølle ved Aalborg m.fl. Hos P.L.

- Brandt i Odense installeredes i 1839 en 8 hk dampmaskine til at drive en spindemaskine.
14. Christensen: *Det Moderne Projekt* (se note 9), s. 292 f.
 15. Bro-Jørgensen: *Industriens historie* (se note 11), s. 161 ff.
 16. Christensen: *Det Moderne Projekt* (se note 9), s. 287.
 17. Rigsarkivet, Schimmelmansske papirer, 1753-1816, nr. 2154.
 18. Se f.eks. Anna P. Benson: *Textile Machines*, Shire, 1983, s. 2, 10-12, som er en lille pædagogisk indføring i tekstilmaskinernes funktion – ikke mindst jennyen, samt Singer et. al.: *A History of Technology IV*, 1965, s. 279, og en række andre engelske værker.
 19. Christensen: *Det Moderne Projekt* (se note 9), s. 259.
 20. Helge Holst, red.: *Opfindelsernes Bog* 1-4, 1923-26 (4. omarbejdede udg.)
 21. A. Lütken og Helge Holst: *Opfindelsernes Bog* III, 1913, s. 228 f.
 22. Sst., s. 229.
 23. Se Hans Chr. Johansens bind af Odense Bys Historie: *Næring og Bystyre*, Odense, 1983, s. 106-116
 24. Christensen: *Det Moderne Projekt*, s. 474 f.
 25. Jvf. Stanhopepresse og Columbiapresse i Danmarks Grafiske Museum/Dansk Pressemuseum, Odense. Se i øvrigt C.W. Gerhard: *Geschichte der Druckverfahren, Der Buchdruck, Hiersemann*, Stuttgart, 1975, s. 90 ff.
 26. Se Henrik Harnow: J.G.A. Eickhoffs Maskinfabrik – en dansk producent af grafiske maskiner, *Grafiana – Årbog for Danmarks Grafiske Museum/Dansk Pressemuseum*, udkom mer ultimo 1997.
 27. Se Christensen: *Det Moderne Projekt* (se note 9), s. 494. Jvf. andre nye fremstillinger, f.eks. *Dansk Mediehistorie* I, 1996, s. 49, hvor Karen Klitgaard Poulsen konstaterer, at det er usikkert, hvor mange, der kunne læse indtil midten af 1800-tallet, samt s. 96, hvor Ulrik Lehrmann konstaterer, at bøger først blev udbredt til et større publikum fra midten af 1800-tallet. En diskussion af, hvad der egentlig forstås ved læsefærdighed ville også have været relevant.
 28. Christensen: *Det Moderne Projekt* (se note 9), s. 502.
 29. Christensen: *Det Moderne Projekt* (se note 9), s. 454 f.
 30. Feldbæk: *Det moderne Projekt* (se note 6) s. 162ff og Espeli: *Syntetiseringens problemer* (se note 6), s. 145 ff.
 31. Feldbæk: *Det moderne Projekt* (se note 6), s. 167 f.
 32. Christensen: *Det Moderne Projekt* (se note 9), s. 73 ff
 33. Ole Hyldtoft: *Københavns Industrialisering 1840-1914*, 1984; samt Hyldtoft: *Teknologiske forandringer i dansk industri 1870-1896*, 1996, især siderne 11-32.
 34. Christensen: *Det Moderne Projekt* (se note 9), s. 307
 35. Citat fra Undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 750 af 14. august 1996 om doktorgrader, kapitel 2, stk. 2.
 36. Se også Jan Pedersen: *Det moderne gennembruds maskiner*, *Historisk Tidsskrift* 1997, s. 178-185. Jan Pedersen opponerede ex auditorio og det var her hans påstand, at Dan Ch. Christensen på en række punkter fejldaterede værktøjsmaskinens moderne gennembrud i England. I samme indlæg argumenterede Jan Pedersen for det synspunkt, at forfatteren manglede begreb om hvordan og hvornår centrale maskintekniske innovationer dukkede op og slog igennem, tyder på mangler i hans tilegnelse af den tekniske empiri.

Anmeldelser

Ning de Coninck-Smith, Mogens Rüdiger og Morten Thing (red.), Historiens Kultur. Fortælling, kritik, metode. Til-egnet Niels Finn Christiansen. Museum Tusulanums Forlag 1997.

Der er ikke muligt at give nogen samlet eller samlende karakteristik af denne antologi, hvor- med en kreds af historikere har ønsket Niels Finn Christiansen tillykke med sin 60-års fødselsdag. Ikke desto mindre er det enhver (ordentlig) anmelders pligt at give et indtryk af indholdet når han eller hun har sagt ja til at anmelde en bog. Det vil jeg så forsøge, garneret med nogle få, intuitive (journalistiske) iagttagelser af mere principiel karakter.

Først indholdet. Tematisk spænder artiklerne vidt. Knut Kjeldstadli indleder med en meget spændende og givende artikel om solidaritet og grundlaget for frisatte individers indgang i kollektivdannelser og organisering som arbejdere, der både har sine forklaringer i økonomiske, lokale, sociale, kulturelle og imaginære forhold. Så var det nu alligevel lettere, dengang der kun skulle etableres en sammenhæng mellem kapitalstruktur og klassestruktur. Sådan er det øjensynligt ikke mere. Sammen med Birgitta Skarin Frykmans bidrag om arbejderes livsforhold og hverdag i Göteborg 1860-1880, der bygger på avisreferater af afhøringer efter brande, er det den eneste der handler om arbejderhistorie. I den forbindelse kan det undre, at ingen af de danske bidrag berører dette, den marxistiske historieskrivnings kerneland, ikke mindst fordi fødselaren hører til de væsentlige danske historikere på den front.

Men spredningen bliver større. Gert Sørensen skriver indsigtfuldt om Machiavelli og hans forfatterskab, hvis indre sammenhæng lægges blot og ses som en formulering af et nyt politikbegreb, der peger ud mod en moderne opfattelse snarere end tilbage. Tyge Krogh ligeledes om Chr. 6. og pietismens historiografi, hvis dårlige omdømme – trods ikke få reformer af administration, kriseløsning i forhold til til udlandet og af skoler- og universitet – Krogh vil revidere. Traditionsdannelsen spores tilbage til slutningen af 1700-tallet og rationalismens kritik af pietismen som oplysningens modbillede og Chr. 6.s regering som modbilledet på opinionsstyret enevælde, den umiddelbare eftertids statsideal. Peter Christensen giver en analyse af miljø-

katastrofen i Turkestan fra slutningen af det 19. årh. med omlæggelsen af traditionelle dyrkningsformer af relativt beskeden miljøindgribende karakter til forurening, forsaltning og, som kulmination, Aralsøens udtørring. Den katastrofale udviklingsproces tog sin begyndelse i 1920'ernes slutning med gigantiske indgreb i miljøet og var både et udtryk for teknologisk uformåen, russiske hensynsløshed og fraværende demokrati. Signild Vallgård trækker de lange linier i lægestandens specialisering, der i første omgang var en integration af medicinere og kirurger, med oprettelsen af en fælles uddannelse 1838. Denne fælles uddannelse dannede basis for en 'intern' specialisering på det fælles grundlag i århundredets anden halvdel, hvortil knyttede sig flere debatter om kriterierne for denne, primært de videnskabelige og uddannelsesmæssige.

Mogens Rüdiger har skrevet en spændingsartikel om svindel i forbindelse med koncessionsrettighederne til råstoffer i den danske undergrund 1936-48. I samme genre, og tematisk beslægtet, beskriver Ole Lange de intrikate sammenhænge og transaktioner i den københavnske finansverden 1972-73 omkring fondsbørsvekslererfirmaet GIMCO og dets (unødvendige) betalingsstandsning november 1973.

To andre metodisk beslægtede bidrag er Ning de Coninck-Smiths og Jens Rahbek Rasmussens, der begge er biografiske i anlæg. Smith bruger skolelærer Jens Olsen som omdrejningspunkt, ikke til en personschildring, men til at fortælle en bredere historie om de pædagogiske og skolemæssige strømninger og forskydninger, som Olsens virksomhed afspejler. Rasmussen analyserer, med mere eksklusiv fokus på forfatterskabet, Rider Haggards bog om danske landbrugsforhold og fortæller om engelske socialkonserveres interesse for dansk landbrug, husmandsbrugene og andelsbevægelsen, som en ideel model til at bremse proletarisering, emigration og socialisme.

Her vil jeg standse op en gang, og stille spørgsmålet, hvad det har betydet for bidragene, at langt den overvejende del af de danske bidragydere var tilknyttet Kritiske Historikere i 1970'erne, der havde som *målsætning at kritisere den borgerlige historieopfattelse, historieforskning og historieformidling og at bidrage til at udvikle en marxistisk historiepraksis*. (Se forordet til Ning de Coninck-Smith og Johannes Thomsen, red.: *10 års kritisk historieforskning*. Akademisk Forlag 1984.) Det er ikke umiddel-

bart let at bedømme. I forordet til denne samling hedder det, at nok er der stor metodisk og genstandsmæssig spredning, men *fælles er tilknytningen til den historiekritik, som også er en virkelighedskritik* (s. 8). Programmatisk kan man således stadig spore reminiscenser af den gamle retorik om at være kritiske. Men enten er denne holdning helt indarbejdet i dagens historievidenskab eller også er der tale om kraftig afbøjning i forhold til programmet fra 1970'erne, for det er faktisk ret svært, i det mindste for denne anmelder, at bedømme, hvori bidragene i dette festsskrift adskiller sig fra fagets mainstream.

Denne vurdering er impressionistisk, da jeg må indrømme, at jeg ikke er inde i den marxistiske historieskrivnings historiografi. Jeg forbinder den således især med to ting, dels eksplicitte teoretiske overvejelser dels samfundsperspektiv med vægt på forklaringer under henvisning til kategorien klasse. Borset fra Kjeldstadli i den nuancerede form som kort er ridset op ovenfor, og som ikke på nogen måde bærer præg af rigide og endimensionelle 'kapitallogiske' klasseanalyser, og til en vis grad i Ning Smiths bidrag, er det samfundsmæssige og klasse-mæssige i det store og hele fraværende. At disse fremtræder netop i disse bidrag skyldes sikkert, at de begge trækker på større arbejder, som de to bidragydere har lavet. Men de fleste bidrag er helt snævre empiriske analyser, drevet mest vidt i Benito Scocozzas og Grete Jensens bidrag om slagsbroderen Jens Pedersen fra Vanløse. Man tager en tingbog, finder en person, der skiller sig ud fra det sædvanlige mønster, og rekonstruere hændelser. Men bortset fra dette rent empiristiske og derfor ret perspektivløse bidrag, synes artiklerne i det hele taget at indikere, at de mig bekendt ofte ret luftige samfundsmæssige materialistiske tolkninger af hvilket som helst fænomen, er afløst af en bestræbelse på at fundere udsagnet om historien i empiriske analyser, hvilket er en tilnærmelse til det traditionelle videnskabs-syn i dansk historieforskning.

Tendensen ses også i forordet. Her sammenfatter redaktørerne samlingens artikler under tre hovedområder: *Artiklerne spænder fra rene metodiske refleksioner over historiens status, over metodiske overvejelser vedrørende delområders særlige karakter til opdyrkningen af uberørt empirisk materiale*. Denne kategorisering er interessant, fordi det ses, at den traditionelle – borgelige om man vil – historievidenskabs videnskabsnorm par excellence, inddragelsen af ny empirisk materiale, her er kommet til ære og værdighed. Det er da også i fuld overensstemmelse med bogens indhold; langt de fleste af artiklerne falder i denne kategori.

Bernard Eric Jensen har i en af skriftets bedste bidrag gjort turen tilbage til *Teoriens årti, 70'erne revideret*. Her gennemgås dele af teorihi-

storie og teoriformidlet historie, som den blev praktiseret i 1970'ernes fagkritik. Denne historiografiske udredning munder ud i en bedømmelse af teorianvendelsens betydning. Denne var dels positiv, idet den gav fremstillingerne perspektiv og skabte debat om centrale spørgsmål. Dertil, at *De gav anledning til at få overvejet, hvordan nøglebegreber skulle defineres (fx klassekamp), hvordan teori og empiri kunne sammenkobles, og hvordan forholdet mellem et politisk engagement og en faglig fremstilling skulle være* (s. 276). Men på negativsiden regner Bernard Eric Jensen ortodoksien i forhold til et bestemt sæt af kanoniske tekster og intollerancen i forhold til andre synsmåder, hvilket dels betød at visse spørgsmål ikke blev stillet, dels skød begrundelsen af teorivalg ud i mørket. Det første er selvindlysende uvidenskab, det andet betød at man gik glip af en meget væsentlig grund til overhovedet at anvende teori: *Når der arbejdes med teori, må det ske inden for en åben eksperimenterende ramme, men samtidig en, der respekterer de foreliggende former for 'procedure- og argumentationstvang' i faget* (s. 277). Der er således i selve argumentationen for valget af teori, dens frugtbarhed i forhold til andre og i forhold til hidtidig forskning, teorien betydning for historien skal findes. Dertil ville jeg for egen regning tilføje det reflektive element, der ligger i denne form for teoretisk arbejde, der dels har heuristisk betydning, dels danner basis for en diskussion af og refleksion over den videnskabelige undersøgelses præmisser. Det sidste gælder i den forstand, at den teoretiske diskussion er et forsøg på at eksplicitere de forestillinger om sammenhænge, processer og strukturer, der indgår i den historiske rekonstruktion og i de anvendte forklaringsmodeller, og som ellers vil forekomme som en række implicitte og intuitive antagelser og præferencer (jvf. Claus Møller Jørgensen, *Teori og metode i studiet af dansk historievidenskabs historie*, Arbejdsrapporter, Historisk Institut, Aarhus Universitet, juni 1997).

Nu skal man selvfølgelig ikke overdrive de konklusioner, der kan drages ud af læsningen af en antologi som denne. Artikelformen levner ikke plads til alle forskningens facetter. Teoretiske overvejelser eller teorihistorie er der dog ingen af. Men det 'opgør' min generation står over for, vi der kommer efter den historiekritiske generation, må bestå i at fastholde eller genrejse det teoretiske element og den teoretiske refleksion som en integreret del af det historiske forskningsarbejde. Som jeg læser denne antologi har man ladet det teoretiske arbejdes kildevæld tørre ud, det kildevæld, som det bl.a. var den fagkritiske historieskrivnings fortjeneste – men ikke dens alene – at få til at løbe ind i den ateoritiske historievidenskab, der pga. af sin metafysikangst lod sig styre af implicite teoridannelser. I den forbindelse forekommer det mig, at

den århusianske fagkritik, med Uffe Østergård som et dynamisk centrum, er kommet langt bedre ud af den idologisk forpligtede teoretisering fra 1970'erne, (Se også Niels Finn Christiansen i *Mangfoldighedens pris*) end den københavnske. Men som jeg ser det, må det være teorier på et andet niveau end de altforklarende og endimensionelle, hvad enten de så bygger på Condorcet, Hegel eller Marx og Engels.

Derfor er jeg stadig ikke blevet overbevist om det frugtbare i en bydende historiefilosofi, som den Fukuyama praktiserer, efter at have læst Claus Brylds artikel om *Historie eller posthistorie?* Det er nu iøvrigt heller ikke Brylds ærinde at praktisere Fukuyama, men at overveje tidens store bevægelser og historikerens plads i dem, som en etisk fordring på at underbygge demokrati og velfærdsstat i en truet tid, give slip på en dogmatisk privilegering af store gamle begreber som klasse og revolution, men samtidig fastholde bevidstheden om verdens modsigelser – som Fukuyama i hovedsagen vil tænke bort. Afvisningen af den stærke historiefilosofi som Fukuyama repræsenterer, betyder dog ikke, at man ikke kan reflektere over historien. Men historien som erfaringsform eller erfaringsrum, er stoffet for åbne fortolkninger af (dele af) fremtiden. En historiefilosofisk refleksion som er tydende og ikke bydende, for nu at formulere det med inspiration fra en anden 'fagkritiker', filosofen Hans Jørgen Schanz. (jvf. Hans Jørgen Schanz: *Det historiske*, 1996)

Ind imellem disse to artikler findes en anden af antologiens interessante artikler, skrevet af Knud Knudsen. Omdrejningspunktet er de kildekritiske og metodiske debatter i efterkrigstidens engelske historievitenskaber, med en nyudgiven analyse af Adrian Wilson som centrum og socialhistorien som fokus. Det synes naturligt at drage udenlands for at diskutere dette, da den socialhistoriske tradition, som Knudsen påpeger, forblev uforløst i Danmark. Knudsen giver en interessant gennemgang af forskellige syn på den metodiske problematik omkring forholdet mellem historiker og kilde i forskningsprocessen. Særlig interesse vies Wilsons agumentation for levnsudnyttelsens skabende forbindelse mellem kilde og ophavssituation og den fortløbende dialog mellem historikernes hypoteser og begreber på den ene side og kildematerialet på den anden, som et middel til fange samfundstotaliteten. Knudsens stiller sig skeptisk, og fremhæver, at socialhistorien snarere må opfattes som et (samfunds)perspektiv på historien end en i metodisk henseende anderledes historieskrivning.

Claus Bjørn har i dette tidsskrift (Fortid og Nutid 1994, s. 74f) problematiseret festskriftet som publiseringsform. I det nærværende festskrift er spredning enorm, og jeg har ikke engang nævnt Raphael Samuels tanker over en biografi af Raymond Williams, en biografi som

Samuels bryder sig mindre om, end dens forfatter, som han afskyr. Disse artikler kunne hver især have interesse for mange forskellige historikere, men dem alle næppe for nogen enkelt. De vil ikke være at finde i artikelindekset, og kan således kun findes ved ved forhåndskendskab, andres referencer eller held. Det potentielle publikum vil måske af den grund blive begrænset. Nu er det jo meget forståeligt, at man vil vise sin faglige respekt for Niels Finn Christiansen som universitetslærer, inspirator og historiker; men som brugsbog betraget, de enkelte bidrags kvaliteter ufortalt, synes publiceringsformen mere tvivlsom!

Claus Møller Jørgensen

Bernard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich, red.: Erin-dringens og glemslens politik. Roskilde Universitetsforlag 1996. 280 s.

Herhjemme har vi måttet vente længe på en reaktion på den udvaskning af subjektet i historien, der har fulgt i kølvandet på 50'ernes og 60'ernes moderniseringsteorier. Lige siden strukturalismens velmagtsdage har vi tolereret, at også historievitenskaben indskrænkede sin horisont til undersøgelser af historiens betydning, udvikling og funktion. Denne indskrænkning stråler stadigvæk ud af de isolerede og aldeles uvedkommende detailundersøgelser, der publikumsmæssigt har svært ved at finde berettigelse, men som alligevel udsendes ved hjælp af fondsmidler fra landets historiske institutter. Samtidig med at man sporer en almen tendens til en fragmentering af verden, og et øget fokus på tilfældet i historien, så synes behovet for en eller anden referenceramme dog ikke at blive mindre. Dette vidner om, at vi stadig står over for et uafklaret forhold til metafysikken. Men opgaven er af en helt anderledes karakter i dag.

Her kommer den uundgåelige reaktion ind, sådan som den f.eks. legemliggøres i det tværhumanistiske forskningsprojekt, der ligger til grund for Center for humanistisk historieformidling. Projektet sigter ikke mod at give et kritisk alternativ til den etablerede historiske erkendelse, men er med til at forskyde perspektivet fra historiens betydning til betydningen af historien – in casu en undersøgelse af hvordan den såkaldte historiebevidsthed formidles. Denne projektgruppe, der er sammensat af forskere fra primært DLH og RUC, har sat sig for at gennemføre en række sammenlignende analyser af historisk formidling (inden for forskning, i skolen, i museumsverdenen, i medierne o.s.v.). *Projektgruppen er optaget af forholdet mellem information og historiebevidsthed i en livsverdens-*

sammenhæng (Står der i projektbeskrivelsen bagest i bogen, s. 264. Den kan endvidere hentes på internetadressen: <http://www.dlh.dk/chh>).

Forståeligt nok kan der ikke gøres krav på nogen teoretisk konsensus blandt de deltagende forskere. Men som så ofte før, når man ser et sådan projekt skruet sammen, savnes der tyngde i udgangspunktet. Man savner nogle dybere refleksioner, som afgrænser projektet, og som binder delundersøgelser sammen. Konkret savner jeg f.eks. et bud på, hvad der menes med historiebevidsthed eller livsverdenssammenhæng og erindringsbegrebet i forhold dertil. Hvad er det for et kritisk-utopisk perspektiv, projektet har som sigte (s. 263)? Erindringens og glemslens politik får læseren et bud på i bogen her. Men igen savner jeg, at banen bliver kridtet op. Erindring er jo ikke noget problemløst begreb.

Til bogen. Claus Bryld undersøger i sin artikel, hvorledes en bestemt mytologisk fortællestruktur i bl.a. massemedierne gør sig gældende i vores fælles erindring om store samfundsmæssige omvæltninger. Besættelsestiden i Danmark er blevet synonymt med befrielseserindringen, nemlig som erindring om en mørk tid, der fremkaldte befrielseshandlinger. Denne fortællestruktur skal selvfølgelig ses i lyset af de politiske/ideologiske behov i nutiden – behovet for myten om Danmarks befrielse. Formidlingen sker her rent narrativt, aldrig ved (kilde-)kritiske argumenter. På samme måde fremkalder arbejderbevægelsens historie en frihedserindring, som visse politiske kredse nødig ser sløret – specielt ikke i medierne. I sidste ende er der her tale om magthistorie. Dette var muligt op til 1980'erne. I dag har det narrative fået en ny og mere kompleks betydning, hvor det enkelte individ nu må søge sin identitet ad flere kanaler, som krydser hans spor. Hvor det statsmonopoliserede tv før var garant for en national identitet, betyder flere tv-kanaler, at fællesskabsfølelsen udviskes. Dette begræder Claus Bryld. Han er bange for, at den fælles identitet går fløjten, fordi *fortællingen ikke er i stand til at løfte sig fra atomiseringen*. Men udtrykker mangfoldigheden af fortællinger ikke bare en fælles interesse om at skabe gyldig identitet i et moderne samfund uden grænser, og hvor værdier ikke bare kommer af sig selv? Døm selv.

Hvor Claus Bryld tager bevarelsen af besættelsens mytologiske karakter i Danmark op, tager Carsten Tage Nielsen i sin artikel den dobbelte bearbejdning af den belastende fortid, som Tyskland bærer i skikkelse af dels nazitiden, dels DDR-tiden. Carsten Tage Nielsen eksemplificerer problemstillingen ved at inddrage tre erindringssteder i Berlin og omegn, som på en gang rummer begge regimer, og som Tyskland nu efter genforeningen forsøger at passe ind den enkeltes historiske bevidsthed. Det drejer sig om KZ-lejren Sachsenhausen, Deutsches Histo-

risches Museum og Museum Berlin-Karlhorst, alle beliggende i det tidligere Østtyskland. Hvor glemsel, som følge af den politiske instrumentalisering af historien, var pædagogisk korrekt i DDR-tiden, er erindring mere påkrævet i dag, fordi *eine Vergangenheit, die nicht vergehen will* gnaver dybt i vesttyskernes bevidsthed. Samtidig reagerer vesttyskerne nærmest allergisk overfor den ideologiske brug af historien. DDR-tidens antifascistiske selvforståelse gjorde, at man kunne fralægge sig ethvert skyldsspørgsmål. Berøringsangst i et meget historisk bevidst land er måske det bedste billede på, hvor flydende grænserne er mellem erindring og glemsel, og hvor problemfyldt det er at skabe (læs: fortælle) gyldig historie. Dette illustrerer Carsten Tage Nielsen meget godt i sin artikel.

Anne Birgitte Richard tager sit erindringsbillede af 70'ernes kvindelitteratur op i sin artikel – en pinlig erindring endda. Men hun indrømmer, at uden den bh-løse kvindes emancipatoriske selvbevidsthed i 70'erne var det næppe kommet så vidt som til at skrive kvindelitteraturhistorie i dag. I betragtning af de seneste årtiers genbrug af tidligere årtier er der her tale om modsætningernes årtier, 90'erne kontra 70'erne. Denne modsætning bekræfter blot erindringens afgørende betydning i struktureringen af historien. Netop erindringen af en stærk kollektiv mytisk kvindelig identitet kan være svær at genkende i en tid, der præges af uoverskuelighed og individualitet. Men et gensyn med 70'ernes engagement virker inspirerende i 90'erne. Omvendt muliggør den videnskabelige undersøgelse en opblødning af et reduktionistisk mytologisk syn på kvinden i 70'erne.

Også Lene Floris ser på den erindrende, nemlig gennem en undersøgelse af erindringsserien *Folket Fortæller* om folkets egen historie, skrevet af danskerne selv. Her er der tale om en noget anden type kilder, som er frembragt med det formål at konservere almindelige menneskers dagligdag for eftertiden. Der er imidlertid ikke tale om kilder i traditionel forstand, som kontrollerbare kendsgerninger. Derfor peger Lene Floris i stedet på perspektiverne i en fænomenologisk tilgang til erindringen, hvor erindringen i højere grad giver et indblik i den erindrendes egen historiske bevidsthed. Men så bliver mit spørgsmål, om denne kildetype bliver ved med at være så væsentlig, anden end som underholdning for turister i deres eget land og for lokalhistoriske entusiaster?

Netop den erindrendes privilegerede rolle i fortællingen tager Torben Weinreich fat i i sin artikel om K. Rifbjergs erindringsroman *Kesses krig*, om besættelsestiden. I erindringsromanen eller selvbiografien sættes overgangen mellem fiktion og non-fiktion for alvor på spidsen. I en tid hvor det er (historie)videnskaben, der står som garant for formidlingen af sammenhængen

mellem historien og samtiden, er et afgørende problem, hvordan man kontrollerer, hvorledes den erindrende bemægtiger sig fortiden. Det spørgsmål, som Torben Weinreich stiller sig, er hvor længe det kan være interessant at bevare det skarpe skel mellem fiktion og non-fiktion, mellem historie som videnskab og historie som erindring. Et spørgsmål, der bekræfter reaktionens komme.

I den interessante artikel om guldalderfestivalen sætter Anette Vasström sig for at vogte grænsen mellem den videnskabelige tilgang til historien og den kommercielle brug af den. Golden Days in Copenhagen i henholdsvis 1994 og 1996 blev sat i værk via et ihærdigt tværfagligt samarbejde mellem Københavns museer og turistbranchen. For begge parter var det overordnede formål at øge kendskabet til dansk kultur i udlandet. Men er det lykkedes at forene to så forskellige optikker. Anette Vasström peger på, at det, der overhovedet muliggør det utraditionelle samarbejde, er den aktuelle tendens til traditionens opløsning. Museerne så i så storstilet et samarbejde en enestående chance for at tygge drøv på samtlige kilder til Guldalderen. Dermed blev det muligt at betragte perioden i alle dens nuancer, helt i overensstemmelse med videnskabens tro på, at den fremadskridende oplysning bringer os tættere på kulturens fylde. For turistbranchen tjener en storstilet markedsføring af harmoni, optimisme og det skaberiske til at give et billede af et åbent Danmark, et Danmark uden mellemværender med historien – men vel også et historieløst Danmark, hvor interessen for historien i dag helt og holdent er kommerciel. Det tydeligste resultat af samarbejdet er en bevarelse af myten om Guldalderen i folks bevidsthed. Men er denne tryghedssøgen ikke bare med til at forstærke opløsningen eller med til at udsætte arbejdet med at overvinde denne tilstand? Anette Vasström kommer desværre ikke tættere på dette spørgsmål.

Først mod slutningen nærmer vi os en mere begrebslig analyse af erindring og glemsel. Anette Warring forsøger gennem et potpourri af citater af henholdsvis Maurice Halbwachs og Pierre Nora at bringe begrebet kollektiv erindring på formel, en næsten håbløs affære på så få sider. Kan denne formidlingssammenhæng mellem fornuft og historie overhovedet formuleres entydigt i dag, hvor afstanden mellem erindring og historie er så stor? Annette Warring undersøger Halbwachs' betoning af menneskets relation til et socialt fællesskab, som a priori betingelse for erindringen. Dette vanskeliggør selvfølgelig en sontring mellem selve begivenheden og erindringen deraf – og det bringer igen spørgsmålet om historieformidlingens/forskningens gyldighed frem i lyset. Halbwachs opfatter det som historievidenskabens opgave, med dens objektive, kildekritiske tilgang, at sætte ind og re-

konstruere historien, hvor erindringen slipper. Den skarpe sontring er blevet kritiseret og er jo netop i centrum i bogen her. Med historikeren Noras noterer Anette Warring sig i dag en glidning fra et fokus på den kildekritiske videnskab til fokus på symbolikken i erindringen, langt fra de historiske kendsgerninger.

Bernard Eric Jensen analyserer den voksende jubilæumsindustriens rolle i et stadig mere historieløst samfund, for at afdække betingelserne for en ny historieformidling. Historieformidling er således i dag ikke ubetinget et led i en fremadskridende opbygning af national identitet. Tværtimod er vi måske blevet mere bevidste om vor kulturs historiske relativitet. Dette afspejles dels i den gradvise opløsning af det nationale, dels ved at jubilæer og mindedage i nogen grad for os til at glemme fortiden. Således står vi over for en anden, ny tilgang til historien, som på den ene side går på en dekonstruktion af den traditionelle opbyggelige historiebevidsthed, og som på den anden side tager hul på en omvurdering af de muligheder, vi har for at formidle historie.

Som flere af de andre forfattere står Bernard Eric Jensen på tærsklen til en ny tilgang til historien, men heller ikke han vover at give bud på skridtet ind i den – det håber vi at se i de kommende bind. Indtil da må vi nøjes med Nietzsches kritik af den antikvariske historievidenskab og af den manglende historiske bevidsthed i hans bog om historiens nytte.

Som helhed er der dog tale om en god indledning på projektet. I *Erindringens og glemslens politik* bliver læseren ført vidt omkring. Forfatterne tager afsat i flere humanistiske fag, som historie, litteraturvidenskab og etnologi, som tilsammen giver et udmærket billede af grænseområdet mellem historie som erindring og historie som videnskab.

Carsten Madsen

Holger Rasmussen: Lønligt Liv er Lykkeligt. Bernhard Olsen som kulturhistoriker. Landbohistorisk Selskab 1997, 90 s., 148 kr.

Bernhard Olsen er kendt som grundlæggeren af Frilandsmuseet og Dansk Folkemuseum, som i år fejrer 100 års jubilæum for åbningen af Dansk Folkemuseums bygningsafdeling i Kongens Have. Holger Rasmussen har tidligere lagt navn til en omfangsrig udgivelse om Bernhard Olsen med titlen *Bernhard Olsen. Virke og Værker*, 1979, og han er ligeledes kendt for bogen *Dansk Museumshistorie* fra samme år.

Formålet med den seneste bog om Bernhard Olsen – en lille sag på 90 sider – er i henhold til forordet at udgive et udvalg af Bernhard Olsens

mindre kulturhistoriske afhandlinger og artikler.

Bogen består af en indledning, som i det væsentlige er en udredning og forklaring på bogens noget kryptiske titel, et kapitel om Bernhard Olsen som kulturhistoriker, to biografiske afsnit om Bernhard Olsens opvækst og ungdom, et afsnit med titlen »Studier og iagttagelser«, et afsnit om rejser og endelig et afrundende kapitel med titlen »Jeg er som det åbne pølseskind...«. Sidstnævnte er et optryk af en brevveksling mellem Bernhard Olsen og kunsthistorikeren, Emil Hannover (1864-1923).

Lønligt Liv... bærer således præg af en noget spredt fægtning rent indholdsmæssigt, og det fremstår ikke klart, hvad det er, bogen vil, hvilket formål artikeludvalget har, og hvorfor netop disse artikler er valgt.

Afsnittet om Bernhard Olsen som kulturhistoriker lever ikke op til sin titel. Afsnittet handler primært om Olsens forhold til det danske sprog og hans sproglige begavelse, men ikke om hans opfattelse af kulturhistorien, heller ikke om hans forhold til andre kulturhistorikere i hans levetid eller til de kulturhistoriske miljøer, der i århundredets første halvdel spirede frem i København. Det er synd, at forfatteren i sit forord med et citat af Emil Hannover endnu en gang bringer til torvs, at *den lærde verden ikke kunne glemme og ikke tilgive den mangeårige direktør for Folkemuseet, at han var forhenværende direktør for Tivoli og Panoptikon og følgerigt vanskeligt kunne tages alvorligt af videnskabens dyrkere.*

Det er en sandhed med modifikationer. Nationalmuseet havde gennem adskillige år et nært samarbejde med Dansk Folkemuseum og Frilandsmuseet, og begge museer blev med tiden indlemmet i Nationalmuseet. Taget i betragtning, at Nationalmuseet som en historievidenskabeligt set professionel institution må karakteriseres som en del af datidens lærde verden, kan forholdet som helhed næppe siges at være præget af manglende anerkendelse. Forfatteren selv imødegår delvist dette meget forenkledede postulat i bogen s. 68, hvoraf det fremgår, at Kulturministeriets tilsynsførende med Dansk Folkemuseum, Nationalmuseets daværende direktør, William Møllerup, havde et ganske udmærket forhold til og samarbejde med Olsen.

Bogen er præget af en manglende konsekvent redigering, der sine steder gør den indforstået og ikke specielt lettilgængelig. Kunst- og industriudstillingen i København 1879 introduceres uden videre s. 26 og først s. 61 bliver det klart, hvilken udstilling, der er tale om, og hvilket inspirationsforlæg, den havde. Emil Hannover er en gennemgående figur i bogen allerede fra forordets første linie uden nogen som helst introduktion, på de følgende sider oplyses han at være en yngre kollega til Bernhard Olsen. Først på s. 67 fremgår det, at Hannover, født 1864 og derved en generation yngre end Bernhard Olsen, i 1894 fik tilknytning til Kunstindustrimuseet. Man kunne tilføje, at Hannover ikke alene fik tilknytning til Kunstindustrimuseet, men at kunsthistorikeren, Emil Hannover, død 1923, senere blev direktør for museet, idet han efterfulgte den i bogens brevvekslingsdel hyppigt omtalte maler, Pietro Krohn; fra 1912 blev Hannover tillige direktør for Den Hirschsprungske Samling. Navnefortegnelsen bagest i bogen kunne have været brugt til at rette op på disse mangler, men er selv særdeles lapidarisk. W. Møllerup, direktør for Nationalmuseet frem til 1910, er eksempelvis omtalt, men som læser kunne man have ønsket sig, at navne som for eksempel arkæologen Sophus Müller, industrihistorikeren Camillus Nyrop eller den franske arkitekt Viollet-le-Duc fik blot et par oplysende linier. Sophus Müller's navn er for eksempel gennem årtier knyttet til Nationalmuseets 1. afdeling, som han forlod i 1921, og han ville helt givet have frabedt sig at blive tituleret som en kollega til Bernhard Olsen.

Lønligt Liv... forekommer mig at være en bog, præget af det forhåndenværende søms noget tilfældige princip og en sjusket redigering. Det er umiddelbart svært at finde anden begrundelse for bogens udgivelse end Frilandsmuseets jubilæum. Det er der ikke noget galt i. Jubilæumsudgivelser kan være ganske udmærket læsning, hvis de er ret grebet an. Det er ikke tilfældet her. For en gennemgang og forståelse af Bernhard Olsen og hans museum kan det anbefales også fremover gå til Holger Rasmussens tidligere og ganske anderledes grundige bog om Bernhard Olsen, nemlig *Bernhard Olsen Virke og Værker*, Nationalmuseet 1979.

Helga Mohr

Bøger fra Dansk Historisk Fællesråd

Af DHF's mange udgivelser kan følgende endnu leveres:

Håndbogsserien:

Dansegilde og mordbrand. Vejledning om retsbetjentarkiver. Af *N.H. Frandsen*. Kr. 148.

Danske indskrifter. Af *Anders Bæksted*. Kr. 30.

Heraldik og historie. Af *Knud Prange*. Kr. 40.

Historisk kartografi. Af *Ib Kejlbo*. Kr. 30.

Identifikation af anonyme våbenskjolde. Af *Sven Tito Achen*. Kr. 30.

Kronologi. Af *Herluf Nielsen*. Kr. 30.

Personnavne i Danmark II: Middelalderen. Af *Kristian Hald*. Kr. 30.

Genoptryk:

Calender for årene 601 til 2200. Kr. 138.

Andre bøger:

Bibliografi over heraldisk litteratur i Danmark og om Danmark 1589-1969. Af *Sven Tito Achen* og *Ole Rostock*. Kr. 40.

Dansk Centraladministration i tiden indtil 1848. Af *Frank Jørgensen* og *Morten Westrup*. Kr. 75.

Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk I-II. Red. *Erik Alstrup* og *Poul Erik Olsen*. Kr. 750.

Historie og Lokalsamfund. En håndbog i formidling. Red. *Søren Ehlers*. Kr. 75.

Alle priser er incl. moms 25 %, men excl. forsendelse. Priserne er særpriser, der gælder for Fortid og Nutids abonnenter samt medlemmer af historiske foreninger tilsluttet Dansk Historisk Fællesråd og DHF's øvrige medlemmer.

Bøgerne og *Fortid og Nutid* kan bestilles ved henvendelse til Dansk Historisk Fællesråds bogekspedition v/ Ingrid Christensen, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K, tlf. 33 14 34 14 (tirsdag kl. 14-16, fredag kl. 8-10).

Indhold

Erik Helmer Pedersen: Dansk lokalhistorie i mands minde. En historiografisk skitse 155

Debat

Henrik Harnow og Frank Allan Rasmussen: Det moderne projekt. Debatanmeldelse af Dan Chr. Christensen: Det Moderne projekt. Teknik og kultur i Danmark 1750-(1814)-1850 218

Anmeldelser

Ning de Coninck-Smith, Mogens Rüdiger og Morten Thing, red.: Historiens Kultur: Fortælling, kritik, metode. Tilegnet Niels Finn Christiansen (Claus Møller Jørgensen) 232

Bernard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich, red.: Erindringens og glemslens politik (Carsten Madsen) 233

Holger Rasmussen: Lønligt Liv er Lykkeligt. Bernard Olsen som kulturhistoriker (Helga Mohr) . 234

Forsiden: Et udvalg af den lokalhistoriske litteratur 1992. Foto: Forsiden af *Journalen* 2, maj 1993. Se Erik Helmer Pedersens artikel i dette nummer. (Øverst t.v.: Tegning af Nørrejske nationale infanteriregiments uniformer 21.9.1758. Foto: Tage Ludvigsen. Rigsarkivet. Se hefte 1 – Øverst t.h.: Maleri af Christen Dalsgaard fra 1856: »To mormoner... i et tømmerhus paa Landet, hvor de ved Prædiken og ved Fremvisning af deres Sekts Skrifter søger at vinde nye Tilhængere«. Foto: Statens Museum for Kunst. Se hefte 2)